

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUKET UZUNER'İN ROMANLARINDA DOĞA

SEVCAN SAĞLAM

DANIŞMAN

DOÇ. DR. HALUK ÖNER

BARTIN-2022

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BUKET UZUNER'İN ROMANLARINDA DOĞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevcan SAĞLAM

BARTIN-2022

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Haluk ÖNER danışmanlığında hazırlamış olduğum “BUKET UZUNER’İN ROMANLARINDA DOĞA” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

02.12.2022

Sevcan

SAĞLAM

ÖNSÖZ

Çağdaş Türk edebiyatı kadın yazarlarından biri olan Buket UZUNER; hikâye, roman ve gezi yazısı gibi farklı türlerde pek çok eser kaleme almıştır. Yazarın *Efendi* adlı ilk hikâyesi İzmirli *Dönemeç* dergisinde yayımlanmıştır. Ayrıca; *Varlık*, *Yarın*, *Türk Dili*, *Oluşum* gibi dergilerde de yazın hayatına devam eden yazarın ilk kitabı *Benim Adım Mayıs* 1986 yılında yayımlanmıştır. Yazarın kendi deyimiyle yazar olmanın dikenli(!) yollarında yürümeye başlaması ilk romanı *İki Yeşil Su Samuru*, *Anneleri*, *Babaları*, *Sevgilileri* ve *Diğerleri* ile gerçekleşmiştir. Uzuner'in eserleri sadece Türk edebiyatı sınırlarında kalmamış, evrensel bir öneme sahip olmuştur. Yazarın yapıtlarının ABD, İngiltere, İtalya, Arnavutluk, Romanya, Yunanistan ve daha pek çok farklı ülkede çevirilerinin bulunması bunun göstergesidir. Ayrıca Uzuner'in biyoloji ve çevrebilim eğitimi almış olması onun yapıtlarına yansımış olup konumuzla da yakından ilgilidir. Yazarın çevre hususunda donanımlı olması özellikle yapıtlarının alt mesajı noktasında hassas davrandığı bir mevzudur. Çalışmamız bağlamında yazarın iklim krizi ve doğal alanlar ile ilgili bakış açısı teze zemin hazırlamaktadır. İklim kurgu üzerine yaptığı çalışmalarla beraber yazarın günlük hayatta da ehemniyetle savunduğu kadın olgusu eserlerindeki kadın karakterlerin idealize edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Doğa ve kadın, onda önemli iki kaynak olmakla beraber politik kritik bir çizgi de görülmektedir. Zira insanların bunca gelişme sağlamasına rağmen hâlâ onları savaşımlara zorlayan yöneticilerin varlıklarını ve içinde bulunduğumuz dönemin tüm koşullarını göz önünde bulundurmamız gerektiğinin de daima altını çizmektedir. Aynı zamanda yazarın, bugün genç okurlar tarafından da ilgi görüyor oluşu yazarın kitlesel genişliğini göstermektedir. Bu tez, bireyi doğa üzerinde kapsamlı bir düşünme ve sorgulamaya yönlendirmeyi hedeflemektedir. Yapılan çalışmaların bireylerin farkındalığını artırması gerekmektedir. Bu bağlamda çevre ile ilgili daha pek çok çalışma yapılması gerektiği aşîkârdır.

Tez konumuz, farkındalık yaratacak bir mevzuyla ilişkili olduğundan bireyde ilgi uyandırmaya açık, güncelliğini tüm zamanlarda koruyabilecek bir konudur. Bu tez çalışmasının öncül amacı; edebiyatımızın son dönem kadın Türk romancılarından olan Buket Uzuner'in romanlarından yola çıkarak edebiyat-doğa ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada, insan ve doğa ilişkisinin edebiyat alanına yansımaları ve doğanın evriminde insanın rolü sunulmaktadır. Yazar hakkında literatürde tezler bulunmakla birlikte bunlar; romandaki kişiler, teknik yapı, kadın unsuru, psikanalitik incelemeler vb. olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Konumuza paralel olarak ise 2020’de yazarın hikâye ve romanlarına yönelik ekoeleştirel bir inceleme ortaya koyulmuştur. Ayrıca *Su*, *Toprak* ve *Hava* romanlarına ekoeleştiri ekseninde yaklaşan iki tez bulunmaktadır. Beraberinde, ekofeminizm bağlamında yazarın *Kumral Ada Mavi Tuna*, *Balık İzlerinin Sesi*, *İki Yeşil Susamuru*, *Anneleri*, *Babaları*, *Sevgilileri* ve *Diğerleri*, *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanlarının ele alındığı bir tez de bulunmaktadır. Bizim tezimizde ise ekoeleştirel tutum ile birlikte yazarın romanlarındaki doğa unsurları ön plana alınmıştır.

Çalışmamızın giriş bölümünde insan türünün evreni dönüştürme süreciyle ilgili bilgi verilecek olup doğanın anlamlandırılmaya çalışılması dönemsel olarak yaşanan gelişmelerle beraber ele alınacaktır. İkinci bölümde, doğa-insan ve edebiyat üçgeninde bir çerçeve çizilecektir. Üçüncü bölümde ise Uzuner’in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü bölümde, metin inceleme yoluyla yazarın romanlarındaki doğa unsurları ele alınacak olup beşinci bölümde ise romanlardaki ekoeleştirel yansımalar işlenecektir. Böylelikle eldeki verilerden yararlanılarak sonuca ulaşılabilecektir.

Lisans ve lisansüstü öğrencilik yıllarımda önemli yeri olan, bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşan ve daima yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Haluk ÖNER’e minnettar olduğumu bildirmek isterim ve kıymetli hocama teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim sürecim boyunca verdikleri emeklerinden ötürü değerli hocalarım Doç. Dr. Macit BALIK’a ve Doç. Dr. Can ŞEN’e müteşekkirdiğimi bildirmek isterim. Ayrıca tez çalışmamız ile ilgili düşünceleri ve önerileri için kıymetli hocam Doç. Dr. Betül MUTLU’ya çok teşekkür ederim.

Her koşulda yanımda olacaklarını bildiğim annem Neriman SAĞLAM’a, babam Hasan SAĞLAM’a ve kardeşlerime minnetlerini sunarım. Son olarak, bu süreçte desteklerini daima yanımda hissettiğim arkadaşlarım Nazlı Can BABAYİĞİT’e ve Okan CAN’a sonsuz teşekkür ederim.

Sevcan SAĞLAM

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BUKET UZUNER'İN ROMANLARINDA DOĞA

Sevcan SAĞLAM

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Haluk ÖNER

Bartın-2022, sayfa: x+115

İnsanın doğa ilişkisi tarih boyunca bütünleşme, galip gelme, uyum, uyumsuzluk gibi pretikler üzerinden biçimlenmiştir. Son dönemlerde ise çoğunlukla bir taraftan doğanın varlığını önemseme diğer taraftan doğayı tahrip etme ile beliren paradoks göze çarpmaktadır. İnsanın, içinde bulunduğu doğal yaşam alanını günden güne yok edişi göz ardı edilemeyecek kadar önemli boyutlara ulaşmıştır. İnsan, iradesiyle diğer canlılardan üstün kılınmış olmasına karşın kendi hazin sonunu yine kendi iradesine sahip çıkmayarak getirecektir. Teknolojinin gelişmesi, nüfus artışı, ihtiyaçlara artan talep ve bireylerin psikolojik doyumsuzluğu hızlı bir kentleşme sürecinin başlangıcı olmuştur. Köyden kente göçler hız kazanmıştır. Bunun doruk noktası ise sanayi alanındaki gelişmelerdir. Ormanların tahribatı, hayvanların istismarı, doğanın bir mülk olarak görülmesi çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır.

İnsanın doğayla kurduğu bu çarpık ilişkinin boyutları edebiyatın da öncelikli temalarından biri olmuştur. Edebiyatçılar, eserlerinde doğa ve doğadaki sorunları işleyerek okuyucuda çevre bilincini uyandırmayı amaçlamaktadır. Doğa yazınlarının edebiyattaki bu duruşları Çevreci Eleştiri (Ecocriticism) için etkili bir zemin olmuştur. Özellikle son dönemlerde doğa hassasiyetinin ön plana çıkarıldığı edebi eserlerin sayısı artmıştır. Doğa hassasiyetinin çevreci duyarlılıkla dile getirilmesi edebi eserlerin zeminini teşkil ederken bu

zemin üzerinde farklı toplumsal sorunlar da ele alınmaya başlamıştır. Tam bu noktada çevreci hassasiyetle örülmüş edebi eserlerde feminist anlayış da işlenmeye başlamıştır. Temelde kadın-erkek eşitliği tezi üzerinde yoğunlaşan feminizm, çok boyutlu bir kuramdır. Kadının toplumdaki yerini konumlandıran ataerkil zihniyetin ve bu zihniyeti doğuran etkenlerin karşı savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadını geleneksel formlardan kurtarmaya yönelik hareket eden feminist kuram toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki tabuları yıkmak için harekete geçen bir devinimdir. Geçmişten günümüze ‘kadın’ ve ‘kadın hakları’nın muhafazası için çaba sarf eden feminist yaklaşım büyük bir yol kat etmiştir. Bu hareket kadını erkekten ayıran salt biyolojik farkları kadının aleyhinde kullanan erkil düşünceye başkaldırmış ve kadının bir numaralı yoldaşı olmuştur. Sosyolojik, politik ve etik alanlarda kadın özgürlüğü için mücadele eden feminist kuram pek çok harekete gebe dir. Bu bağlamda çevreci eleştiri yi besleyen bir alan daha ortaya çıkmıştır. Bu alan doğa ve kadını özdeşleştiren ekofeminizmdir.

Buket Uzuner de eserlerinde doğa hassasiyetini ele alan yazarlardan biridir. Yazarın bu hassasiyeti zaman zaman feminist bir çerçevede işlediği de görülür. Bu nedenle Buket Uzuner’in eserlerinde doğa ve kadın mevzularının birlikte ele alındığı da görülür.

Bu çalışmada da Buket Uzuner’in romanları doğa temelinde incelenecektir. Bu temel üzerine inşa edilen çalışma, yazarın eserlerinde bu konuyu ele alırken üzerinde durduğu feminist bakış açısının da eklenmesiyle genişletilecektir. Çalışmamızın ilk bölümü giriş kısmıdır. Bu bölümde genel bir doğa tasarısından bahsedilmektedir. İkinci bölümde insan ve doğa arasındaki ilişki edebiyatla ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, Buket Uzuner’in hayatı, sanatı ve eserleri ele alınacaktır. Dördüncü bölümde, yazarın romanlarındaki doğa unsurları tespit edilecektir. Çalışmamızın beşinci bölümünde ise ekoeleştirel bağlamda genel bir bakış sunulacaktır. Son olarak, bu bölümlerden yola çıkılarak sonuç bölümü hazırlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Buket Uzuner, çevreci eleştiri, doğa, ekofeminizm, Şamanizm.

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

NATURE İS BUKET UZUNER’S NOVELS

Sevcan SAĞLAM

Bartın University

Graduate School

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Haluk ÖNER

Bartın-2022, pp: x+115

Throughout history, man's relationship with nature has been shaped by pretics such as integration, victory, harmony, and incompatibility. In recent times, the paradox that emerges with mostly caring about the existence of nature on the one hand and destroying nature on the other hand draws attention. The destruction of the natural habitat in which man lives day by day has reached such important dimensions that it cannot be ignored. Although man has been made superior to other living things with his will, he will bring about his own sad end by not claiming his own will. The development of technology, population growth, increasing demand for needs and psychological dissatisfaction of individuals have been the beginning of a rapid urbanization process. Migration from village to city has accelerated. The culmination of this is the developments in the field of industry. Destruction of forests, exploitation of animals, and seeing nature as a property have revealed environmental problems.

The dimensions of this distorted relationship between man and nature has been one of the primary themes of literature. Literary writers aim to awaken environmental awareness in the reader by processing nature and the problems in nature in their works. These stances of nature literature in literature have been an effective ground for Ecocriticism. Especially in recent years, the number of literary works in which nature sensitivity is brought to the fore

has increased. While the expression of nature sensitivity with environmental sensitivity constitutes the basis of literary works, different social problems have started to be discussed on this ground. At this point, the feminist understanding has also begun to be processed in literary works knitted with environmental sensitivity. Feminism, which mainly focuses on the gender equality thesis, is a multidimensional theory. She emerges as a counter-defender of the patriarchal mentality that positions women's place in society and the factors that give rise to this mentality. Feminist theory, which moves to liberate women from traditional forms, is a movement that takes action to break down the taboos on gender inequality. From past to present, the feminist approach, which has made an effort to protect 'women' and 'women's rights', has come a long way. This movement rebelled against the masculine thought that used the purely biological differences that separated women from men against women and became the number one companion of women. Feminist theory, which struggles for women's liberation in sociological, political and ethical fields, is pregnant with many movements. In this context, another area has emerged that fosters environmental criticism. This field is ecofeminism, which identifies nature and woman.

Buket Uzuner is one of the writers who deals with nature sensitivity in her works. It is also seen that this sensitivity of the author sometimes works in a feminist framework. For this reason, it is seen that nature and women are discussed together in Buket Uzuner's works.

In this study, Buket Uzuner's novels will be examined on the basis of nature. The study, which is built on this basis, will be expanded by adding the feminist perspective on which the author deals with this issue in his works. The first part of our study is the introduction. In this section, a general design of nature is mentioned. In the second part, the relationship between human and nature is discussed with literature. In the third chapter, the life, art and works of Buket Uzuner will be discussed. In the fourth chapter, the elements of nature in the novels of the author will be determined. In the fifth part of our study, an overview will be presented in an ecocritical context. Finally, the conclusion section will be prepared based on these sections.

Keywords: Buket Uzuner, ekocriticism, nature, ecofeminism, Shamanism.

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
1.GİRİŞ.....	1
2.EDEBİYAT VE DOĞA.....	11
2.1.Türk Edebiyatında Doğa	12
3.BUKET UZUNER'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	23
3.1. Hayatı.....	23
3.2. Edebi Kişiliği.....	24
3.3. Eserleri	26
4. BUKET UZUNER' İN ROMANLARINDA DOĞA UNSURLARI	29
4.1. Romanlarda Su Unsuru	29
4.1.1. Deniz	31
4.1.2. Nehir	35
4.2. Romanlarda Toprak Unsuru.....	35
4.2.1. Taş.....	42
4.2.2. Bahçe.....	44
4.3. Romanlarda Hava Unsuru	45
4.4. Diğer Unsurlar	51
4.4.1. Ada.....	51
4.4.2. Hayvan.....	53
4.4.3. Bitki	63
4.4.4. Koy.....	69
5. EKOELEŞTİRİ BAĞLAMINDA ROMANLARA GENEL BAKIŞ	71
SONUÇ	108
KAYNAKLAR	113

KISALTMALAR DİZİNİ

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BİS	: Balık İzlerinin Sesi
BKZ	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇEV	: Çeviren
DR	: Doktor
ED	: Editör
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
HES	: Hidroelektrik Santrali
KBK	: Kimliği Belirsiz Katiller
S	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TNA	: The Nightingale of Anzak
TOMA	: Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı
VB	: Ve Benzeri

1.GİRİŞ

Doğa, kalıp bir ifadeyle doğal olan ve mikro-makro kozmozu kapsayan bir kavramdır. Geçmişten günümüze doğa pek çok farklı koldan tasarlanmaya, anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Doğa, canlı olan varlıkların yanı sıra cansız varlıkların da devamlılığını sürdürdüğü alan olarak düşünüldüğünde yaşamın kendisini de karşılayan önemli bir yuvadır demek yanlış olmayacaktır.

İnsanlık doğanın sade bir üyesi olmasına rağmen doğa üzerindeki etkilerini yıllar boyu devam ettirmiştir ve buna hâlâ devam etmektedir. İnsan türü doğadaki faaliyetlerini ilk insandan bu yana sürdürdüğüne göre ve evrilerek bu “an”a geldiyse doğayı da en az kendi evrimi kadar değiştirmiş demektir. Doğanın evrilmesinde kuşkusuz en önemli paya sahip olan insan, aklı ile çığır açacağını kestiremediği günlerden bugünlere nasıl geldi? Bu sorunun cevabını vermek doğa ve insanın birbiriyle ilişkisini çözümlememiz adına yol gösterici bir harita olarak değerlendirilebilir. Ancak bu noktada, evvelinde gezegenin var olduğunu ve çeşitli unsurlardan meydana geldiğini, farklı çağlar atlattığını unutmamak gerekir. Ayaklarının üzerinde dik bir vaziyette durmayı bile doğanın dayattığı koşullar sayesinde keşfeden insan türü bugün doğanın üzerinde tahakküm kurmaktan asla çekinmemekte hatta bunu yaparken de “şeyin/şeylerin doğasında var” kalıbıyla sorumluluğu üzerinden atmakta ve özgürce hareket etmektedir. İki ayağı üzerinde dik durmayı başaran insan türü yaşamının sürekliği için kendisini korumak zorundaydı çünkü henüz insan beyni onu çalıştıracak zekâyâ sahip değildi. Ya da henüz bunun farkına varamamıştı. Sadece yaşamını idame ettirebilmek onun için yeterliydi. Avcı-toplayıcı kültür ile idame sağlayan bu tür kendisini sopalarla, taşlarla koruduğu dönemleri aşacak nükleer silahlara el uzatabilecek evreye gelecektir.

“Bugün büyük beyinlerimiz çok işe yarıyor çünkü hem şempanzelerden çok daha hızlı hareket etmemizi sağlıyor hem de güvenli bir mesafeden onlara ateş edebileceğimiz arabalar ve silahlar üretebiliyoruz.” (Harari, 2021: 24).

Tarım faaliyetleri ile birlikte önemli bir yol kateden insanlık ilerleyen süreçte sanayinin ortaya çıkmasıyla beraber büyük bir patlamaya imza atacaktır. Dünden bugüne ilk topluluklara baktığımız takdirde bu toplulukların göçebe yaşam tarzından yerleşik düzene

geçişlerinde bile onların başatı doğa olmuştur. Zira avlayacakları balıklar sularda yaşıyor, toplayacakları bitkiler ise topraktan doğuyordu yani bu toplulukların yaşamlarını sürdürebilmesi için yabancı alanlarda bir düzen kurmaları gerekiyordu. Aslında her çıkış insan türünü doğanın kapısını çalmaya mecbur bırakıyordu. İnsanoğlu var olduğu her dönemde üzerinde hükmü bulunmadığı birçok biyotik ve abiyotik varlığı bir şekilde talan etmiş kendisi ise hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Nesli dört bin yıl önce tükenen tüylü mamutlar, bilinen en büyük geyik türü olan İrlanda geyikleri, soyu 19. yüzyıl sonlarında tükenen büyük dalıcı martılar ve daha birçoğu... İnsanoğlunun büyük bir çoğunluğu doğaya karşı sorumluluklarının farkında değildirler. Nesli henüz tamamıyla tükenmese bile yok olmalarına ramak kalmış pek çok biyotik organizma bulunmaktadır. Akdeniz fokları, alageyikler, sülünler... Bu örnekler sadece hayvan türü için değil bitki türleri için de geçerlidir. Çiğdemler, süsenler hatta saksı içinde şuan bile satın aldığımız doğal yaşam alanından mahrum bırakılan sıklamenler de bu duruma örnek gösterilecek canlılardır.

Yavaş yavaş doğayı kendi çıkarlarına uygun olarak evirmeye çalışan insan türü hem hayvanları hem de bitkileri sanki bu varlıkların varoluş sebebi kendisine hizmet etmeleriymiş gibi varsaymış ve doğayı himayesi altındaki bir köle olarak görmeye devam etmiştir. Böylelikle doğanın kendisine itaat etmesi gerektiği görüşünü iyice benimser hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra gün geçtikçe insan nüfusu artmaya başlamış ancak artan nüfus ile birlikte istihdamı sağlamak noktasında çaresiz kalınmıştır. Açlık ve bulaşıcı hastalıkların baş gösterdiği dönemler ölümlere sebebiyet vermiştir. Bununla beraber insan daha fazlasına göz dikmiş ve doğa ile olan ilişkisini iyice göz ardı etmiştir. Tarımın vuku bulduğu bu süreç zarfında insanlar doğadan hep daha fazlasını istemiş ve doğayı ötekileştirmeye hız kesmeden devam etmiştir. Tarımın ilerlemesiyle birlikte şehirleşmeye doğru adımları oldukça hızlanan insan türü böylelikle ticaret ile ilişkisini de başlatmış olacaktır.

Hiç kuşkusuz bu süreçte önemli bir kırılma noktası ise yazı olmuştur. Bugün bile yazının geçmişine baktığımızda mağaralar, tabletler gibi nesnelerde yazı ve benzeri figürler, işaretler, resimler incelenmeye değer kabul edilmektedir. İnsan bulunduğu konum itibarıyla farklı duygu ve düşüncelere sahip olabileceği için bu verilerde aslında psikolojik bir iz bırakmıştır dememiz mümkündür. Bu evrim sürecinde ulaşılan üst noktada ise

şüphesiz “Sanayi Devrimi” bulunmaktadır. Giderek büyüyen bu devrim ile beraber insan da gözünü iyice açmış ve tüketim hırsına kapılmıştır. Sürekli elindekinden daha fazlasına göz dikmiş ve bu bağlamda yine doğayı sömürmeye devam etmiştir. Doymak bilmeyen insan türü, doğanın karşısında adeta yapayın en birinci örneğini kendi varlığıyla göstermektedir. Zaman içerisinde bu doyumsuzluğunu hat safhalara taşıyan, her yeni icatla beraber teknolojinin nimetlerini doğanın afetlerine dönüştüren de yine onun kendisi olmuştur.

Ele almamız gereken bir diğer husus ise “kadın” unsuru olacağı için bunun üzerinde durmamız da faydalı olacaktır. Kadınlar geçmişten bugüne erkeğin metası olarak görülmüştür ve bu bağlamda doğa ile arasında belli düzeyde bir “sömürülen” benzerliği barındırmaktadır. Aynı zamanda “kadının”, “doğa” ile benzer kabul edildiği diğer bir nokta her ikisinin de doğurganlık özelliği ile donatılmış olmasıdır. Kadınlara, bir erkek ile evlenme, o erkekten bir çocuk doğurma, bu çocuğu bakıp büyütme, ev işlerinin yükünü komple üstüne alma, erkeğe hizmet etme gibi roller atfedilmiş ve ne yazık ki benimsenen bu cahil tutum hâlâ toplumumuzun önemli bir kesiminde varlığını sürdürmektedir. Canlı biliminde kadın, “dişidir” başka bir canlıyı dünyaya getirmek olan doğurmak mucizesi de “dişil” olana verilmiştir. Bu hususta doğa da dişil olarak nitelendirilmektedir. Tarihler boyu erkek, kadından daha üstün tutulmuş ve akıl ise doğadan daha üstün görülmüş olup burada zikredilen akıl, insanın kendisini işaret etmektedir. Çünkü irade bahşedilmiş olan tek organizma sadece odur. İrade ile donatılmış olmasına karşın kendisini idare etmek dışında diğer hiçbir varlığı kendine faydası olmadığı takdirde önemsiz kılmış ve onu değersizleştirmiştir. Ataerkil toplumların bir esiri olarak kadın, üstünde hâkimiyet kurulmaya çalışılan, tıpkı “doğal” olan gibi istismar edilmekten vazgeçilmeyen bir unsur olarak tüm zamanlara damga vuran bir varlıktır. Bu bağlamda denilebilir ki uzun yıllar boyu kadına hak tanınmamış, o da doğa gibi ötekileştirilmiş ve kimlik arayışı içinde olmaya mahkûm edilmiştir. Özellikle siyasi alanda, kadının, doğasından ötürü bir yönetici mevkiinde bulunamayacağı dogması yaftalanmıştır. Toplumun en küçük yapısını aile biriminin oluşturduğu düşüncesiyle de kadının ailedeki konumuna bakacak olursak onun erkeğin boyunduruğu altında çaresiz bırakıldığına şahitlik etmiş oluruz. *“Her adamın çocukları ve kadınları üstünde yasa koymak yetkisi vardır.”* (Aristoteles, 2021: 11).

Bu tarz düşünceler ne yazık ki hala etkisini sürdürmeye devam edebilmektedir. Böylelikle doğanın ilk topluluklardan günümüze dek insan türü tarafından tamahkâr bir üslup ile

sömürüldüğünü ve yine buna paralel olarak kadının da toplum yapısı içinde sindirildiğini görmüş olmaktadır.

Doğanın anlamlandırılmaya çalışılmasında önemli bir disiplin olarak görmekte olduğumuz felsefe biliminde doğa kavramına bakmamız da bizim için yol gösterici olacaktır. Yunanca, “bilgelik sevgisi” anlamına gelen felsefe, farklı kollara ayrılmış olup üzerine düşündüğü şeyin özüne inmeyi amaçlayan bir bilimdir. Bu öz üzerinde düşünen kişilere ise doğa filozofu denilmektedir nasıl ki bir ressamın ana malzemesi tuvali, boyaları, fırçaları ise bir filozofun ana malzemesi de düşüncenin kendisidir. Bu düşünce sistemi, insanın evrendeki konumunu merak etmesiyle ortaya çıkmış bir disiplindir. Sorgulayan ve sürekli eleştirel bir tutum takınan bir disiplin olan felsefe, doğanın varoluşuyla da ilgilenmiştir. Özellikle Aristo biyoloji, metafizik gibi konularla önemli çalışmalara imza atmıştır.

“Felsefenin üzerinde düşünecek bir şeyi olması için ilkin doğa biliminin ortaya çıkması gerekmektedir.” (Collingwood, 1999: 11). Bu noktada varlık, felsefe için bir bütündür ve filozoflar evreni merkeze alarak sanatını icra etmişlerdir. Filozoflar doğanın özelliğini kavrayabilmek için ilk varlığın ne olduğu sorusuna cevap aramaya yönelmişlerdir. Yunan doğa biliminde aklın sadece insana değil doğaya da bahşedildiği görüşü hâkimdir. Doğanın bir dinamizm halinde var olduğu genelgeçer bir yargıdır. Doğanın hareket halinde oluşunu, akışın sürekli olarak yenilenmesini Heraklitos’un, “Aynı derecede iki kere yıkanmaz.” sözüyle açıklamak mümkündür.

Antik Yunan’ da ortaya çıkmış olan felsefe disiplininin babası olarak bilinen Thales her şeyden evvel suyun var olduğu tezini savunmaktadır. Thales’in her şeyin var oluşunu suya dayandırmasının pek çok sebebi olabileceği düşünülmektedir. Biyotik olan her varlığın yaşamı boyunca suya ihtiyaç duyması ve her canlının yaşamının bir sıvı ile başlaması bu sebepler arasındadır. (Collingwood, 1999: 41). Bu bağlamda tekrar kadın unsuruna değinebiliriz, bir organizmanın hayat bulabilmesi için ana rahmine tutunması gerekmektedir. Placentayı anne karnında koruyan sıvı aynı zamanda plasentanın gelişmesini de sağlamaktadır. Placenta sözcüğü, koruyan ve şefkatli olan anlamında sembolize edilmekle birlikte Türkçede umay anlamına geldiğinden çalışmamızda ayrıca önem kazanmaktadır. Aynı zamanda Umay’ın, dişi ana olarak hayvanları ve hamile kadınları koruduğu da bilinmektedir. Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan,

kutsal kabul edilen Umay, bizlere kadını dolasıyla da buna paralel olarak doğayı çağrıştırmaktadır.

Yani doğayı tasarlama çabasında Thales'in ana maddeyi su olarak kabul etmesi demek aynı zamanda doğanın devinim halindeki bir organizma olduğunu da göstermektedir. Thales'e karşıt olarak Anaksimenes suyun değil havanın ilk varlık olduğunu öne sürmüştür. Ona göre ilk başta su var ise onun karşıtı olan bir kuruluk da var demektir. Bu yüzden suyun tek töz olarak kabul edilemeyeceğini ön görmüştür. Ayrıca su döngüsünü baz alarak suyun buhar olup havaya karışmasını öne sürerek ilk tözün hava olduğu kanısına varmıştır. Yani ona göre diğer tüm maddelerin asıl kaynağı havayı işaret etmektedir. (Denkel, 2020: 28).

Ahlak felsefesinin kurucusu olarak bilinen Sokrates ise politik konular ile ilgilenmesiyle beraber bireyin erdem sahibi olması gerektiğini savunmuştur. Bu noktada erdem ve bilgiyi eş kabul etmiştir. Yani birey, bilgi sahibi olmadığı için kötülük yapmaktadır. Sokrates'in bu yaklaşımı eğitimin önemini de göstermiştir. Ayrıca erdemli olmak gerektiği savına dayanarak insanı irade sahibi oluşuyla diğer farklılardan ayırdığı görülmektedir. Bundan yola çıkarak etik eğitime de dikkat çekmek gerekmektedir. Eğitilmemiş birey, toprak topluluğuna karşı da erdemli davranamaz. Bilinç sahibi olmayan birey, doğaya karşı etik hareket edemez. Kişi önce kendi çıkarlarını düşünür ve bu doğrultuda hareket eder. Edimlerimizin başlıca sebebi de budur. İnsan türü, bu bağlamda yabanıl olandan koptukça etik değerlerinden de uzaklaşmaya başlamıştır. Ancak insan, evrende yalnız değildir ve hiçbir varlık onun için var olmamıştır. Platon; politika, estetik, etik ve metafizik konularında önemli savlar ortaya koymuş öncü doğa filozoflarından biridir. Platon, idealar kuramı ile ruhun nelerden meydana geldiği üzerine düşünmüştür. İdeal toplum düzenini ele almıştır. Ayrıca akademinin kurucusu olan Platon, kadınların yönetimde yer alabileceğini söylemiş hatta askeri eğitim almaları gerektiği görüşünü de savunmuştur. Son olarak Aristoteles; biyoloji, kozmoloji, doğa felsefesi gibi daha pek çok soruna dair mühim argümanlar sunmaktadır. Aristoteles'e göre madde ve form sonsuzdur. Evrenin oluşumu tanrıyla başlamış daha sonra dört temel element ortaya çıkmış, sırasıyla bitkiler, hayvanlar ve insanlar âlemi olarak şekillenmiştir. Aristoteles üzerinde etkisi olan Empedokles'e bu noktada değinmek gerekir. Empedokles, daha önce varlığın özüne dair ortaya koyulan tezlerden farklı olarak bunları birleştirmiştir. Yani Thales'in su arkesini, Anaksimenes'in hava tözünü, Herakleitos'a göre ateşi bütünleştirmiş ve bunlara toprağı da ekleyerek ilk

kez bu bakış açısını ortaya koymuştur. Bu filozoflar dışında birçok önemli doğa filozofu bulunmakla beraber kimisi maddeyi kimisi ideayı, kimisi oluşu, kimisi ateşi evrenin tözü olarak kabul etmiştir. Nihayetinde bilim ve felsefenin insan ürünü olduğu aşikârdır. Bilim de felsefe de doğa tasarısı üzerinde durmuşlardır. Onları birbirinden ayıran temel fark kullandıkları yöntemlerdir. Bilim doğayı anlamlandırmaya çalışırken deney ve gözleme dayanır felsefe ise daha kavramsal ve ussal bağlamda argümanlar ortaya koyar.

Doğaya karşı insan tutumunun şekillenmesinde kuşkusuz önemli rolü olan bir öge de “hümanizm” akımıdır. Rönesans’ın temelleri ile bağlantılı olan bu düşünce insanı merkeze almış insanın değerini her şeyden ön planda tutmuş ve onu diğer canlılardan üstün kabul etmiştir. İnsanın, aklından başka hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını söyleyen bu akım onun doğruya ulaşabilmesi için herhangi bir dine, tanrıya, arkeye gereksinimi olmadığını ve akli ile istediği şeylere ulaşabileceği görüşünü savunur. İnsanlar arasında fark gözetmeksizin onları eş tutan bu öğreti, insanın mutluluğunu evrendeki en değerli şey olarak görür. Bu anlayışa göre insan, kendi çıkarları doğrultusunda istediği her şeyi yapmakta özgür kılınmıştır. Bu doğrultuda kendisi haricindeki hiçbir organizmanın değerini gözetmemiştir. Oysaki her varlığın içsel bir değeri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu hususa dayanak olarak “animizm” anlayışını göstermek yerinde olacaktır. Animizm, bir diğer adıyla canlandırmacılık anlamına gelen bu öğreti, doğadaki biyotik ve abiyotik her varlığın madde olmaktan öte bir ruha sahip olduğuna inanmakta ve bunu savunmaktadır. Animizm, bu noktada doğayı bir makine gibi tasavvur eden doğa felsefesi anlayışlarının da karşısında durmaktadır. Eşyaya can veren bu disiplin; hava, su, toprak, ateş, kaya, ağaç, deniz ve evrendeki diğer tüm varlıklara adeta nefes vermektedir.

Yukarıda daha önce belirttiğimiz Rönesans Dönemi’nin doğa bağlamında görüşlerine değinmek gerekmektedir. Rönesans felsefesine baktığımızda doğanın bir mekanizmadan ibaret olduğu ve kendi başına bir işlev gösteremeyeceği düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla doğa, kendisini devindirecek “öteki” bir varlığa gereksinim duymaktadır. Doğa, buna bağlı olarak insan aklının bir hizmetkârı olarak görülmektedir. Ayrıca bu görüş; aklın, biyotik bir varlık olan insana bahşedilmesinden yola çıkarak doğanın ondan aşağı olmasını da onun durağan olduğuyla ve cisimlere bağlı olarak hareket edebilen hatta hareket etmek için başka bir varlığa ihtiyaç duyan bir sistem olmasına dayanır. Doğanın belli parçalardan meydana gelen mekanik bir varlık olup olmadığı hususu bazı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Kimisi doğanın tanrının tasarısı olduğunu savunmuş, kimisi ise

onun sadece bir makineden ibaret olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Aristoteles, bu noktada, dinamik bir varlığın durağan nesnelerden meydana gelemeyeceğini savunur. (Collingwood, 1999: 97). Buna karşıt olarak Rönesans tasarısına göre, “...doğa cesedi terk edilmiş lokomotif gibi soğuk ölü dünyadır.” (Collingwood, 1999: 34) ibaresi dikkat çekmektedir.

Rönesans, akıl-bilim hususunda mühim bir kırılma noktası olmuştur. Yeniden doğuş anlamına gelen bu dönemde coğrafi keşiflerin etkisiyle yer küre insanlar tarafından tapılması olarak görülmüştür. Akıl yoluyla ulaşılan bilginin yayılmasıyla insan eskisinden de üstün kabul edilmiştir. Hümanizm akımının bu husustaki rolü de yadsınamayacak kadar fazladır. Nitekim dine ihtiyacı olmayan, her şeye akıl yoluyla ulaşabilecek olan mutlu insan tablosunu hümanizm anlayışı tetiklemiştir.

Skolastik düşüncenin derinden sarsıldığı Rönesans Dönemi, reform hareketlerinin doğuşu olmuştur. Matbaayla birlikte kitap basımları artmakta ve bilgi kolayca herkese ulaşabilmekteydi. Dinin eğitimden ayrıldığı bu dönem ile birlikte aynı zamanda coğrafi keşifler de önem kazanmıştır. Coğrafi keşifler ile birlikte farklı ticaret yolları, kıtalar, okyanuslar keşfedilmiştir. Hâliyle kültürel etkileşimler başlamış ve insanlar beraberinde farklı hayvan ve bitki türlerinde de kıtalar arası geçişler yaşanmış olup bambaşka türler ortaya çıkmıştır. Böylelikle insan, doğanın nimetlerine tam anlamıyla kavuşmaya başlamıştır. Artık doğayı tam anlamıyla keşfeden insan deniz ticaretiyle de yeni bir ekonomik dönemi başlatmıştır. Teknoloji iyice ilerlemeye başlamış, insan türü doğayı daha umarsız bir şekilde kullanmaktan geri kalmamıştır.

Sanayi, doğanın tahribinde etken unsurdur. Ayrıca sanayi ile birlikte şehirleşme yaygınlaşmakta nüfus artışı hız kazanmaktadır. Tarımda makineleşmenin artmasıyla insan gücüne olan ihtiyaç azaldığından ötürü kırsal alandaki insanlar şehirlere göç etmeye başlamıştır. Aklın başatlığının bir sonucu olan sanayileşme süreci nüfus hareketliliklerine zemin hazırlamıştır. Ulaşmakta güçlük çektiği bütün şeyler artık elinin altında olan bireyler, tüketim hırsına kapılmaya başlamıştır. Buharlı makinenin bulunmasıyla bu makine pek çok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Makineleşmenin bu denli ilerlemesi başta ekonomi olmak üzere siyasal, toplumsal, kültürel dönüşümlere gebe olmuştur. Buna istinaden sınıfsal ayrımlar belirginleşmiştir. Burjuva ve işçi sınıfı olarak net bir sınıf ayrımı ortaya çıkmıştır. Doğa üzerinde etkisi kaçınılmaz olan insan artık birbiri üzerinde de himaye kurmaya başlamıştır. Sanayinin günden güne gelişmesiyle birlikte iç ve dış göçler

artmış, tarım arazileri erek dışından kullanılmaya başlanmış böylece gecekondulaşma kaçınılmaz hale gelmiştir. İnsan göçü, özellikle bugün de kanayan bir yaramız olan çarpık kentleşme sorununu ortaya çıkarmıştır. Doğal alanlar gri ve soğuk betonlarla kaplanmış adeta nefes alacak bir alan kalmamıştır. Artan nüfus dolayısıyla insanlar çöplüklere evlerini kurmuş ayrıca bu artış beraberinde ulaşım sorunlarını da fazlasıyla etkilemiştir. Hızlı nüfus artışı barajların, şehrin su ihtiyacına yetmemesi gibi problemlere de yol açmıştır. Anlaşıldığı üzere çarpık kentleşme ile toprak kirliliği, ulaşım yoğunluğu nedeniyle hava kirliliği ve nihayetinde bunlara bağlı olarak su kirliliği de ortaya çıkmıştır. Bu durumlar doğal olarak yalnızca doğayı değil bizzat insan sağlığını da tehdit etmekte ve ona zarar vermektedir. (Güney, 1997: 121-124).

Modern çağın insanı şehrin kalabalığından bunalır, huzurlu bir yer arayışına girer ve tercihleri yine doğa olur. Ancak kısa veya uzun vadeli bu kaçış planlarında kendi mutlulukları dışındaki şeyler onlar için pek de mühim değildir. Bu kaçış çoğunlukla su kenarında, sessiz, huzur dolu bir yeşile ya da turizmin baş gösterdiği mavi bir deniz kenarına planlanmaktadır. Bu bağlamda insanın, modernleşmeyi olumsuzlaştırdığı görülmektedir. Oysaki bu mevzu hakkında ekolojik modernleşme modeli örnek alınmalıdır. *“Bu modelin temel ilkesi, doğal çevrenin ekonomik büyüme için istismar edilmesi yerine, ekonomik kalkınma ve büyümenin doğal çevrenin bir parçası olarak görülmesi gerektiği ve doğal çevrenin bir bütün olarak korunması ve sürdürülebilirliğidir.”* (Tuna, 2006: 29). Ayrıca, *Dünyanın Yeşil Tarihi* adlı eserde yer alan ibarelerde günümüzdeki verilerin doğrulandığı görülmektedir. *“Dünya nüfusu 1980’lerin sonunda 5 milyardı; genç insan sayısı ve olası doğum oranı da göz önüne alındığında bu rakamın 2025’te yaklaşık 8 milyara, yüzyılın ilerleyen dönemlerinde daha da yüksek düzeylere çıkacağı tahmin edilmektedir.”* (Ponting, 2000: 354).

Bacasız sanayi olarak adlandırılan turizm sektörünün kuşkusuz ülke ekonomisine katkısı yadsınamaz. Ancak bu şehirlere adeta sürüler halinde yapılan seyahatler çevreye büyük zararlar vermektedir. Açık arazilerin; havaalanları, oteller, eğlence mekânları için kullanılmasında bilinçsizce davranan insanlar beşeri bir kirliliğe sebep olmaktadır. Alt yapı ve üst yapı çalışmaları bu bölgelerde oldukça gelişmiş olmasına karşın aynı zamanda doğal kaynakların tükenmesine de yol açabilmektedir. İnsan topluluklarının yarattığı izdiham ile gürültü ve ses kirliliğinin yanında atıklarını bilinçsizce çevreye saçmasıyla su ve toprak kirliliği de artış göstermektedir. Leopold’un, *Bir Kum Yöresi Almanagi* eserinde söylemi

bu noktada göze çarpmaktadır. Turizmle birlikte rekreasyon daha fazlası peşinde koşanlar için insanı tüketen bir arayış haline gelmiş ve bu durum makineleşmiş toplumun büyük düş kırıklığı olarak nitelendirilmiştir. (Leopold, 2020: 176).

Yadsınamaz bir ekonomi kaynağı olan turizm sektörünün sürdürülebilirliği adına ekoturizm anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Turizmin çevre odaklı gelişmesi gerektiği savına uygun hareket eden bu anlayışın geliştirilmesindeki temel amaçları Dünya Turizm Örgütü şöyle belirtir: *“Turizm endüstrisinin olumsuz etkilerini en aza indirmek. Hem çevresel bozulmayı önlemek, hem de yerel halkın ekonomik kazancını artırmak. Bireyler veya küçük gruplar halinde, doğal çevreyi ve yerel halkın yaşantısını yerinde yaşayarak öğrenmek amacıyla el değmemiş doğal alanlara seyahat etmek.”* (Kahraman-Türkay, 2006: 39).

İnsanların tüketim hırslarının başlıca sebeplerinden biri olan unsur kuşkusuz statü aşkıdır. Bireyler toplum içindeki rolleri gereği belli bir yaşam kalitesine sahiptir. Modern yaşam tarzının bir göstergesi olan bu durum bireylerde tüketme yanılgısı olarak tezahür etse bile standartlar gereği, birey bunu toplumda önemli bir statü kazanma olarak algılar. Modern yaşam tarzının getirmiş olduğu bu algı, Mete Akbaba'nın, *Eve Dönen Düşünce* adlı eserinde de yansımalarını göstermektedir. *“Modern öncesi dönemde birey, toplumun organik parçası olarak anlaşıldı, toplum ise doğal ve kozmik güçlerin etkisi altındaki organizmaydı. Modern dönem kültür tartışmalarının merkezindeki doğa-insan karşıtlığının aksine insan mikrokozmos olarak büyük organizmanın yani makrokozmosun kendine özgü biricik formu olarak tanımlanırdı.”* (Akbaba, 2020: 17).

Artık görünüş itibarıyla insan türünün makrokozmosun üzerinde hükümlanlık kurduğu bir gerçektir. Bu gerçeği tamamen yok etmek mümkün olmasa bile en aza indirmek gerekmektedir. Bireylerin bilinçlenmesi bu doğrultuda önemli bir basamaktır. Teorik anlamda bir bilinçlenme elbette mühimdir ancak bu hususta uygulamalı olarak adım atmak daha etkin bir yöntem olacaktır. Doğadaki her şeyin insanlar için var olduğu sanısına kapılan bireyler için çevre bilinci eğitimi şarttır. Aldo Leopold'un, toprak etiğini bir ahlak olarak görmesi de bu bağlamda yetkin bir bakıştır.

Eğitim denildiğinde önce aile kavramı akla gelir. Nihayetinde bireyin karakter oluşumu aile yapısıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sebeple küçük yaşlardan itibaren çocukların doğa

hassasiyetiyle yetiştirilmesi bilinçli bir birey olarak toplumda yer edinmesi demektir. Bilinçli bireyler, sessiz doğanın somut sesini temsil etmektedir. Bugün, çocuklarımızı ne kadar doğa ile özdeş kılıyoruz diye sorguladığımızda verilen cevaplar gerçekçi bir şekilde sunulursa çoğu çocuğun doğaldan uzak olduğunu, “teknolojinin nimetleri” kapsamında bugün yanımızda taşınabilecek formlara sığan telefon, tablet, bilgisayar ile baş başa bırakıldığı gerçeğini görmemiz kaçınılmazdır. Endüstrinin gelişmesiyle ivmesini artıran bu sanal dünya yerine çocuklara doğal olanın değerini aşlamak en doğru adım olacaktır. Bizim dışımızdaki varlıkların da hakları olduğunu ardımızdaki nesillere aktarmak bu akışın devamlılığına katkıda bulunmak demektir. *Çocuklar Üzerinden Çevre Bilinci Eğitimi ve Sorumluluğu* (Sebîlürreşad, 2021) adlı yazı bu bağlamda yararlanılabilecek bir içeriğe sahiptir.

“Muir, “[ç]oğu insan dünya üzerinde yaşıyor, dünya içinde değil” diyerek yirmi birinci yüzyıl insanı için çok daha geçerli olan bir saptamada bulunmuştu.” (Özdağ, 2014: 7).

Muir’in bu söylemi insanoğlu için oldukça trajik bir sonun göstergesidir diyebiliriz. Zira insanoğlu kendi kendisiyle bir çelişki içerisindedir. İnsanoğlunun, bugün değerini vermediği doğa, yarın kaçış için doğaya akın etmek isteyen kim varsa ona tamamen yüz çevirecektir. Bu sebeple insanoğlunun tüm icatlarının doğayla barışık bir biçimde tasarlanması gerekmektedir. Bilinç sahibi birey toplumu oluşturacak olup bu bilgiler ışığında yeni nesillere örnek olacaktır. Böylece sürekli kendini tazeleyen, her yeni gün bir başka canlanan doğa, insan ile olan ilişkisini çok daha farklı bir boyuta taşımış olacaktır.

2.EDEBİYAT VE DOĞA

Giriş bölümünde insan ve doğa ilişkisine değinmiştik. Bununla beraber insan-doğa ikilisine, iki unsurun ortak noktası edebiyat eklenmektedir. Sabri Esat'ın şu ifadesi bu hususa bağlıdır. “*Din gibi, ilim gibi, sanat da, şiir de, tabiatla insan arasında kurulan muadeleden doğmuştur.*” (Elçin, 1993: 7). Bu bağlamda insan doğa ilişkisine tekrar değinmekte fayda olacaktır. Yüzyıllar boyu insan ve doğa etkileşim halinde günümüz koşullarına ulaşmıştır. Aslında insanın, içinde var olduğu doğayı evirmesiyle beraber kendi evrimi de kaçınılmaz olmuştur. Ekinsel bir döngü içerisindeki insan, yalnızca doğal alana değil kendi dâhil evrendeki tüm varlıklara karşı bir dönüşüm yaşamaktadır. Yaşamını idame ettirmek isteyen insan türü, keşifleriyle beraber kâinatın düzeninde aktif rol oynamaya başlamıştır. İnsan, evrende varoluşuyla beraber yaşam serüveninde doğal olan ile iletişime mecbur kılınmıştır. İçinde bulunduğu her koşulda ayakta kalmayı başaran insan ırkı ayakları üzerinde dik durabilmeyi doğanın getirdiği koşullarla keşfettiği gibi geçen süre zarfında kendisini de keşfetmiştir. Böylelikle öncesinde hükümlanlık arzusu taşımayan insan türü zamanla çıkarları doğrultusunda evrenle adaptasyon kurmuştur.

Kendini ve doğayı anlamlandıran insanın kendisini ifade etme isteğiyle birlikte sanatta doğa özellikle de yazın alanında doğa başat unsur olmuştur. Henüz insan ırkının bilimle tanışmadığı dönemlerde evrende olup biten ne varsa anlamlandırmaya çalışması edebiyat ve doğanın iç içeliğine zemin oluşturmıştır. İnsanlığın doğa olaylarının gerçekleşmesinde farklı inanışların bulunması da bu duruma örnek teşkil etmektedir. İnsanların bu inanışlar doğrultusunda ortaya çıkarmış olduğu hikâyeler anlatılagelmiş ve günümüze ulaşmıştır. Doğa ve insan ilişkisi beraberinde edebiyatta insanın var olduğu doğa dönemlere göre değişiklikler göstermiş olup ele sürekliliğini korumuştur. Bu hikâyeler eski Türk kavimlerinde de oldukça yaygındır.

Genelgeçer bir ifadeyle “*olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı, yazın*”¹ anlamına gelen edebiyatın özünde insan ve doğa ilişkisi yer almaktadır. İnsanoğlunun kendini ifade etme isteğinden doğan edebiyat, insanın doğa ile ilişkisinden büyük ölçüde etkilenmektedir. İlk bölümde de belirttiğimiz

¹ TDK sözlük anlamı kullanılmıştır.

gibi insan gündelik hayatın getirdiği bunalımlardan kaçmak adına doğayı huzurun temsili olarak görmüş ve ona sığınmıştır. Doğa bu noktada insanın sığınak olarak kullandığı bir yuvadır demek yanlış olmayacaktır. İnsanın içinde barındığı mekân bireyler üzerinde derin izler bırakır. Mekânın insan üzerindeki etkisinin yanı sıra insanın mekânda bıraktığı anlar birey psikolojisinde oldukça önem arz etmektedir. Mekân bağlamında doğal yaşam alanları da aktif roller barındırmaktadır.

Geçmişten günümüze doğa, tüm zamanlarda insanın yuvası olarak görülmektedir. Bununla ilişkilendirilebileceğimiz bir nokta da şudur: Eski Yunanca'da 'oikos' yani eko sözcüğü de 'konut, ev' manalarında kullanılmaktadır. (Çepel, 2006: 5). Edebi alanda ev, anların bireyde bıraktığı izlere ve konuya bağlı olarak kimi zaman sığınılacak yuva kimi zaman ise uzaklaşılacak istenen yer olarak kullanılmaktadır.

İnsanoğlu, tarihler boyu duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için doğadan esinlenmiştir. Eski anlatılarda doğanın güzelliği daima anlatılacagelmış olup bunun başlıca sebebi ise insanoğlunun yaban hayatı ile ilişkisinin eski dönemlerde daha etkili olmasıdır. Doğa edebi alanda daima kaynak olarak görülmekte olup pastoral türde pek çok yazın kaleme alınmıştır. Doğanın esas unsur olarak karşımıza çıktığı bu yazınlar dışında özellikle söz sanatları kullanımında doğaldan sıkça faydalanılmıştır. Edebi eserlerde doğa sadece fiziksel çevre olarak değil bunun beraberinde bireyde bıraktığı izler etkisiyle algısal bir mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yüzyıllar boyu insan hayatını şekillendirmiş olması itibariyle doğanın insan ile ilişkisi aşikârdır. Bireyler yaşadıkları mekân gereği doğadan etkilenir ve aynı şekilde doğayı etkiler. Bu bağlamda doğa ve insan arasındaki etkileşim olumlu veya olumsuz fark etmeksizin daima canlı kalmıştır.

2.1.Türk Edebiyatında Doğa

Edebiyatımızda bilinçli olarak doğa yazınları üst seviyede olmasa da bu bağlamda değinilebilecek isimler bulunmaktadır. Bu bölümde edebiyatımıza doğanın nasıl sirayet ettiğine değinilecek olup daha sonra doğa yazını ve ekoeleştiri bağlamında önem arz eden sanatçılarımızdan kısaca bahsedilecektir.

Evrenin başlangıcından beri geçen süre zarfında kabul görmüş ve birbirine zincirin halkaları gibi bağlı olan doğa algısı kadim zamanın edebiyat türlerinde de kendini göstermiştir. Sözlü edebiyat döneminde şairler, şiirlerini doğa üzerine yazmış ya da

yaşadıkları olguları doğa temelindeki varlıklara dayandırmıştır. Saray ve çevresinde süregelen eski şiirde şairler sevgililerini, yaşadıkları aşk acılarını ya da diğer duygularını kaleme alırken mutlaka doğa ile ilişkilendirmiş ve örneğin; sevgiliyi güle benzetirken, aşığı çile çeken bülbüle benzeterek bunun örneklerini bize sunmuşlardır. Aynı zamanda gül, aslan, güneş gibi güçlü benzetmeleri padişah için yazılan ve yine padişaha sunulan eserlerde sıkça görürüz. Genel olarak soyut bir nitelik barındıran Divan Edebiyatı Dönemi'nde padişahın güneşe benzetilme sebebi güneşin bütün gezegenlerin ışık kaynağı olması yani padişahın kudreti, dünyanın güneş etrafında dönmesi gibi bütün halkın padişahın uygun gördüğü gibi yaşaması güneşin büyük olması sebebiyle herkesin padişahı korkması vb. temellere dayandırılabilir. Güle benzetilmesi ise padişahın herkes tarafından sevilen biri olması ve gül-bülbül ilişkisine atıfta bulunulması olarak nitelendirilebilir. Bu gibi yakıştırmalar dışında gerçek benzetmeler de yapılmıştır. Sonbaharın gelmesi üzerine dökülen sararmış yapraklar, kışın çetinliğini anlatan beyitler, ilkbaharın gelişyle açan çiçekler gibi mevsimlerle ilgili gerçekçi metaforlara sıkça yer verilmiştir. Sadece edebi eserlerde değil minyatür, hat, tezhip, ebru gibi sanatlarda da doğayla iç içe geçişi sıkça görürüz. Özellikle Lale Devri'nde lale motifinin kullanıldığını ve bu dönem sanatçıların eserlerinde hayatın eğlence kısmını yine doğa motifleriyle süsledikleri görülür. Doğa unsurları Halk Edebiyatı eserlerinde de kullanılmıştır. Gözünü doğaya açan halk sanatçıları eserlerinde doğadan kopmamış yazdıkları söyledikleri her eserde toprağı, ağaçları, kuşları, turnaları ön planda tutmuşlardır. Toprak onlar için hem varoluşu hem de sonu temsil etmiş böylelikle İslam inancına ait yansımaları da alt metin olarak vermişlerdir. Karacaoğlan, Dertli, Yunus Emre gibi halk ozanları eserlerinde doğa teması üzerinde özellikle durmuşlardır, yaşamın hakiki duygularını anlatırken doğa olgusunun uzantılarına eserlerinde yer vermişlerdir. Tanzimat Dönemi sanatçıları ise divan edebiyatına köklü bir eleştiriyle yaklaşmışlardır, başta Namık Kemal olmak üzere neredeyse bütün dönem sanatçıları tarafından eserleri eleştirilen divan edebiyatı sanatçıları soyut ve anlam örtülülüğü üzerine konumlandırılmış ve doğayla olan ilişkileri yapay bulunmuştur. Tanzimat Dönemi'nde değişen ve gelişen sadece edebi anlayış değildir doğa algıları da değişmiş ve gelişmiştir. Daha canlı ve gerçekçi bir doğa algısı önem kazanmıştır. Öyle ki Tanzimat Dönemi romanlarında buluşma ve ana karakterlerin birbirlerini ilk gördükleri yer genellikle Çamlıca Tepesi olarak seçilmiş ve Çamlıca uzun tasvirlerle anlatılmıştır. Tanzimat'ın ilk döneminde toplumsal konular işlenirken ikinci dönemde iç işlerindeki karışıklıkların başlaması sebebiyle ferdi konular işlenmiş ve doğa olgusu yine duyguları anlatmada metafor olarak kullanılmıştır. 2. dönem sanatçıları güzel

olan her şey şiirin konusudur diyerek şiir alanını genişletmiş ve kelebek, yaprak, çiçek gibi doğa uzantıları da şiirin içerisinde geniş yer tutmuştur. Yazdıkları şiirlerle Edebiyât-ı Cedîde'yi etkileyen Abdülhak Hamid Tarhan ve Recaizade Mahmut Ekrem şiirlerinde hâkim olan melankoli ile var olmuşlar ve bunu yaparken gerçekçi bir doğa anlayışı sürmüşlerdir. Servet-i Fünûn Dönemi ise sansürün fazla olduğu yıllardır ve bunun edebiyata etkisiyle kapalı anlatımın, Arapça-Farsça tamlamaların yeğlendiği görülmektedir. Bu tamlamaların oluşturulmasında doğa etkili sözcüklerin kullanıldığını görürüz. Dönemde bireysel temalara öncelik verilmiş, kişisel duygu ve yaşantılar ön planda tutulmuştur; bunun temel sebebi belirtildiği üzere baskıcı yönetim ve sansürlerdir. Bu dönem yazarlarının ortak talebi doğaya sığınma ve doğayla kavuşmadır. Sanatçılar; parnasizm, sembolizm ve romantizm akımlarından etkilenmiş ve batı edebiyatını kendilerine örnek almışlardır. Ama bunun perde arkasında sanatçıların doğada teselli bulmasının sebebi olarak yaşanan siyasi gerilimleri görebiliriz. 1901'de Hüseyin Cahit Yalçın'ın çevirdiği *Edebiyat ve Hukuk* makalesiyle dergi kapatılmış ve aradan geçen sekiz yıl boyunca sanatçılar bir akıma bağlı kalmaksızın yayın hayatlarına devam etmişlerdir. Bunun yanı sıra Servet-i Fünûn sanatçılarının resim sanatına ilgisi tasviri bir üslup olarak kullanmalarında ve tabiatı başat şiir unsuru olarak kullanmalarında etkili olmuştur. 1909 yılında edebiyatımızda ilk defa bilinçli bir topluluk olarak ortaya çıkan Fecr-i Ati topluluğu bir manifesto yayımlayarak yayın hayatına başlamıştır. İlerleyen yıllarda Milli Edebiyat Dönemi yazarları olarak karşımıza çıkan birçok isim bu manifestonun altına imza atmıştır. İki yıl kadar varlığını sürdüren Fecr-i Ati sanatçıları, şiir alanında yoğunlaşmış ve bu alanda başarılı eserler vermişlerdir. Özellikle Ahmet Haşim saf şiir anlayışıyla yazdığı şiirlerde doğayı eserlerinde sıkça kullanmıştır. Haşim'in şiirlerinde gün batımları, sarı yapraklar, su, göl gibi kavramlar sıkça kullanılmıştır. Haşim, karanlık ve melankolik dünyasını doğayla bize aktarmıştır. Haşim'e psikanaliz olarak bakıldığında çocuk yaşta annesini kaybetmesini şiirlerinde su ögesini çok kullanması ile açıklayabiliriz. Kısa bir dönem olmasına rağmen Fecr-i Ati döneminde doğa ile bağlantı noktası çok fazladır. Fecr-i Ati dönemi yavaş yavaş milli mücadeleye hazırlık dönemine denk geldiği için kısa sürmüş ve devamında gelişen milli edebiyatla zıt bir şekilde gelişmiştir. Milli Edebiyat Dönemi'nde; Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin gibi isimler dilde sadeleşmeyi savunmuşlardır. Dilde var olan Arapça-Farsça kelimeleri kabul etmişler ama daha fazla Arapça-Farsça ve Fransızca kelime girmesinin yanlışlığından söz etmişlerdir ve Türkçü tavırlarıyla bizim edebiyatımız olarak kabul gören halk edebiyatına dönüş yapmayı doğru bulmuşlardır. Hece ölçüsü kullanmaya yeniden başlamışlardır ve yazdıkları coşkulu

şiiirlerinde de doğadan kopmamışlardır. Yazdıkları coşkulu şiirlerde; Anadolu'nun güzelliklerinden, köylerden, köylülerden eserlerinde sıkça bahsetmişlerdir. Diğer dönemlerde olduğu gibi sanatçılar bu dönemde de doğadan uzak eserler vermemişlerdir. Bunun temel sebebi doğanın insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olmasıdır. İnsan ırkı yüzyıllardır doğada varlığını sürdürmüştür ve ondan ayrı bir yaşam sürmenin mümkün olmadığına farkındadır. Sanatçılar da bu bağın gücünü insanın duygularını dile getirmelerini, hayatlarını anlatma çabalarını doğayla bağdaştırmış ve onun üzerinden yola çıkarak anlatmışlardır. Cumhuriyet Dönemi'ne geldiğimizde ise doğa algısı hem aynı kalmış hem bambaşka bir hâle evrilmiştir. Yazarlar, yaşamlarını yine doğadan esinlenerek anlatmış ayrıca artık doğaya verilen zararları göstermek içinde ekoeleştiriye ön planda tutmuşlardır. İnsanların öfkeli ruh hallerini yansıtmak için hırçın denizi metafor olarak kullanırken, yalnızlıklarını anlatmak için yıldıza bırakılan atların bozkırdaki hüznelerini anlatmışlardır. Bu dönemde yaşam sürmüş olan yazarlar havayı, suyu, toprağı, dağı, taşı kısacası doğayı insandan ayırmamış onları birbirini tamamlayan parçalar olarak görmüşlerdir. İnsan, doğası gereğı doğayla bir bütünlük içerisinde ve her şey uyumlu bir biçimde hareket eder bu uyumu bozmaya meyli olan ise yine insandır.

Doğa bağlamında ekoeleştiri, 20.yüzyıla beraber ortaya çıkan çevre sorunlarına farklı bir pencereden bakılması gerektiğini gösterir ve bu problemlerle baş etmeye çalışan çevrebilim çalışmalarını gözler önüne serer. Diğer disiplinlerde de karşılığı olan bu çalışmanın edebiyattaki yansıması iki türlü olur. Bir tarafta çevre sorunlarını gündeme getiren edebi eserler, bir tarafta da edebi eserleri farklı yaklaşımlarla inceleyen çevreci eleştiri gelişir. İnsana, içinde var olduğu dünyaya; çevreye ya da doğaya, hayatının merkezi olduğunu gösteren eserlerle farklı bir doğa olgusu aşıldığı söylenebilir.

Sanatçıların ve sanatın en eski olgularından biri olan doğa, edebiyatta kendini sürekli canlı tutmuştur. Kadim tarihlerde doğanın üstünlüğü karşısında genellikle çaresiz kalan insan büyük doğa olaylarıyla mücadele etmiş ve zarar gördüğünü düşündüğü doğa olaylarının onlara verdiği verimliliği gördükçe kafası karışmıştır. Bu yanılsamanın doğruluğu ve yanlışlığıyla beraber ekolojik dengenin bütün canlılar üzerinde olumsuzluk yaratacağı düşüncesi Sanayi Devrimi ve sonrasında yer altı-yer üstü kaynaklarının kullanabilir hale gelmesiyle 20. yüzyıldan itibaren çevrebilim çalışmalarıyla insan, doğaya verdiği zararlar

yüzleşmeye başlamıştır. Ancak yine de sanayileşme ve kentleşme ile insanın doğaya karşı olan o ilahi tavrı bir yerde son bulmuş ve insan kendisini doğaya hükmetme yetkisine sahip bir varlık olarak görmüştür. Doğanın, insanın hizmetkârı olduğu ve kendisi dışındaki varlıkları köle ilan etmesi ve bu düzeyde davranış göstermesi, kendisine direnen ve doğaya ait olan her şeye işkence etmeyi doğru kabul eden insan Aydınlanma Çağı'nda bu özverisiyle kendisini çağın tanrısı ilan etmiştir. Bu tavır sebebiyle insan ve doğa arasındaki mesafe her geçen gün artmıştır. Teknolojinin gelişmesi özellikle 18. yüzyılda buharlı makinenin keşfedilmesi tüm canlıları ve doğayı etkilemiştir. Sanayinin bu denli hızlı gelişmesi doğayı insanın sömürgesi haline getirmiştir. Sanayileşmenin artması, tarımda makinelerin kullanılması gibi sebepler köyden kente göçü hızlandırmış ve böylece fabrika temelli sera gazlarının çevreye verdiği zararlar ekolojik denge daha da sarsılmıştır.

Küresel ısınma, ekolojik dengenin kaybı, insanın doğaya açtığı savaşta kaybetmeye adım atmasının başlangıcı olmuştur. Bu kaybın ve zararın farkına varan insan, sürdürebilir bir dünya için çevre bilincinin geliştirilmesi ve doğadan gelen uyarıları daha dikkatli incelemeye başlamıştır. Ekoeleştirici, tam olarak burada devreye girmiş ve insan-doğa ayırımına karşı çıkmış, insanın doğaya verdiği zararları edebi bağlamda incelemeye imkân sağlamıştır.

Ekoeleştirisinin temelinde insanın kendisini doğadan ayırtmaması ve bu düşünce sistemiyle doğayı sömürecek bir öge olarak görmemesi, doğaya hükmetme hakkının olmadığı felsefesi yatar. Ancak insanı tüm varlıklardan üstün tutan ve ona doğaya hükmetme hakkını tanıyan hümanizm, ekoeleştirisinin eleştiri oklarını üzerine çekmiştir. Günümüzde çevre sorunlarının temelinde bu iki düşünce, insan ve doğa karşıtlığı yatmaktadır. Farklı disiplinlerde de karşılığı olan bu durumun edebiyata yansması ile ekoeleştirici anlayışı ve buna bağlı kuramlar olarak ortaya çıkmıştır. 1950'lerden itibaren çevreye verilen zararların farkına varan ve mücadele eden bir hareket başlamıştır. Ekoeleştirici, bu hareketin edebiyata bakan yönü olmuştur. Edebiyat ve çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen ekoeleştirisinin amacı temelde çevre sorunlarına, insanın doğaya hükmetme arzusuna, doğaya karşı gaddarlığına dikkat çekmektir. Batı'da son otuz senede varlık gösteren ekoeleştirici, Türk edebiyatında son yirmi yılda belirmiş ve hızlı yol kat etmiştir. Yani edebiyatımız şair ve yazarlarının, eserlerde doğayı diri tuttuğu görülmektedir.

Ekoeleştirinin ortaya çıkmasıyla birlikte edebiyatta doğa ve çevre farkındalığını işleyen eserler yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda eserleri değerlendirilebilecek bazı yazarlarımıza yer vermekte fayda olacaktır. “*Mihnet-i Keşân’dan günümüze kadar, vatanımızın tabîi (orman, yayla, dağ, göl, ova, deniz, nehir) serveti ile köy, kasaba, şehirlerin tarihî ve mevcut değerleri bakımından düzenlenmiş çevrelerini anlatan bir çok eser kazanıldı. Mihnet-i Keşân’daki çevreci dikkat ilk ve önemli olma özelliğini koruyor.*” (Elçin, 1993: 4).

Doğa unsurları edebiyatımızda her dönem varlığını sürdürmüştür. Divan şiirinde doğaya bakış farklıdır. Doğa, bir ayna görevi görür ve şair doğada yine insanın kendini görür. Böylece insan ve doğanın yansımaları edebiyat ile ortaya çıkar. (Elçin, 1993: 10). Bakî, Nefî ve Nedim gibi şairler bu dönemde doğa unsurlarını kullanmıştır. Halk şairlerimizden Karacaoğlu, Kul Mehmed, Gevherî, Dadaloğlu gibi pek çok isim doğa unsurlarını kullanarak eserlerini zenginleştirmiştir. İlerleyen dönemlerde doğa unsurları edebiyattaki varlığını daha da genişletmiştir. Ahmet Kutsi, Necip Fazıl, Ahmet Muhip, Ömer Seyfeddin, Refik Halit ve daha birçok önemli sanatçımızın eserlerinde doğa unsurları görülmektedir. Ayrıca ülkemiz için, *Anadolu Manzaraları* adlı eseriyle doğa sevgisini bütünüyle kucaklayan botanik bilgini ve akademisyen yazar Hikmet Birand’ın ismini anmak gerekmektedir. Bununla birlikte doğa yazınlarına ekoeleştirel bağlamda örnekler sunmak yerinde olacaktır.

Yaşar Kemal; romanları, öyküleri, şiirleri tiyatroları ve röportajlarıyla modern Türk edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Yazar, romanlarında başta Çukurova olmak üzere Karadeniz ve İstanbul’da doğanın tahrip edilmesini, doğa hakkındaki hassasiyetini ortaya koymuş ve insanın doğanın bozulmasındaki en önemli etmen olduğunu fikrini benimsemiştir. İnsanın bitmek bilmeyen hırslarını, zenginleşme tutkusunun verdiği zararı ve bunun sonuçlarını ortaya koymuştur.

Deniz Küstü adlı eserinde İstanbul Boğazı’ndaki ekolojik dengenin; balıkçıların yanlış avlanmaları, Avrupalı tüccarlara yunus balığı yağı satmak için yunusları öldürmeleri ve yunusların İstanbul Boğazı’nı terk etmeleri sonucunda doğanın insana küsmesini ele almıştır. Yazar, insanın sağlıklı ve mutlu yaşaması için doğanın ne kadar önemli olduğunu

bu romanında anlatır. Geçimlerini balıkçılıktan sağlayan insanların daha fazla para kazanmak için yanlış avlanmaları, yunusları öldürmeleri sonucunda evlerini geçindirecek kadar balık tutmamalarını anlatır. *Denizler Kurudu* ise yazarın orman yangınlarını oldukça geniş kapsamlı ele aldığı eseridir. Zümre Gizem Yılmaz'ın konuya ilişkin kaleme aldığı yazı önemlidir. Bu yazıyla birlikte eser ile Arne Naess'in derin ekolojisine değinilir. Doğadaki her canlının içsel bir değere sahip olduğuna da değinilir. (Oppermann, 2012: 129-167). Her edebi eser, kendisini yaratan yazar ya da şairin içerisinde yaşadığı hayatı, doğayı, şartları içinde taşır. Edebi eser, insanla olan ilişkisi bağlamında değer kazanır. Doğa; insanı doğrudan etkileyen, insan davranışlarını şekillendiren, toplumsal olayları etkileyen önemli bir unsurdur. Öyle ki *Kuşlar Da Gitti* romanında; kontrolsüzce sanayileşme, aşırı tüketim, hızlı şehirleşme ve nüfus artışı gibi etmenlerin neden olduğu iklim değişikliği, insan hatası sonucu çevre kirliliği, doğa tahribatı gibi konuları ustalıkla anlatmıştır. Florya'da yakaladıkları kuşları özgürlüklerine kavuşturmak üzere satın alıp gökyüzüne bırakan İstanbullulara, kuşları satan çocukların hikâyesini ekoleştiri bağlamında anlatan yazar, doğa ve insan çatışmasını yine insanın doğa üzerinde hâkimiyet kurarak onlara satın alınabilecek bir eşya gibi bakıp fırsatçılık yapmasını anlatmıştır. Florya'nın eskiden düzlük bir arazi olması ve binbir çeşit kuşun çalılara renkli çiçekler gibi konmasını anlatan yazar ilerleyen tarihlerde buraların beton yığını olmasını anlatmıştır.

Genel olarak toplum odaklı bir yazar olan Kemal; doğayı, doğadaki dönüşümü eserlerinde anlatmıştır. Doğduğu topraklar olan Çukurova'da endüstriyel tarıma geçişle toprağın yanlış kullanımında ortaya çıkan büyük ve olumsuz değişimlere de eserlerinde yer vermiştir. *Binboğalar Efsanesi* adlı eserinde küçük bir topluluk olan ve doğayı saygısı olan Türkmen yörüklerinin doğayı tahrip etmeden, doğaya karşı saygısıyla yaşamasını anlatmıştır. *Teneke* adlı oyununda bir Anadolu kasabasında çeltik üzerinden yapılan tarımın güç ilişkilerine dönmesi, insan-çevre ilişkisi, suyun kullanımı ve para hırsı yüzünden canlı-cansız tüm varlıkların hiçe sayılması eleştirel bir tavırla işlenmiştir. Yaşar Kemal, insanın doğaya hükmetme arzusunu, doğayı zenginlik hırslarını yüzünden katletmelerini, genel tahribatı eserlerinde başarılı bir eleştiriler tavırla işlemiştir.

Eserlerinde doğayı sıkça yansıtan diğer bir isim ise Sait Faik'tir. Sait Faik, hikâyelerinde doğanın önemi fazlaca vurgulamış, doğayı korumak gerektiğini savunmuş, doğayı çoğu

zaman karakterin sığındığı bir yer olarak tasvir etmiştir. *Kalorifer* ve *Bahar* adlı öyküsünde doğa ve insan iç içedir. Yorgun bir bahar tasviri yapılmış ve doğa sevgisi anlatılmıştır. Doğanın cömertliği, insanın yaşamını idame ettiren bir kaynaktır. Varoluşsal bir düzlemi doğrudan içinde barındıran ekoleştiri, insanın doğaya hükmetmesini, doğa üzerinde baskı kurmasını kolektif bir bakış açısı üzerinden yakalamaya çalışmıştır. Bu noktada doğa bağlamında Sait Faik'in eserleri de önem taşımaktadır. *Haritada Bir Nokta* hikâyesinde, önce adalara duyulan özlemde devamında ise özlemi duyulan adadan bahsedilmektedir. Motor seslerinin doğayı ve adayı incitmesi insanların da aynı oranda paraya ve yaşamsal hırslara yenik düşmesini aynı düzlemde bağdaştırmıştır ve bu bozulmaları eserinde anlatmıştır. Sait Faik, çevreyi, insandan tamamıyla soyutlamayarak bu iki has ögeyi çok boyutlu bir yapı olarak kavrar. Doğanın kurallarına saygılı, doğayla adapte şekilde hayatın sürdürülebileceğini belirtir. Eserlerinde doğanın zorlu yüzünü göstermek yerine insanın doğaya verdiği zararı ve bunun sonucunda yalnızlaşan ve yabanileşen doğayı anlatmıştır. Doğanın insana düşman olduğu zamansa insanların hayatının olumsuzluklarını anlatır. “*Sait Faik, doğayı ve doğanın birer parçası olan her şeyi sevmekte ve bu sevgi onu heyecanlandırmaktadır. O, çevresindeki denizle yaşamını adeta özdeşleştirmiştir. Ada demek, onun için deniz demektir. Deniz ise, denizci ve balık anlamına gelir. Ekmeğini denizden çıkaran işçiler çağrışım yapar onda.*” (Gültekin ve Çaklı, 2005: 123). Temelde doğayı insanın limanı olarak gören Sait Faik, doğaya verilen zararı ekoleştirel incelemeye elverişli olarak anlatmıştır.

Bodrum ve deniz denilince akla gelen ilk isim Halikarnas Balıkcısı olur. Bu bağlamda yazarın doğayı deniz ve deniz unsuru üzerine kurduğu söylenebilir. Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Cevat Şakir Kabaağaçlı, eserlerinde Halikarnas Balıkcısı lakabını kullanmıştır. Çünkü tarihteki adıyla Halikarnassos yani Bodrum, Cevat Şakir için oldukça özel bir yerdir. “*Halikarnas Balıkcısı tabiatla, sosyal yaşam içinde dayatılan bütün kurallardan, yasaklardan, çirkinliklerden, yozluklardan, monotonluktan, çıkarıcı ve bencil düzenden kurtulur.*” (Yazıcı, 1998: 315-316). Eserlerinde sadece Bodrum'u değil kıyı Ege ve Akdeniz'i de bütün olarak ele almış, denizi vatan olarak görmüştür. Balıkçılık ve sünger işiyle ilgilenenlere de eserlerinde sıkça yer veren yazar, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi sıkı sıkıya bağlı görmüş, eserlerinde buna yer vermiştir.

Halikarnas Balıkcısı, Ege ve Akdeniz bölgelerinin bitki örtüsünü, iklimini, doğasını, denizini, deniz kıyısında yaşayan insanlarını anlatan roman, öykü anı ve deneme yazarı olarak karşımıza çıkar. *Aganta Burina Burinata* adlı eserinde yazar insan-doğa ilişkisini doğanın, insanın kimliğini nasıl biçimlendirdiğini ve yeniden yapılandırıldığını, doğa ve insan kültürünün insan ilişkilerini nasıl etkilediğini, doğayla bütünleşmek için sınıfsal eşitlemenin gerçekleştiğini deniz yaşamı üzerinden anlatmıştır. Romanın adının anlamı bir denizcilik terimidir. Aganta kelimesi “tut, zapt et” demektir. Burina Burinata ise alt ve üst yelkenlerin adıdır. Bu eserinde, Mahmut'un denize karşı olan düşkünlüğünü ve tek sığınağının deniz olduğu fikrini benimsemiştir ve doğaya karşı olan saygısını kaybetmemiştir.

Ahmet Haşim de doğa bağlamında değinilmesi gereken yazarlarımızdandır. 1887'de Bağdat'ta doğan şair on iki yaşına kadar burada yaşamış, annesinin ölümünden sonra babasıyla İstanbul'a gelmiştir. Mekteb-i Sultanî'de yatılı okuyan şair, Tevfik Fikret ve Ahmet Hikmet'in öğrencisidir. Şiire lise yıllarında hocalarının yönlendirmesiyle başlayan şair dönemin buhranlı havasını ve kendi karamsarlığıyla baş etme yöntemi olarak şiiri seçmiştir. Ahmet Haşim, şiirlerinde doğa imgesi üzerinde sıklıkla durmuş, karamsarlığını bu imge üzerinde anlatmış ve doğayı gerçek dünyadan hayali dünyaya kaçma arzusunda kullanmıştır. Haşim; şiirlerinde su imgesini, sararmış yaprakları, sonbaharı eserlerine psikolojisini yansıtabilecek biçimde kullanmıştır. Bunun yanı sıra Haşim, doğayı bir yuva ve bir sığınak olarak kullanmıştır. *O Belde* şiirinde doğanın bir parçası ve doğadaki kuytuluğu başarılı bir biçimde işlemiştir. Şiirlerinde betimlediği yerler gerçek mekânlar olmaktan ziyade zihninin sığınağıdır. Haşim'in özellikle su konusu üzerinde karamsar tutumlu şiirler yazmasının sebebi olarak su arketipinin simgelediği anne/kadın özdeşleşmesidir. Bu durum çocuk yaşta, düşkün olduğu annesini kaybetmesiyle ilgilidir. Şairin geri dönülmez bir biçimde annesini özlemesi ve bu durumun ruhunda açtığı yara önemli bir etkidir. Bütün bu karamsar ruhlu şiirler onu doğayla birleştirmiştir ve eserlerinde annesine olan özlemini ya da hayal kırıklıklarını doğa imgeleriyle anlatmıştır.

Kuşkusuz romanlarının kurgusunda doğayı özne konumunda tutan bir yazar olarak karşımıza çıkan Latife Tekin'in romanları da doğa ve ekoeleştirici bağlamında edebiyatımızın mühim eserlerindendir. Doğal çevre, canlıların yaşaması ve neslinin

sürdürülebilirliği için gerekli uygun ortamdır. Bu silsilenin içinde olan insan, olduğu ortamı sürekli değiştirme ve dönüştürme çabası içindedir. Bu değişim ve dönüşüm içerisinde doğayı oldukça tahrip eden insan türü ekolojik sorunların içerisinde kalmışlardır. Bu kötü gidişatın durdurulması üzerine disiplinlerarası çalışmalar yapılmış, bu noktada 1980 sonrasında eser vermeye başlayan Latife Tekin dikkat çekici bir isim olmuştur. Eserlerinde, insanın doğaya yönelik bencil tavrını ortaya çıkaran ve doğadan yana tutum sergileyen Tekin, çevre hassasiyetini ekoloştirel bir tavırla ortaya koymuştur. Latife Tekin'in, Türk toplumunun folklorik öğelerini harmanladığı romanlarında doğa oldukça önemli bir yer tutmuştur. Türk toplumunda doğa her daim saygıdeğer bir öge olmuştur ve bereketi, tanrıyı, tarımı ve birçok öğeyi karşılamış, Tekin ise romanlarında doğa öğelerine fazlaca yer vermiştir.

Manves City romanında büyük şirketlerin odağı haline gelen Erice'den bahseden yazar, fabrikalaşmaya başlayan dolayısıyla işçi sınıfının oluşmasında ve bütün bunların göz alabildiğine ova ve dağ olan Erice'nin artık eski Erice olmamasından ve doğanın tahrip edilmesinden dert yanar. Erice'nin ve Erice halkının alışık olmadığı bir holding mantalitesi onları bir çıkmaza sürüklemiştir. Manves gelmeden önce halkın doğayla bir bütün olduğunu anlatan yazar Manves'ten sonraki durumun eleştirisini yaparken doğaya sahip çıkılması gerektiğinin altını çizer. Burada insanların para ve yaşam hırsına yenik düşerek doğayı yok saymaları, doğaya hükmetme arzularını gözler önüne sermiştir. “*Manves City, derin ekoloji ile benmerkezci insanın yol açtığı felaketlerin gösterimi olarak okunabileceği gibi, artık Tekin'de klasikleşmiş bir biçim olarak tahrip edilen kadın ile doğa koşutluğu ekseninde ekofeminizmin olanakları ile de okunabilir.*” (Yavuz, 2019: 257). Tüm bu hassasiyetlerine diğer romanlarında da yer veren yazar bir yazın kuramı olan ekoloştiriye çevresel duyarlıklarla yazılarında anlatmış, bu hassasiyet onun üslubunun temel niteliklerinden biri olmuştur.

Değineceğimiz diğer bir isim ise Zülfü Livaneli'dir. Zülfü Livaneli'nin belli başlı eserlerinde de doğa unsurları sunulur. *Son Ada* adlı romanında kırk hanenin yaşadığı, insanların huzur, güven ve barış içinde kendi hallerinde yaşadığı bir adadan bahseden Livaneli, cennetten çalınmış olarak nitelediği adaya baskıcı bir başkanın gelmesiyle bir ütopyanın nasıl distopyaya dönüştüğü günü anlatır. Darbeci başkan adaya geldikten sonra

kendi kurallarıyla yaşamaları için insanlara baskı yapar ve bu baskı sonucunda ada sakinleri artık eski huzur dolu günlerine veda etmek zorunda kalırlar. Batı’da beyaz adamın ülkesinin sömürgelerine, medeniyet ve kültür götürdüğü iddia etmesi gibi başkan da adaya medeniyet getirdiğini iddia eder. Planı adayı daha yaşanır hâle getirmek olan başkan doğaya bir savaş açar, planının bir parçası olan çevreyi kirlettikleri ve zarar verdikleri için martıları imha ettirmeye başlar ve ekolojik sistem çökmeye başlar.

Ancak doğanın da kendiliğinden var olan kurallar barındırması, başkanın dikkat etmediği bir husustur. Martıları öldürerek bu kuralı ihlal eden başkan önü alınmaz bir biçimde ekolojide çöküntüye yol açmıştır. Yaşar Kemal’de gördüğümüz gibi insanlar doğayı sığınak limanı olarak görmüşlerdir. Başkan gelmeden önce adada yaşayan kırk hane, cennetten bir köşe olarak nitelendirdikleri adayı sığınak olarak kullanmışlardı. Ancak doğayı tahrip eden bir başkan cennetlerini cehenneme çevirmiştir. Bu eserde genel olarak insan ve doğa arasındaki mücadele örneklerle anlatılmış ve bu çatışmada ekolojik dengenin bozulması, doğanın tahribatı, çevresel sorunlar ekolojiktir bir tutum ile karakterler aracılığıyla işlenmiştir.

Livaneli’nin *Balıkçı ve Oğlu* adlı eseri ise ekolojik dengenin sarsılması bağlamında önem arz etmektedir. Tüketim hırsının ve para aşkının sisteme nüfuz etmesiyle beraber doğanın tehdit altına alınması dikkat çekmektedir. Ege’de balıkçı şirketlerinin kıyılara saldırması bu noktada örnek gösterilebilir niteliktedir. Yalnızca denizde değil karada da süren istiladan bahsedilmektedir. Yani yazar doğanın insan tarafından maruz kaldığı yıkımları okura aktarmaktadır.

Bu örneklerde gördüğümüz üzere doğanın edebi eserlerdeki mühim rolü yadsınamaz. Sanatçılar doğanın varlığını okurla buluşturarak edebiyat ve doğa ilişkisini canlı tutar. Böylelikle insan ve doğa arasındaki bağı da güçlendirmeyi hedefler. Bu hedef zaman zaman eleştirel bir tutumu beraberinde getirir ve edebi eserlerde kazanılan doğa bilinci ekolojisinin estetik yansımalarını içeren bir edebi okuma alanı ortaya çıkarır.

3.BUKET UZUNER’İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

3.1. Hayatı

Buket Uzuner, 3 Ekim 1955’te dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Hayati Bey, annesi ise Rabia Hanım’dır. Babası köklü bir aileden gelen, annesi ise daha batılı zevklere sahip olan yazarın “Doğu-Batı melezi” bir çocuk olduğu bilinmektedir. Üç yaşına kadar tek çocuk olma lüksünü sürdüren yazarın daha sonra Salih adında bir erkek kardeşi dünyaya gelmiştir. Yazar, ilkokul eğitimini Ankara Sakalar İlkokulunda tamamlamıştır. Ortaöğrenimini de Ankara’da geçiren yazar, 1972’de ise Anafartalar Kız Lisesinden mezun olmuştur. Babası ve annesinin eğitilmiş bireyler olmasının avantajını çocuk yaşta izlemeye gittiği tiyatro, opera, bale gibi kültürel etkinliklerle yaşamıştır. Buket Uzuner, eğitim hayatını Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümünde lisans eğitimi ile başarılı bir şekilde devam ettirmiş, 1977 yılında mezun olmuş ve ilk evliliğini bu dönemde yaşamıştır. Mezuniyetinin ilk yılında biyolog olarak çalışmış ardından yüksek lisans eğitimi için 1979’da Norveç’e gitmiş olan yazar Bergen Üniversitesinde ekoloji alanında üç yıllık çalışmasını tamamladıktan sonra 1982’de Michigan Üniversitesi Halk Sağlığı Okulunun Çevre ve Su Kirliliği Bölümüne doktora öğrencisi olarak kabul edilmiştir. Doktorasını tamamlayan yazar yurda geri dönmüş ve 1984’te ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümünde asistanlık yapmıştır. 1985’te Tampere Teknik Üniversitesinde yürütülen bir proje için çevrebilim uzmanı olarak Finlandiya’ya gitmiş ve bu süreçte aynı üniversitenin Mimarlık Bölümü doktora öğrenciliğine kabul edilmiş, misafir akademisyen olarak çevre psikolojisi dersleri vermiştir. Üç yılın ardından İstanbul’a dönen yazar çalışma hayatına beş yıldızlı bir otelin halkla ilişkiler departmanında devam etmiştir. Bir yıl kadar bu departmanda çalıştıktan sonra reklam ve film yazarlığını denemiş ancak asıl mesleğinin bu olduğu konusunda da tatmin olmayan yazar edebiyat kariyerinin yükselişi ile asıl mesleğinin yazarlık olduğuna kanaat getirmiştir. 1995-1996 yıllarında Remzi Kitabevi’nin yabancı yayınlar editörlüğünü yapan Buket Uzuner, TRT-2’de “Gündemde Sanat Var” adlı programın edebiyat danışmanlığını da yapmıştır. 1998-1999 yıllarında *Yaşasın Edebiyat* dergisinde görev yapmıştır. Yine bu yıllarda Ali Murat Erkokmaz ile yaptığı ikinci evliliğinden Can adında bir çocuk sahibi olmuştur. Günümüzde Alfa-Everest Yayınları için yabancı yayınlar konusunda edebi danışmanlık yapan yazar yaşamına İstanbul’da devam etmektedir.

3.2. Edebi Kişiliği

Buket Uzuner; romancı, hikâyeci, gezi yazarı, çevrebilimci, feminist, hayvan ve çevre hakları savunucusudur. Yazar, yazma sebebini mecburiyet olarak görmektedir. “Yazmak, yaşamın hızı, doğanın gücü ve insanın aslında küçücük bir fâni oluşu karşısında kapıldığım panikle başa çıkmam için bir mucize eseri olarak bana verilmiş ilaç...” (Uzuner, 2002: 115). Edebi kişiliğini, çocuk yaşta yapılandırmaya başlayan yazarın annesinin okuduğu *Çalikuşu*, *Sinekli Bakkal*, *Sefiller* başucu kitabı olarak seçtiği *Arzın Merkezine Seyahat*, *Küçük Kadınlar*, *İnce Memed* oluşturmaktadır. İlerleyen yıllarda Tomris Uyar, Leyla Erbil, Sevgi Soysal, Pınar Kür, Füruzan ve Nazım Hikmet’i sıkça okuyan Uzuner, yazım serüvenine lise yıllarında katıldığı kompozisyonlar ile başlamıştır. Sunay Akın ile yaptığı bir röportajda henüz lise çağlarında yazmaya olan eğilimini fark ettiğini ve öğretmenini sorduğu sorularla zorladığını dile getiren yazar bir gün öğretmenin ona, “Ben artık sana yetemiyorum.” dediğinde derin bir boşluğa düştüğünü ve hayal kırıklığı yaşadığını dile getirmiştir. Yaşadığı hayal kırıklığından sonra ilk desteğini Bilgi Yayınevi editörü Attilâ İlhan’dan almıştır. Dönemin yazarlarından olan Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Aziz Nesin ile burada tanışan yazar 1977’de ilk öyküsü olan *Efendi*’yi yine Attilâ İlhan’ın desteği ile *Dönemeç*’te yazmıştır. *Efendi*, aynı yıl içerisinde birçok farklı dergide yayımlanmıştır. Yurtdışında eğitim hayatı devam eden yazarın edebi hayatı kesintiye uğrasa da 1986 yılında ilk öykü kitabı *Benim Adım Mayıs*’ı yayımlamıştır. Bu öykü kitabını 1988’de *Ayın En Çıplak Günü*, 1989’da *Güneş Yiyen Çingene* ve yazarın ilk gezi kitabı olan *Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları* takip etmiştir. Avrupa, Kuzey Afrika, Amerika’yı gezme fırsatı bulan yazar bu ülkelerde geçimini garsonluk, aşçılık, çevirmenlik, çocuk bakıcılığı yaparak sağlamıştır. Uzuner’in romana geçişini sağlayan eser ise *İki Yeşil Susamuru Anneleri*, *Babaları*, *Sevgilileri ve Diğerleri* (1991) ile olmuştur. Kurgu içinde kurgu tekniği ile ele alınan romanda kadının kimlik sorunları, aşk, aile gibi konuları işlemiştir. İkinci romanı olan *Balık İzlerinin Sesi* (1992) romanıyla yazar, Yunus Nadi Roman Ödülü’ne layık görülmüştür. Üst kurmaca, ironi, parodi, oyun gibi birçok ögeyi içinde barındıran roman ütöpik bir dünyayı anlatmıştır. “Kitapta “Hiçbir not, hiçbir derece, unvan, şan, şöhrat kaygısı beklemeyen insanların birbirlerine bilgi ve deneyimlerini aktardıkları” bir eğitim topluluğunun etkinlikleri yansıtılır.” (Aydın, 2001: 213). Aynı yıl yaşanan Sivas olaylarından çok etkilenen yazar *Karayel Hüznü* (1993) adlı öyküsünü bu olayda yaşamını yitiren sanatçılara ithaf etmiştir. 1994’te *Şairler Şehri* adlı

öykü kitabında *Küçük Hasır Sepet*, *Şairler Şehri*, *Ninenin Ninnisi* ve *Zehir Dansı* başlıklı dört öyküden oluşan kitabını yayımlayan yazarın bu öykülerinde Sivas olayının etkileri sürmektedir. “1996 yılında University of Iowa tarafından onursal akademik yazar seçildi.” (Ağaoğlu-Saral, 2013: 478). Üç yıllık bir araştırma arasının ardından *Kumral Ada Mavi Tuna* (1997) romanını kaleme alan yazar, bireylerin toplumsal çatışmalardan kaçıp iç dünyalarına çekilmelerini anlatmıştır. 2001 yılında yayımladığı *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*’da ise yazdığı romanların dışına çıkarak tarihi bir konuyu ele almış ve romanını Çanakkale Savaşı üzerine kurgulamıştır. Yazın yaşamında 25 yıllık birikimini *Gümüş Yaz Gümüş Kız* (2002) eseriyle biyografi olarak kaleme almış, bir yıl sonra kadının cinselliği, yasaklar, eşcinsellik gibi konuları işlediği altıncı öykü kitabı olan *Şiirin Kız kardeşi Öykü* (2003) eserini yayımlamıştır. Attilâ İlhan’dan gördüğü desteği, yazmak isteyen gençlere aktarmak için 2003 yılında Varlık dergisinde yazmaya başlayan yazar, bu yazılarını *Selin ve Cem’le Yolculuklar* (2004) adlı kitapta toplamış ve yayımlamıştır. 2011 yılında *Benim Adım İstanbul* adlı denemesini yayımlayan yazar bu denemede İstanbul’u kişiselleştirmiş ve anlatıcı rolüne bürünmüştür. Bu denemeden sonra beşinci romanı olan *İstanbulullar* (2007) romanını kaleme alan yazar mekân olarak İstanbul Atatürk Havalimanı’nı tercih etmiş ve bunun sebebinin de etnik köken çeşitliliği ve Türkiye’nin kültürel zenginliği olarak vurgulamıştır. *Yolda* (2009) ve *Yazın Öyküleri* (2012) adlı öykülerinde ise Marakeş, Helsinki, Madrid, Berlin, Hiroşima, Montreal’e yaptığı seyahatlerdeki izlenimlerini aktarmıştır.

Roman türündeki çalışmalarına *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları* ile devam eden yazar bu dörtlemeye doğanın dört temel unsurunu ele almıştır. Polisiye kurguya sahip olan dörtlemenin gazeteci Defne Kaman’ın başından geçen olaylar etrafında şekillendiği görülmektedir. Doğanın merkeze alındığı dörtleme ekoeleştirici, ekofeminizm, ekomitoloji, ekodestan, ekopsikoloji, ekopolitika, ekoşaman öğeleri içermektedir. Eski Türk kültürüne dair izlerin görüldüğü tabiat dörtlemesinde Defne’nin ninesi Umay Bayülgen şaman soyundan gelmektedir. Romanlarda Defne Kaman’ın şekil değiştirmesi ve hayvan rolüne girerek tehlikelerden korunması romanın düğümlenmesinde önemli rol taşımaktadır. Uzuner’in dörtlemeyi yazarken *Kutadgu Bilig*’i kaynak aldığı görülmektedir. Dörtlemenin ilk romanı *Su* (2012) ekofeminizm hususunda önem teşkil etmekte olup Defne Kaman’ın yunus kılığına bürünmesi bağlamında romanda mekân olarak İstanbul tercih edilmiştir. İkinci kitap olan *Toprak* (2015) romanında ise geyik sembolü öne çıkmış olup tarihi eser

kaçakçılığı üzerine kurulan olayların Çorum'da cereyan ettiği görülmektedir. Serinin üçüncü romanı olan *Hava* (2018) romanında ise yazar okurunu Kayseri'ye yolculuğa çıkarmaktadır. Defne Kaman'ın nükleer enerji ile ilgili yazısına karşı adına dava açılmasıyla şekillenen anlatıda bu kez kartal mitosu ön plandadır. Ancak romanda serinin ilk iki kitabından farklı olarak sonunda Defne Kaman'ın ortaya çıkmaması dikkat çekmektedir. Uzuner, serinin son romanını *Ateş*'i yazmaya devam etmektedir. Ayrıca 2017'de *Ah Bir Kedi Olsam* ile çocuk edebiyatında da eser vermiştir.

Eserleri pek çok dile çevrilen yazar tanınırlığını evrensel boyuta taşımış, günümüz Türk edebiyatı için yaşayan önemli yazarlarımızdandır. Özellikle ele aldığı kadının kimlik problemleri, çevreci duyarlılıkları, toplumsal olaylar gibi konularla, izlenimlerini anlattığı seyahatlerini kaleme alan yazar her eserinden önce hummalı bir çalışma süzgecinden geçmiştir. Öykü ile başlayan serüvenini roman, deneme, otobiyografi, gezi yazısı ve çocuk edebiyatı gibi türlerle çeşitlendiren Uzuner, modern Türk edebiyatı içerisinde yeteneği, çalışkanlığı, üretkenliği ve üslubu ile yer edinmiştir. Yazar kendi döneminin takdirini kazanırken genç yazarları da etkilemeyi başarmıştır.

3.3. Eserleri

Roman:

İki Yeşil Su Samuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri (1991)

Balık İzlerinin Sesi (1993 Yunus Nadi Roman Ödülü) (1992)

Kumral Ada-Mavi Tuna (1998 İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü) (1997)

Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu (2001)

İstanbulullar (2007)

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Su (2012)

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Toprak (2015)

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları-Hava (2018)

Öykü:

Benim Adım Mayıs (1986)

Ayın En Çıplak Günü (1988)

Güneş Yiyen Çingene (1989)

Karayel Hüznü (1993)

Şairler Şehri (1994)

Şiirin Kız kardeşi Öykü (2003)

Yolda (2009)

Yazın Öyküleri (2012)

Resimli Hikâyeler:

Bir Yılbaşı Hikâyesi (2013)

Ah Bir Kedi Olsam (2017)

Gezi:

Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları (1989)

Şehir Romantiğinin Günlüğü (1998)

New York Seyir Defteri (2000)

Otobiyografi:

Gümüş Yaz, Gümüş Kız (2002)

Deneme:

Selin ve Cem’le Yolculuklar (2004)

Benim Adım İstanbul (2011)

4. BUKET UZUNER' İN ROMANLARINDA DOĞA UNSURLARI

Buket Uzuner'in gündelik yaşamda içli dışlı olduğu mevzular yazarın eserleri üzerinden incelenmeye elverişlidir. Uzuner, son dönemlerde evimiz olarak gördüğü gezegenin sorunlarını titiz çalışmalar sonucunda romanlarına konu edinmiştir. İklim krizi, doğaya saygı ve sevgi, çevre sorunları, kadın hakları savunusu, hayvan hakları arayışı gibi savları eleştirel bir tutumla dile getiren yazarın romanlarında kurguya sürüklenen okur aynı zamanda zihinlere nüfuz etmiş yanlış ibareleri sorgulamaya yönlendirilmektedir.

Bu bölümde Uzuner'in romanları doğa bağlamında çeşitli eksenlerde ele alınacaktır. Bu eksen çizilirken öncelikle ekoeleştiri, ekofeminizm ve ekopolitika başlıkları altında genel bir bakış çizilecektir. Daha sonra romanlardaki doğa unsurları doğa filozoflarının da ilk maddeyi anlamlandırırken kullandığı kavramlar ve evrendeki ana unsurlar (su, toprak, hava) olarak ayrılacaktır.

4.1. Romanlarda Su unsuru

Uzuner'in romanlarında doğanın temel elementlerinden olan suyun doğa unsuru olarak sıklıkla karşımıza çıktığı görülmektedir. Özellikle dörtleme olarak kaleme aldığı romanlarından ilki olan *Su*, bu bağlamda öne çıkan romanıdır. Yazar, romanlarında su unsurunu kullanırken bir bilinç oluşturmaya hedefleyerek anlatısını işlemektedir. Su unsurunun eserlere sirayeti iç içe olduğu için genel bir su unsuru çizeceğiz.

Yazarın *Su* adlı romanında, suyla ilgili olan bölümler oldukça mühimdir. Bu bağlamda yazarın romanını su üzerine kurduğu görülmektedir. Romanda adı geçen *Su* kitabından verilen bölümlerde suyun hayatımızdaki değeri vurgulanmaktadır. Yazar, romanın içine yerleştirdiği bu kitapla doğa unsuru olan suyun varlığına işaret eder ve özellikle bu bölümlerde doğrudan doğruya doğa insan ilişkisine girer. Bu bölümlerden birinde başlangıçta sadece suyun olduğu, suyun abıhayat olduğu, şehirlerin su kenarlarında kurulduğu, suyun medeniyet olduğu, suyun doğurgan olduğu söylenmektedir. *Su*, arınmayı da temsil eden kutlu bir varlıktır. Defne Kaman'ın, bu kitapta suyu devlet ve mutluluk olarak tanımlaması suyun yüceliğine de vurgu yapar. Bu tanımlamalar ve benzetmeler bu kadarla sınırlı değildir, su için sayısız tanım ve benzetme yapılan bu

bölümler insanların hatırlaması gereken çarpıcı gerçekleri içermektedir. Yazarın bu kitap ile su kavramı hakkında okura vermek istediği doğa unsuruna çağrışım yapılmaktadır. Bu bağlamda, Defne Kaman'ın bulunmasına yardım eden kitap aslında okurun da kendi kurtuluşu için kulak vermesi gereken bir iletidir. Su kitabını okuyan kişinin gözündeki perdenin açılacağını yazan Defne aslında yazarı da temsil etmektedir. Yazar, bu romanla birlikte okuruna gözünü açması gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. (s. 77-79).

Aynı zamanda su, Uzuner' in romanında sıkça yer verdiği şaman geleneğinde pek çok açıdan kutsal kabul edilmektedir. Su ve yer, yurt-vatan anlamlarına gelmekle birlikte hayatı da sembolize etmektedir. Romanda geçen hayat ağacını da besliyor oluşu suyu kutsal kabul kılmaktadır. Üst ve Alt Dünya tanrıları olan Ülgen ve Erlik Han insanın yaratılışında görev alır, insan ruhu da kutsal bir pınar suyundan meydana gelmektedir. (Davletov, 2020: 209). Böylece yazar şaman kültürünün esintilerini yansıtmaktadır. Buket Uzuner'in romanında şaman kültüründen izler bulunması bu kültürün doğa ile olan ilişkisine bağlıdır. Şamanlara ait olan tapınak kültüründe şamanların ibadethane olarak gördüğü mekânın 'kutsal doğa' olması da bunun kanıtı olarak sunulabilir. (Davletov, 2020: 228). Günlük hayatta sıkça kullanılan deyimlerin birçoğunda da suyun kullanıldığı aşikârdır. Gidenin ardından su dökmek, rüyayı suya anlatmakta bunlardandır. Rüyanın suya anlatılması da yine şaman kültüründeki su kültüne bağlı olarak eserde yer alan örneklerdendir.

Romanda; yer yarılmış, gök delinmiş, deniz yırtılmış ifadesi gelenekteki yer altı dünyası, üst dünya ve orta dünyaya yapılmış bir çağrışım olarak ele alınabilir. Eserde geleneğin otacı kültürünü temsil eden Umay Nine'nin betimlenmesinde yine kadim inanışlara dayanan şamanlığa çağrışım yapılmaktadır. Yaşıtlarına uymayan tarzıyla Umay Nine, ne eşarp takmaktadır ne de saçları boyalıdır. Örgülü ve boncuklu saçları, etrafa uymayan giyim kuşamıyla akranlarından farklı bir yerde durmaktadır. Yazar, eserde sık sık yaptığı gibi Umay Bayülgen'i betimlerken de doğadan yararlanmaktadır. Adaçayı renkli entari, hasır şapka, güneşe benzeyen çanta kavramları beraberinde Kızıldereli giysileri benzetmesiyle de kaman gelenekli bir portre çizmektedir. (s. 3).

Bunların beraberinde doğa her karakterde farklı sembolize edilir. Bu hususta Ümit Kaman'ın doğayı bir kaçış olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Doğa, gündelik hayatın verdiği bunalımlardan sıyrılmak adına huzurlu bir mekân olarak görülür. Romanda

bunun en açık yansıdığı karakter olan Komiser Ümit yıllık izin hayalleri kurar. Köyüne gidip yeşillikler arasında, dere kenarında kurduğu hayaller onu bir nebze de olsa rahatlatmaktadır. Su sesi eşliğinde bir uyku onun için sihirli bir şifa olacak ve onu tüm dertlerinden arındıracaktır. (s. 34). Ümit Kaman'ın bu huzur arayışı anlatıcı tarafından şöyle açıklanır: “*‘İçinde insanın olmadığı bir doğa parçasında bir parça huzur’ resmi aslında şehrin bağırsaklarını temizlemek gibi çok zor ve pis bir işte çalışan her polisin hayallerinden biridir.*” (Uzuner, 2019a: 88).

Hava romanında ise su, sağaltıcı özelliğiyle sunulmaktadır. Ayrıca romanda adı geçen Gevher Nesibe ve Jan Dark kam soyundan gelmekte olup tabiat koruyucusu Umay'ı simgelemektedir. Gevher Nesibe büstünün olduğu şifahanede su ve müzik ile tedavi, iksir ve yağ ile tedavi ise yine romandaki kam geleneklerinin izleridir.

4.1.1. Deniz

Su unsurunu genel olarak su başlığı altında almakla birlikte yazarın eserlerinde yer alan deniz unsuruna ayrı bir başlıkta yer verilecektir. Edebi eserlerde doğanın ele alınmasında denizin payı oldukça önemlidir. Özellikle, Türk edebiyatında Halikarnas Balıkçısı'nın denize olan tutkusu bunun örneklerinin başlıcasıdır. Uzuner'in romanlarında deniz unsuru zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Ancak yazarın, denizleri bir tutku olarak değil daha yalınkat bir şekilde işlediğini söyleyebiliriz. Yazarın vermek istediği mesaj genel bir doğa sevgisi bağlamında olduğundan romanlarda geçen deniz kavramlarını göstereceğiz.

İki Yeşil Susamuru Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri romanında şu satırlarda denizin kurtuluş olarak görülmesi önem arz eder: “*O sabah, babamı bahçede bulduğumuzda, bize her zamanki gibi denizin mucizelerini anlatmadı. Yosunların, balıkların, bizim taş, toprak sandığımız tuhaf oluşumların aslında ne yararlı canlılar olduğuna, tükenen besin kaynaklarına karşın, denizlerin bir kurtuluş vaat ettiğine ve bir hazine sunduğuna dair uzun bilimsel konuşmasını yapmadı.*” (Uzuner, 2019b: 201).

Teoman gibi bariz belirtiler göstermese de Nilsu'nun anılarını aktarmasıyla aslında babasının da doğaya karşı bir yakınlık içinde olduğu sezilmektedir. Babasının çocuklarına yaptığı bu konuşmalar onları doğaya karşı bilinçlendirmek adına önem taşımaktadır. Ayrıca romanın başlarında belirtilen Nilsu'nun babasının laboratuvarında yaptığı

alışmalar da onun ilgisini kanıtlar niteliktedir. “*Bakteri atıklarından elde edeceği enerjiyle pil yapmak, enzimlerin değişik ısılarda çalışmasıyla oluşacak ürünlerden teknolojiye yararlanmak ya da fotosentez yoluyla kimyasal enerjiye dönüşen güneş enerjisinden, biyoteknolojiyi sarsacak uygulamalara geçmek...*” (Uzuner, 2019b: 11). Örneğin buradan yola çıkararak pillerin doğaya verdiği zararların toprağa karışıp yerin altına sızmasıyla karşı karşıya kalırız. Bu da sonuç olarak yine sulara karışmaktadır. Bunun zararları sadece insan sağlığını değil aynı zamanda deniz canlılarını da etkilemektedir.

Romanın son bölümünde gerçeküstü olan ayın kopması ve yıldızların denize dökülmesi doğal bir son olarak karşımıza çıkmaktadır. Halman’ın, romanın daha etkili bir sona sahip olabileceğini ifade etmesinde yazarın seçtiği sonun evre çalışmalarıyla ilişkili olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. (Uzuner, 2002: 252). Ay’ın gökten kopmasının ardından yıldızların denize dökülmesi bir felaket görünümü olsa bile ortaya çıkan manzaranın aşıkları bylmesi doğa ve insan arasındaki aşkın bir göstergesidir. Geceyi aydınlatan hiçbir doğal ışığın kalmaması ve denizin çekilmeye başlamasıyla denizin bittiği ibareleri tekrar edilmektedir. Artık okyanusun yok olduğu ardında ise dev bir oyuk, şaşkın bir krater bıraktığı görülmektedir. Balıkların çaresiz çırpınışları denizin bitmesi gibi birkaç kez tekrar edilmektedir. Yazarın doğanın yok oluşuna dair bir çağrıda bulunduğu da sezilmektedir. Ertesi gün tüm dünyada on binlerce kılksız l balığın katliamı yer almıştır ancak olayın bilimsel ve politik yönlerini araştırmak için BM gözetiminde bilim adamları ve askeri uzmanlar görevlendirilmiştir.

Kumral Ada Mavi Tuna romanında ise Tuna’nın çocukluğundan beri değişen doğanın bir rneği olarak da denizlerin eskisi kadar temiz olmamasına dikkat çekilir. “*Onlar ocukken Kuzguncuk’ta yaz güneşinin doğumuyla deniz saatleri başlardı. O zaman deniz temizdi, onlar çocuktu... Nesim, Musa, Sefer, Aret, Kosta, Aras, Ada ve Tuna... Onlar daha çok köşkün bahçesindeki incir ağaçlarının gölgesinde düşler kurar, resim yapar, oyun oynarlardı yaz tatillerinde. “O zaman” ın üzerinden yalnızca yirmi yıl geçmişti ama her şey yüzyıl kadar çok değişmişti.*” (Uzuner, 2018a: 43).

Uzuner’in *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında ise Ege Denizi’ne dair ifadeler doğa bağlamında değer kazanmaktadır. Bir Çanakkale romanı olan bu eserde savaşlara dair anlatılar yer almaktadır. İnsanın insan üzerindeki hkimiyeti akıl almaz boyutlarla büyük savaşlara yol açmaktadır. Biyoeşitlilikte önemli kayıpların yaşanmasıyla beraber doğanın

katli insan ırkı tarafından hala sürmektedir. Henüz insanın ihaneti uğramayan doğanın güzelliği verdiği huzurla beraber sunulmaktadır. Ancak bu görüntüler savaşla beraber bozulmaya başlayacaktır.

“Ege Denizi’ndeki manzaranın güzelliğiyle büyülenmiştik. Ege Denizi’nin rengi maviyle yeşilin çok özel miktarlarda karışımından meydana gelmiş. Rengi... nasıl desem, insanı coşturan bir tılsıma sahip. Bizim Okyanus’un ne kadar şahane renklerle oynadığını bilen birinin Ege Denizi’ne övgüde bulunabilmesi, bu denizin bütün o mitolojik hikâyeleri hak ettiğini gösteriyor. Ege’nin insan ruhu üzerinde pozitif ve yatıştırıcı bir tesiri var.” (Uzuner, 2020: 98).

Denizin sunduğu yatıştırıcı hissi aktaran Alistair John Taylor’ın aradan vakit geçmemesine rağmen bütün o hisleri sahilde yüzen cesetlerle yerini korkuya bırakmıştır. *“Buz gibi oldum. Ürkmüştüm. Çok ürkmüştüm. Kar yağıyormuş gibi üşümeye başladım.”* (Uzuner, 2020: 99). Yazarın sıklıkla mektuplara yer vermesi savaşın cephedeki an gibi gerçekçi olmadığını da vurgulamaktadır. Cepheye yaşanan hisler doğanın gösterdiği hareketlilikle okura aktarılmaktadır.

“Deniz, Türklerin üzerimize attığı şarapnelleriyle köpük köpüktü. Biraz önce bize güzelliklerini sunan Ege Denizi, Gelibolu’da öfkeden kudurmuş, kıpkırmızı kesilmiş, sanki bizi reddediyordu.” (Uzuner, 2020: 101). Ayrıca Meryem’in feryadının tasvirinde doğanın kullanılması da dikkate değer bir durumdur. *“Meryem’in feryadı o kadar kederli, o kadar yanıktı ki, içindeki acı dalga dalga Eceyaylası Köyü’ne, oradan ovaya dağıldı, uzadı gitti ve Conkbayırı’ndan Arıburnu Koyu’nda denize düştü. Meryem’in çılgılığı denize düştüğünde deniz sarsıldı, dalgalar kudurdu, Ege’nin suları öfkeden köpük köpük köpürdü...”* (Uzuner, 2020: 34). Bu feryat karşısında doğanın bir öfke gösterisi sunduğu düşünülebilir niteliktedir. Denizin kudurması ve askerleri reddetmesi denizlere verilen zararları akla getirmektedir. Doğa, insanın kendine verdiği zararı onu yaratan insana kusmaktadır.

İstanbulullar romanında, İstanbul’un konuşturulduğu bölümlerinden birinde kentlerin su çevresine kurulmasına dikkat çekilir. İnsan ırkının doğadan var olana ihtiyaç duyduğuna su olmadan yaşamın sürdürüleemeyeceğine vurgu yapılır. (s. 50). Şehirleşmeyle birlikte kent hayatında bireyin yabancılaşması ve yalnızlığı da artmaktadır. Yazar, romanda İstanbul’u

“iharetlerin, ikiyüzlölüklerin ve yalnızlığın başkenti” olarak da karşımıza çıkarmıştır. (s. 5).

Yine İstanbul’un konuştuğu bölümlerden insanların vurdumduymazlığını sezmek mümkündür. *“Eğer cennet, insan denen şu zavallı faninin gözlerine inanmadığı olağanüstü güzelliklerse, eğer cennet, doğanın en kibirli canlısının bakıp da gördüğü düş mü diye şaşırdığı mucizelerse, cennetten bir parçadır Boğazım! Cennetten bir parçayım; Cennetim Ben, adım İstanbul!”* (Uzuner, 2007: 153).

Yazarın dört unsur üzerine kurduğu tabiat serisinin ilki olan *Su*’da denize de yer verilir. Bunun romandaki yansımasıyla Ümit Kaman ve sevdiği kadının aşkından izler görmek mümkündür. Dini inanışların romanda bireylerin üzerindeki etkisi de insan ve doğanın evrimi bağlamında önem taşımaktadır. Ümit Kaman’ın sevdiği kadın ile birleşmelerine müsaade etmeyen bu sistem onun için sessiz bir isyana dönmektedir. Sevdiği kadın ile gizlice buluştuklarında deniz kenarına giderek Adalar’ı seyretmeleri aşklarının doğada kısa süreli olsa da özgürlük kazanması noktasında önemlidir. (s. 29). Bu bağnaz düşünceye yapılan yorumda ‘âlemin en akıllı canlısı’ ifadesi geçmektedir. İrade insana bahşedilmiş bir özellik olmasına rağmen insanlık tarihler boyu çıkarları uğruna ilerlemek adına hareket etmektedir. Tasvir’ in aslında sahip olduğu haklarına bir şekilde izin verilmiyor ve özgürlüğü elinden alınıyor ancak o bütün bunlara rağmen günümüzde de pek çok kadının yaptığı gibi bir başkaldırı göstermemektedir. (s. 31).

Yunusun denizde yaşaması haricinde yazar özellikle ‘deniz’ kavramını da kullanmaktadır. Tasvir’in yanında çalıştığı doktorun denizcilik hobisi olması, Ümit ve Tasvir’in gizlice buluştuklarında denizi seyretmesi, Umay Bayülgen ile Semahat’ın gittiği yerin adının ‘Deniz Atı Restoran Cafe-Bar’ mekânda Umay’ın denize en yakın masaya oturması ve aynı mekândaki bir adamın sırtını denize dönerek oturması da buna örnektir. Ve bu noktada yazarın Umay’ı denize yakın konumlandırması onu doğaya yaklaştırırken, sırtını denize dönmüş, yazarın deyimiyle ‘çevresiyle ilişkisini kesmiş, kendiyle kavgalı gibi görünen’ adamın suçlu rolünde olması bağdaşmaktadır. Umay Bayülgen’in aynı kafede çalışan genç bir garson için söyledikleri de onun otacı, şifacı özelliğiyle doğrudan ilişkilidir. (s.190-191). Umay Nine ayı zamanda daha önce eczacılık yaptığını ve doğanın bilinçli olmak koşuluyla şifa yuvası olduğunu da vurgulamaktadır. Bu vurgu hem onun şaman kökenli olmasına hem de doğayla olan ilişkisine dayanmaktadır. (s. 192).

4.1.2. Nehir

Yazarın İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü'nü alan romanı *Kumral Ada Mavi Tuna*'nın kahramanlarının isimlendirilmesinde yazar dünya coğrafyası için çok büyük öneme sahip olan nehirlerin isimlerini kullanmıştır.

Aynı romanda Ada'nın Tuna'nın dedesinin taklidini yapmasıyla geçmişle yapılan bir kıyas gün yüzüne çıkmaktadır. İnsanın zamanla doyumsuzlaşması noktasındaki bozulmalar Tuna'nın dedesi tarafından suyun bozulmasıyla aktarılır: *“Bak zarafetli kızım, sen da-a bilmezsin ya, su bozuldu mu, er şey bozulur gayri... Burda su bozuldu, deniz bozuldu, yağmur bozuldu. Ze-irledik sularımızı be kızım... İç şişede su satılır mı a be kızanım? Bakasın ne allere düştük evlatçım! Tuna bile bozuldu derler ama şu yürek elvermez inanmaya bre! Hey gidi koca Tuna Nehri be! Breh, breh, breh!”* (Uzuner, 2018a: 233). Tuna'nın adını aldığı nehrin örneklemesiyle insanların doğa üzerindeki etkisi gösterilmektedir. İnsan kaynaklı çevre sorunlarının başlıcaları arasında yer alan su kirliliği hatırlatılmaktadır.

4.2. Romanlarda Toprak Unsuru

İki Yeşil Susamuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri'nde toprak değişiminden söz edilmektedir. Teoman'ın zaman zaman annesinin bir apaçi olduğunu ileri sürmesi ve Kızıldereliler hakkında konuşması romandaki ayrıntılardan biridir. *“Nitekim geldiler ve bizim topraklarımızı da elimizden aldılar. Sonunda hiçbir ‘toprak’ eskisi gibi bereketli kalmadı. İşte bu nedenle, onlar gelmeden önce yemyeşil olan topraklarımızı gürül gürül sulayan, cilveli köpüklerinde kötülük tutunamayan ırmaklarımız kurudu. Analarımızın, kıl çadırların önlerinde bir yandan yün eğirirken, bebelerine göz-kulak olup, babalarımızın av dönüşlerini bizlerle birlikte bekledikleri yaylalarımız çoraklaştı, yabanıllaştı, yitti...”* (Uzuner, 2019b: 75).

Toprağın dolayısıyla da doğanın dönüşümünde insan ırkının faaliyetleri arasında olan turizm sektörünün payı da yadsınamaz boyuttadır. Pek çok ormanlık alan bilinçsizce insan eğlencesine açık hale getirilmek adına tarumar edilmektedir. Selen'in Nilsu'ya gönderdiği 10 Şubat 1986 tarihli mektubunda dönemin sorunlarını -enflasyon, türban- açığa vurduğu

görülmektedir. “Sözünü ettiğin turizm patlaması zaten bekleniyordu da, ne şiddette patlayacağı pek kestirilemiyordu. Turizm, üçüncü dünya ülkesi, döviz, falan feşmekân derken, elbette çevre kirliliği de gündeme gelecekti, gelmiş de!” (Uzuner, 2019b: 171).

Doğanın bütünselliği bağlamında yalnızca çevresel zararların değil aynı zamanda insan ilişkilerinin yozlaşmasına da vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Teoman’ın anlattıklarıyla yeşile ve çevreye ilgisi olan Nilsu’nun Teoman’a olan bakış açısının daha farklılaşması romandaki iki genci birleştiren bir durumdur. “Arkadaşlar, dünyanın yalnızca ‘üst derisi’ değişmiyor, bütün iç organlarında da sorunlar, hastalıklar belirdi. Yalnızca, yok olan ormanlar bile uygarlığımızın -eğer bir uygarlık kurabildiysek?- kaybolması için çok ciddi bir tehdittir. Geleceğin besin kaynaklarını hazırlamadan, kirlenmeyi –hem biyolojik, hem kimyasal, hem de sosyal kirlenmeyi- önlemeden ‘sivil toplum’dan ve ‘karşı parti’ olmaktan söz edemeyiz...” (Uzuner, 2019b: 208).

Balık İzlerinin Sesi adlı eserde seçilmişler için merkez olarak kullanılan mekân karadadır. Bu merkezin bir klinik olduğunun anlaşılmasıyla merkeze olan bakış tamamen tersine dönmüştür. Seçilmiş öğrencilerin yerleştirildiği Fantolt’un doğa ile iç içe olması insan ve doğa ilişkisi hususunda değer kazanmaktadır. Merkezin ormanlık bir alan içinde şehrin grisinden uzakta konumlandırılmış olması romanda karşımıza çıkan diğer bir ikiliktir. “Fantolt Seçkin Öğrenciler Merkezi kentin kırk bir kilometre dışında, nefis bir ormanın Kuzey yeşili çamları içinde, dağların eteklerine, anayoldan adamakıllı içeriye ustaca gizlenecek biçimde inşa edilmişti. Son derece dinlendirici, huzur verici yalıtılmış, sessiz, sakin... Tam Kuzey işi.” (Uzuner, 2017: 23).

Romanda bir nakarat mahiyetinde göze çarpan ‘ahşap’ betimlemeleri yer almaktadır. Ahşabın doğanın bir ürünü olması onu değerli kılmaktadır. Yazarı temsilen Afife Piri’nin ahşap maddelere vurgu yapması adeta eşyaya can verici türdendir. Bu bağlamda daha önce bahsettiğimiz animizm anlayışı roman karakteri Afife Piri’de can bulur. Doğadaki nesnelere ruh veren animizm anlayışı Afife Piri’nin ahşabın ham halini de doğayla olan etkileşimiyle verir. Ahşap bir kapı tokmağının güzelliğini kucaklayan ve ona taparcasına hislenen Afife Piri aynı duyguları bir kez değil her defasında yaşayarak güneşe, toprağa, suya olan bağlılığını da göstermektedir. Romanda ahşabın en etkin şekilde işlendiği bölüm şurasıdır: “Oda kapılarımız ahşaptı. Hatta topuz kapı kolları bile ahşaptı. Damarlı beyaz çam ağacı, İskandinav titizliğiyle işlenmiş, koyu renk şeffaf cilayla parlatılmıştı.

Kapılarımız öyle güzeldi ki, dokunmak ve ahşabın o doğaya yakın tenini okşamadan geçmek kaçınılmaz oluyordu benim için. Odama her giriş çıkışta uzun uzun kapımı okşuyor, ahşabın güneşten, topraktan ve sudan topladığı enerjiyi bedenime aktarmak istercesine sarılıp, kucaklıyordum onu.” (Uzuner, 2017: 76).

Kumral Ada Mavi Tuna’nın geçtiği mekân olan Kuzguncuk, betonlaşmanın zirvede olduğu İstanbul içinde bireyin doğallıkla ve geleneğin harmanlanmasıyla buluşabileceği bir mekân olması bakımından önem arz etmektedir. Şehirleşmeyle birlikte nüfustaki artış kaçınılmaz olmuştur ve bu durum beraberinde çevre problemlerini de getirmiştir. Gri kentlerde zamanın hızlı akışı günü yakalayamayan ve kendini bir robot gibi görevlendirmiş bireylerle dolmuştur. Bu akış içinde sekteye uğrayan insani ilişkilerin ve çevresel faktörlerin ekseninde yazarın hala zamana ve beşer koşullara direndiği Kuzguncuk semtini romanın ana mekânı olarak kullanması mühim bir husustur. Bahçeli ahşap evleriyle ve eski mahalle kültürünün sindiği dokusuyla yazar, okurunu ‘iç savaş’ algısı dışında özgün tarihi yapısıyla Kuzguncuk’a davet etmektedir.

Kuzguncuk’un genel yapısına dair izler taşıyan romanda ilk Kuzguncuk tanımı şöyle verilir: *“Ben Kuzguncuk’ta doğdum. Bana sorarsanız hâlâ bir Boğaziçi köyüdür Kuzguncuk. 1766’da Boğaziçi’nde bir köymüş. Kauffer haritasında tabanı deniz kıyısı olan üçgen biçimli bir yerleşim olarak gösteriliyor... Bilenler, Çengelköy’ün Ermeni, Kuzguncuk’un Yahudi ağırlıklı köyler olduğunu anlatırlar. Müslümanlar azınlıkmiş ilk zamanlar. Zengin muhiti değilmiş, şimdi de öyledir. Kibarca ‘orta halli’, ‘dar gelirli’ de denebilir.” (Uzuner, 2018a: 31).*

“Denize girecek bir dolu ayazma, sırtında koşacak bitmez tükenmez çayırılık, üstüne tırmanacak fazlasıyla ağaç vardı. Mocan korusunda (şimdi eski adıyla Fethi Paşa diye anılıyor yeniden) doyasıya koşar, oynardık. Yukarıda dere akar, etrafında fıstık çamları ve ceviz ağaçlarının çevresinde aileler piknik yapardı. Kimse öbürünü ne müziği, gürültüsü, ne çöpü, yemeği ne de açgözü veya kemgözüyle rahatsız, taciz ederdi! (Tanrım... ve bütün bunlar şimdi yalnızca ilk otuzlarında olan bir insanın geçmişi!)” (Uzuner, 2018a: 34-35).

Toprak topluluğu üzerindeki mekânlar insan ilişkisi bağlamında dönüşüme uğramıştır. Mekân bağlamında değişim yaşanan bir yer de terzi dükkânı olarak karşımıza çıkar. Dükkânın kapısındaki yazı da bile Çağdaş Terzi Naim Atacan yazmaktadır. Ancak hazır

giyim sanayiiyle beraber ailenin geçim kaynağı olan bu terziye de rağbet eskisi gibi kalmamıştır. (s. 63).

Tuna'nın karakteri gereği hoşlanmadığı mekânlar onun doğala olana ilişkiyle ilgilidir. Toprak üzerine kurulan, tüketim hırsını besleyen mekânlara karşıtlık görülmektedir. Tuna'nın hayali mekânı, geleceğe dair umutlarının varsıllığına dayanır. *“İstanbul'un Asya yakasına denizden asıl giriş noktası olan Kadıköy İskele Meydanı ve Bahariye alışveriş merkezi bana hep kasvetli, özensiz ve çirkin gelmiştir. Zevksizce betonlaşmış, kalabalık, gürültülü Kadıköy'ün bir gün yeşili, parkları ve pastaneleri bol güzel bir meydana kavuşacağını hayal ederim hâlâ...”* (Uzuner, 2018a: 214).

Romanın diğer boyutu olan savaş ortamına dair ifadeler de bulunmaktadır. Savaş ortamındaki doğa betimlerini çok kullanmayan yazar yine de doğayı savaş esnasında direnen bir unsur olarak göstermeyi ihmal etmemiştir. *“Dağlık bir arazide durmuşlardı. Kuru, verimsiz bir bölgede olmalıydılar; toprak sağlıklı bir insanın yüzüne benzer renkte kavrulmuştu. Buna rağmen yer yer yabani çiçekler kafa tutarak fişkırmıştı aynı topraktan. Sümbülleri tanıdı Tuna, öbürleri bilmediği çiçeklerdi. Ötede beride ince gövdeli birkaç ağaç yalnız ve mutsuz dikiliyordu. Akşam olmak üzereydi, yaz olmasına karşın serindi, oldukça yüksektydiler öyleyse?..”* (Uzuner, 2018a: 178-179).

*Uzun Beyaz Bulut Gelibolu'*da ise savaştan arta kalan topraklarda Viki'nin sahilden avcuna aldığı çakıl taşlarını okşayıp, ağlaması zamanın, mekândaki tezahürünü yansıtmaktadır. Bu durumu şu cümleyle de özetlemek mümkündür: *“Zaman, mekânda iz bırakır.”* (Elçi, 2003: 19). Yüzyıllar boyu toplumların savaşlar yaparak insanları katletmesi kendi türünü yok etmektedir doğaya da zarar veren bu harpların ardından geriye kalan tek şeyin yine doğa olduğu görülmektedir. Romanda savaşın geride bıraktığı Eceyaylası Köyü'nün yanıp, yıkılmış ve hayalet dönmüş olarak tasvir edilmesi de bunun bir göstergesidir. Hayalet olan bu köy zamanla kendini yenilemiştir.

Beyaz Hala'nın ahşap kapılı evi köyde bulunan yapıları temsilen coğrafi özelliklere göre doğallığın korunduğunu gösteren bir örnek teşkil etmektedir. *“Taş, kerpiç ve beton evlerin arasında, daracık bir sokakta durdular. Taştan yapılmış, kendi gibi bembeyaz, pencere ve kapıları maviye boyalı iki katlı bir evin önündeydiler. Pencereelerde sardunya saksıları vardı. Sardunyalar yağ tenekelerine dikilmişti.”* (Uzuner, 2020: 44). Aynı doğallığın

Beyaz Hala' nın kıyafetlerinde de sürdüğü görülmektedir. “Çiçekli pazenden dikilmiş şalvar ve aynı kumaştan bluz üzerine el örgüsü yün bir yelek giymişti. Omuzlarında yaprak desenli bir eşarp başa örtülmeye hazır bekliyordu. Ayaklarında el örgüsü yün çoraplar vardı. Çorapların üzerine lale desenleri işlenmişti. Elinde akik taşından dizilmiş bir tespih vardı, yavaş yavaş tespih çekiyordu.” (Uzuner, 2020: 49).

Günümüzde şehirlerde günden güne azalan doğal görüntü karşısında köylerde doğal alanların varlığı devam ettirilmektedir. Eceyaylası Köyü'nün doğasında sadece evler değil sofralarda doğanın doğallığından nasibini almaktadır. Günümüzde GDO'lu besinlerin gün yüzüne çıkması bakımından Beyaz Hala'nın evindeki sofraların organikliği önem taşır. “Organik besinlerle hazırlandığı için çok değer verdiği, peynir, ev ekmeği, reçeli, serbest gezinen tavukların yumurtaları, sütlü tarhana ve tadına doyamadığı sebzeli bulgurla beslenmiş...” (Uzuner, 2020: 171). “Elindeki tepsiyi masanın üzerine koyan Beyaz Hala, mis gibi kokan gözlemenin yanında içine kırmızı toz biber ve ev salçası konmuş zeytinyağı, ev yapımı beyaz peynir, bahçesinden toplanmış çilek ve gül yapraklarından yapılmış reçeller, siyah zeytin, kırma yeşil zeytin, dünyanın en lezzetli domates ve salatalıklarını da getirmişti.” (Uzuner, 2020: 219).

Hava romanında ise toprakla bütün olan dağ unsuru görülür. Toprak unsuru bağlamında ele alınabilecek bir unsur olan dağ, olanca güzelliğiyle sunulur. Romanda doğasıyla bir doğa mucizesi olarak tanımlanan yer Toroslardır. “...Toros Dağları, muhakkak görmenizi gerektirecek kadar ürkütücü bir cazibeye sahip. Sis, kar, uçurumlar, yarlar. Beğenin beğendiğinizi. Sisle perdelenen meçhul yolumuza devam etme mücadelemiz... Fakat zirveye varınca bütünü bu meşakkate (zorluk) degecek kadar mükemmel bir manzarayla karşılaştık. Şahane, insanı kışkırtacak, heyecanlandırarak bir manzara. Büyüleyici!..” (Uzuner, 2018b: 78-79).

Hava romanında dağ unsuru ile ilgili yanardağ ibaresi yer almaktadır. Yanardağın doğanın bir unsuru olarak tüm dünyaya kafa tutması dikkat çekmektedir. Yazarın, bazı bölümlerde ise doğal afetlere değindiği görülmektedir. Bu noktada betimlemeler de asli problem ön planda tutulmaktadır. Doğanın getirdiği bu yıkıcı unsurlar boyutlarına göre farklı sonuçlar ortaya çıkarır. Hayatın işleyişini belirli ölçüde aksatır. Sel ve volkanik patlama örnekleri anlatıda karşımız çıkmaktadır: “İşte Defne Teyzem, bana İzlanda'daki küçük bir yanardağın yıllar önce lavlar fışkırtarak bütün dünyadaki ulaşımı durdurduğunu anlattı.

Kuzey Kutbu'nda küçücük bir yanardağ bütüün dünyaya kafa tutmuş!"(Uzuner, 2018b: 234).

İstanbulullar romanında, toprağın griliğe mahkûm olması dikkat çekmektedir. İstanbul'un, Yeni İstanbullulara olan sitemi de beşere karşıdır. Bebek'i, gri beton binalara mahkûm eden, yok eden zihniyete karşıdır. (s. 382). İstanbul'un tarihi ve kendine özgün dokusunda meydana gelen değişim kendisi tarafından tarihi ve kendine özgün dokusunda meydana gelen değişim kendisi tarafından şöyle dile getirilir: "...Yıl ya 1950, ya 55, tam çıkartamıyorum, o sıralarda daha önceden hiç bilmediğim bazı sözcükler ve sesler duymaya başladım. Önce fısıltılar, küçük seslerdi bunlar, tam anlayamıyor, ancak gizlilikte iş yürütenlerin hayırsız ve bereketsiz olduklarını çok iyi bildiğimden irkiliyordum. Hayır, öyle aniden başlamadı bu sesler ama çok hızlı geliştiğini söyleyebilirim. Dikkatle dinleyince fısıltıların arasında şu sözcükleri duymuştum: 'gecekondu-getto-varoş'..." (Uzuner, 2007: 434-435). Aynı satırların devamında gecekondu hayatına mecbur bırakılan insanlara karşı tutumu da eleştiren İstanbul kadın-erkek tüm insan ırkına seslenerek her şeyi yok edebileceğini yani işin özünün yine kendisinde başlayıp bittiğini aktarır. Böylelikle canlı ve cansız tüm varlıkların evi olan gezegenin bir sonu olduğunu da hatırlatmaktadır. "...Ancak Ben İstanbulum, 2700 yıldır ayaktayım ve dünya döndükçe burada var olacağım; korksun gazabımdan 'Yeni İstanbulullar!' Yıkırım, sarsarım, yok ederim, Benim Adım İstanbul!" (Uzuner, 2007: 436).

Su romanına baktığımızda göç sorunu ve artan nüfus doğrultusunda toprağın bilinçsizce katline değinilmektedir. Daha önce bahsettiğimiz beton yığınları sorunu günümüzde göçlerle birlikte artan nüfusun etkisiyle çarpık kentleşmenin ortaya çıkması da doğa açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. Ümit Kaman'ın da bu durumdan şikâyetçi olduğu ve bu binaların yapılmasında rolü olanlara 'zevksiz ve açgözlü zihniyet' olarak bakması onun doğaya kaçma isteğiyle de uyuşmaktadır. Aynı zamanda Ümit'in gördüğü gerçek düş arasında kaldığı rüyasında kaçmanın kurtulmak olmadığını, suyun şamanlıkta kutsal kabul edildiğini, suyun boş yere akmasının günah olduğunu ve bunu önlemek gerektiğini görürüz, bu rüya ile okura da seslenilmektedir. (s. 84). Doğal kaynakların tüketimi hızla arttığı için insan ırkı kendi sonunu hazırlamaktadır.

Kuşkusuz romanda ana problem teşkil eden bir husus HES kurulumuna aittir. Defne Kaman'ın Karadeniz'de kurulacak olan HES'ler için köylülerle konuşma yaptığı bölümde

eski inanışlarda doğaya duyulan saygı ve sevgi vurgulanır ardından insanların doyumsuzluğu, nüfus artışı, teknolojinin hızla ilerlemesi sorunlarına değinilir. Geçmişten günümüze doğa üzerinde kurulan tahakkümün diğer imi de yine aynı bölümde bulunmaktadır. “*Tabiattaki bütün canlılara eşitlikle saygı duyan, tokgözlü, vakur ve cesur o insanlardan, bugün Anadolu’nun yaşayan bütün halklarına karışan şimdiki Türk’iyeliler nasıl oldu da zekâyı kurnazlıkla, vicdanı cüzdanla, gururu açgözlülükle karıştıran insanlara dönüştüler?*” (Uzuner, 2019a: 24).

İnşa edildiği yerde yaşayan canlıların yok olmasına sebebiyet veren HES’lerin çevreye verdiği zararların yanı sıra bu santraller bölgede yaşayan insanlar için de tehdittir. HES’ler hastalıkların yayılmasına neden olması dolayısıyla da pek çok tartışmayı beraberinde götürür. Ormanların yok edilmesiyle erozyon ve sel gibi doğal afetlere ortam hazırlayan bu santraller yazarın eserinde de doğa tahakkümü bağlamında çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Sudan aldığı enerjiyle toprağın verimini azaltan bu sistemlere karşı duruşuyla Defne Kaman bir hedef olarak görülmektedir. Sahaf Semahat’ın, Defne Kaman’ın HES’lerle ilgili yazısına yaptığı ‘ekoloji manifestosu’ yorumu kahramanın doğa dostu olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. (s. 152). Buket Uzuner, romanın aynı bölümünde devletin mutluluk olduğunu ancak doğanın tarumarına kapı açtığını vurgulayarak politik ekokritik bağlamda kayda değer bir görüş sunmaktadır. Ayrıca Ümit’ in evinin önündeki güvenlik kulübesi için ‘süs olarak orada duran beyaz plastikten, içi boş güvenlik kulübesi’ de politik bir söylem olarak düşündürücüdür. Ayrıca plastik oluşu da çevre bağlamında özellikle sıfat olarak seçilmiş olduğunu düşündürmektedir.

İlerleyen bölümlerden birinde ise Karadeniz’ deki yol inşaatları hakkında geçen sohbette Umay Bayülgen’ in taksici üzerindeki etkisi dikkat çekmektedir. “*Denizi doldurarak yol yapan, böylece ‘tabiata kazık atan küçük akıllı insanoğlundan –burada özellikle- ‘insankızı değil insanoğlu’ diye üstüne basa basa belirterek- tabiatın intikamını mutlaka aldığını ve alacağını...*” (Uzuner, 2019a: 255). Yazar hem denizlerin bilinçsiz bir şekilde sömürülmesine hem de doğal alanların tarumar edilmesine böylelikle temas etmektedir.

Hava romanında dikkat çeken bir husus bulunur. Umay Bayülgen’in toprağa yakın olan alt kattaki odada kalması karakterin doğaya karşı duyduğu sevgi ve saygıyla özdeşleşir. Ayrıca Defne Kaman’ın korkuyla dolu olan zihnini temiz havayla doldurmaya çalışması doğanın nefes verip insanı yaşama bağlamasından ileri gelmektedir.

4.2.1. Taş

İstanbulullar adlı romanda, Ayhan Pozaner'in taşlar için kullandığı ifadeler onun karakteriyle özdeşleşmektedir. Taşları canlı olarak gören Pozaner taşlara olan yaklaşımını şöyle gösterir: “...Ben taşları okşarım, severim, onların seslerini dinler, güzelliklerini görünür kılarım... Saklı mücevherdir onlar... Taşların da insanlar gibi hikâyeleri, soyları soplaları vardır. Onlar, taşlar, su, hava, toprak gibi anamız babamızdır...” (Uzuner, 2007: 34). Ayrıca Ayhan'ın düşlediği insan duygularını enerjiye dönüştürme fantezisi dikkat çekmektedir. Onun kurguladığı düzen ile birlikte petrol, nükleer ve fosillere ihtiyaç kalmayacak bir düzendir. Aynı zamanda mekân olarak Atatürk Havalimanı, onun bu projesine önemli boyutta hizmet eden mekanik bir alan olarak sunulmaktadır. (s. 211).

Mehmet Emin Entek için ise Ayhan Pozaner'in karşısı dememiz mümkündür. Mal, mülk sevdası ve eğlencesinde olan bir adam olarak görünür. Aslında elindeki varlıklara aileden gelen bir miras olduğu için bir çaba sarf etmeden sahip olan Mehmet Emin Entek, gözünü hırs bürümüş bireylerdendir. Sadece kendisini düşünen bu adam egolu oluşuyla bile övünen zalim bir karakter çizer. Bu durumun aile ile olan ilişkisine vurgu yapmak adına şu ifadelerle yer vermemiz yerinde olacaktır: “Annesi hayatta başardığı en önemli iş olarak gördüğü ‘mükemmel oğlu’na yüklediği kendi narsistik imgesini dokunulmaz kılmış, babasınınsa çocuklarına ayıracak zamanı hiç olmamıştı.” (Uzuner, 2007: 72). Entek'in kadınlara karşı onları avcuna alma, istediği gibi davranma ve küçük görme gibi düşünceleri de onun kişiliğini yansıtmaktadır. Ayrıca eski eşi Belgin'in Entek'in yanındaki tüm kadınlardan ayrı oluşu ve kendisini terk etmesi, ona boyun eğmemesi de Entek' te yara açmış bir durumdur.

Hava romanında, Romanın mekânsal kurgusu Kapadokya Bölgesi'dir. Bu bağlamda mağaralar önemli yer tutar. *Hava* romanında Kapadokya Bölgesi önemli bir mekân teşkil etmektedir. Yazar bölgenin oluşumu hakkında genel bilgilendirme yaparken tabiatın oluşumu ve coğrafi olayların yeryüzünün oluşumundaki etkisini de göstermiş olur.

“O sırada güneş doğmaya, gökyüzü kırmızının baştan çıkartan tonlarında çıtır çıtır aydınlanmaya başlamıştı. Böylece, mavi gezegenin Anadolu'daki yüzlerce tabiat harikasından birinin tam ortasında olduklarını gördüler. 60 milyon yıl önce şimdi Erciyes, Hasan ve Göllü adıyla anılan volkanik dağların püskürttüğü lav ve küllerden oluşan

tabakalar, yağmur ve rüzgârla aşınarak ortaya dünyanın en büyük mimarlarını ve en güçlü hayalperest yazarlarıyla, başı dumanlı şairlerini kışkandıracak muhteşem mağaralar, başına şapkalar takmış yüzlerce konik bacalar oluşturmuştu. Tepelerinde mantar açmış ince, narin uzun, bakır rengi sayısız mağaranın ortasında güneşin doğuşuna tanık olmak, insana bu gezegenin ve hayatın bir mucize olduğunu hatırlatır.” (Uzuner, 2018b: 275).

Yazarın oluşumundan bahsettiği ve eşsiz bir güzelliğinin olduğunu vurguladığı bölgedeki mağaralar geçmişte insanların sığınak olarak kullandığı mekânlar olarak düşünüldüğünde doğanın insan için bir nimet olduğu fikri belirmektedir. İşte yazar da bu noktada insanlara seslenir. Tabiat ana kavramı, onun insanlara bir anne şefkatiyle aslında kucak açtığını çağrıştırmaktadır. Uzuner de insanların havaya, suya, toprağa, çiçeğe veya böceğe yani gezegende var olan bütün varlıklara saygı duyması gerektiğini öngörmüştür.

Şehirleşmenin hız kazanmasıyla doğal alanların tarumar edilmesi de kaçınılmaz bir son olmuştur. Eserde şehirleri insanların kurduğuna değinilmesi ve şehrin ışıklarından dolayı gökyüzündeki yıldızların görülmemesinden yakınılması bu durumdan kaynaklanmaktadır. Ayrıca şehrin dokusunu kaplayan gri beton yığınları insani ilişkileri de zayıflatan bir havaya sahip olması bakımından da değerlendirilebilir. Yazarın romanda kullandığı mekânlar bu noktada önemini gösterir. Eserdeki şu ifadeler doğanın insani ilişkideki etkisini de göstermekle birlikte doğanın birleştirici özelliğini de simgelemektedir:

“...Fena mı bak her gün beton binalarda çalışıp, aklımı fikrimi başkalarına satacağıma, burada sevdiğimiz kendi işimizde çalışıyoruz. Hem Talas, tarihî olarak çok zengin bir bölge, hem de Kayseri potansiyeli yüksek bir şehir. En önemlisi çocuklarımız hafta sonları bağlarda, doğada büyüyor; hâlâ komşuluk, mahallelik var buralarda...” (Uzuner, 2018b: 165).

Gri beton binalarla dolan İstanbul’da Umay Bayülgen’in bahçeli evi son kale misali varlığını sürdürmektedir. Bu hususta Güneş’in o evin kendisine İstanbul’un yağmalanmadan önceki halini hatırlattığını söylemesi de bahçeli evin doğallığını desteklemektedir. Ayrıca Semahat’ın bir konuşma esnasında eski İstanbul’u bir Yeşilçam filminde görmek için tekrar tekrar seyretmesi de doğanın güzel zamanlarına duyulan özlemi temsil etmektedir. Romanda Kumru Çalikuşu’nun Kapadokya’nın otellerle ve şirketlerle doldurulmasına sitem etmesi de doğal alanların bilinçsizce sömürülüşüne karşı olduğunu göstermektedir.

“Toprağa bir ağaç mı diktin, yoksa oradan ağaç mı söktün? Hak mı yedin, hak mı dağıttın? Gönül mü kurdun, gönüller mi yıktın? Hayat bu kadar sade ve basittir oğlum.” (Uzuner, 2018b: 181). Romandaki bu sorgulama evrene karşı insanının asli görevini hatırlatmaktadır.

4.2.2. Bahçe

Dörtlemde, doğa unsurlarının varlığı bağlamında dikkat çeken mekânlarda önemlidir. Su romanında, Aysu’nun ‘Bahçeli Ev’ olarak tanımladığı Umay Nine’nin şifalı bahçesinin bulunduğu evi bir cennet bahçesi olarak görülür. Bu evde bulunan Defne’nin dairesi Ümit Kaman’ın sayesinde karşımıza çıkar. Odada masaya yazılı şu cümle okura önemli bir mesaj göndermektedir. *“Yaşamak, tabiatın ‘efendi’si değil, onun parçası olduğunu hissetmektir, çünkü ona döneceğiz!”* (Uzuner, 2019a: 260). Bu söz insanın toprak topluluğunun fatihi değil sade bir üyesi olduğu görüşünü barındırmaktadır.

Toprak romanında, Kemal’in gerçek ve hayal arasında gördüğü düş aslında onun bilinçaltıyla alakalıdır. Gerçek hayatta mücadeleci ruhu olmayan Kemal toprağın altına inip Erlik Han’ ı görünce savaşçı bir tutum sergiler. Belki de bu durum Erlik Han’ın yer altı tanrısı olmasıyla birlikte ölümü temsil edişiyile ilgilidir. Kemal’in toprak altında kendisine verilen yada taşını saklaması da bunun sonucudur. Buket Uzuner, metinlerarası ilişki bağlamında güçlü örneklerle yer vermektedir. Romanda kullanan mitolojik hikâyeler bireylerin ruhsal durumlarıyla ilişik olarak sunulmaktadır. Uzuner, kahramanlarına verdiği isimlerin anlamlarını onların yaşam tarzlarına uygun olarak seçmiştir.

Su ve toprak unsurları romanda şifrelerin verildiği kitaplar olarak yer alırlar. Roman sayfalarının içinde Toprak kitabından alıntılar yer almaktadır. Yazar, bu şekilde toprak etiğine saygının ve çevre bilincinin önemini bastıra bastıra vurgulamaktadır. *“...Toprak bir canlılar topluluğudur ve bu yüzden bir Toprak ahlakı vardır. Ahlak, kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmamak ve yapılmasına engel olmaktır. Ahlak bütün öteki canlıların hak ve sorumluluklarını kabul eden bir vicdan sözleşmesidir. Yeryüzüne gelmiş, yeryüzünden geçmiş ve geçecek olan herkes ama herkes aklının en derininde bunu bilir. Çünkü vicdan, insanın kafasındadır ve bütün insanlar bir kafayla doğar... İnsanı zaten tabiatın bir parçası kabul edenler, Su, Toprak, Hava ve Ateş, Ağaç ve tüm Canları annesi ve ailesi gördüğünden onları hor görmez, satıp ezmez, ihtiyacından fazlasına tamah etmez,*

kullanıp atmaz.” (Uzuner, 2015: 365-369).

Yazar, eserin en başında romanını kimlere ithaf ettiğini bildirmiştir. “*Toprak kadar sessiz ve esirgeyen anneannem Zehra Anar Özar ile Toprak kadar sağlam ve dayanıklı babaannem Kamile Hediye Uzuner’in anıları İLE Tabiata zararlı projelerin önüne göğsünüm siper ederek dikilen, asırlık yerel tohumları çeyiz sandığında en değerli mücevher olarak saklamayı akıl etmiş, her biri Toprak’ ın kızı ve aslen Tabiat Ana Umay’ın torunu olan Anadolu çiftçi köylü kadınlara ithaf ediyorum.*” (Uzuner, 2015)

Romanın en başında sessiz, esirgeyen diyerek toprak nitelendirmesi yapar. Onu bir mücevher gibi görmek gerektiğini yani içsel bir değere sahip olduğunu gösterir. Romanda doğanın bir bütün olduğu görülmektedir. Bu bütünlüğün yıkıcı unsuru ise insandır. İnsanın doğa üzerindeki yaptırımlarını ele aldığımız başlık altında da değindiğimiz gibi insan kendisine verilmiş nimet olan akli kendi varlığını tehdit edecek şekilde kullanmaktadır. Ancak zekâsını psikolojik doyumsuzluklarının etkisiyle farklı amaçlarla kullanarak doğa üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışır. Buna rağmen geleceğin umudu yine insandır. Defne Kaman’ın bulunması üzerine gerçekleştirilen şenlikte okunan eserler bu bağlamda önemlidir. “*İnternette evleniyoruz, / âdetler bozuldu, huylar bozuldu. / Hormonla beslenip tavlanıyoruz, / enimiz gelişti, boylar bozuldu. / Domates kudurdu, hıyar azıyor, / biberin midemde dili uzuyor. / Kanser Katili bize ferman yazıyor, / Genlerle oynandı, soylar bozuldu.*” (Uzuner, 2015: 530).

4.3. Romanlarda Hava Unsuru

Hava unsurlarına dair ifadeler genel itibariyle ayrılmaya müsait olmadığından bu başlık bütün olarak ele alınacaktır. Havanın mevsimsel getirilerinin değişimine dair ifadeler öne çıkmakla beraber yer alan kavramlar şöyle sıralanabilir: Mevsimsel karmaşa, sıcaklık, rüzgâr, ayaz, güneş, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım...

Yazarın ikinci romanı olan *Bahk İzlerinin Sesi* bir adada geçmektedir. Bu ada, seçilmişlerin düşlediği bir yaşam alanı olarak kurulmuştur. Hava bağlamında Afife Piri’nin cam tüpe benzeyen, tekerleksiz olarak tasvir ettiği Brooks’un arabasını tuhaf bulmasıyla birlikte açılan konuşmada enerji kaynaklarına dair izler de görülmektedir. Evlerin yanında bulunan enerji bobinleri güneş enerjisini depolamasıyla dikkat çekmektedir. (s. 185). Afife Piri’nin Brooks’un arabası için ifade ettiği şu sözler çevre ve beşer hususuyla ilişkilidir.

“*Tuhaf arabamızı, kokusuz, egzossuz, tertemiz park ettik.*” (Uzuner, 2017: 186). Çevresel sorunlara gebe olan ulaşım araçlarıyla ilgili BİS adasına gidişten itibaren görülen tuhaf araçlar bulunmaktadır. Afife Piri’nin adaya gitmek için kullandıkları helikoptere benzer, yassı ve tamamen şeffaf bir uçuş aracı için “bu küçük ve tuhaf uçağın ne çeşit bir yakıtla çalıştığını” meraktan çatlayacak denli düşünmesi göze çarpmaktadır. (s.163). Anlaşıldığı üzere ütopya ulaşımında doğaya zarar veremeyecek, çevre dostu bir tercih yapılmıştır.

Kumral Ada Mavi Tuna romanında kahramanların içinde bulundukları ikilikte bile doğadaki unsurlar ile rahatlamaya çalıştığı görülür. Tuna’nın Musa’ya hala yaşadıklarını söylerken yaşamın sembolü olarak doğayı işaret ediyor oluşu dikkate değer bir husustur. “*Musa biz hâlâ yaşıyoruz! Bak temiz hava, yıldızlar, toprak, bahçedeki ağaç!*” (Uzuner, 2018a: 318). Tuna’nın ceset yığınları arasında ölümü beklediği yerden kurtulduğunda yaralı olduğu için toprağın canını acıtmasına rağmen toprakla temas etmekten ve temiz havayla buluşmaktan hoşnuttur. Kafasını gökyüzüne kaldırıp yıldızların varlığının farkında olmanın verdiği umut ile yaşama inanmaya devam etmektedir. (s. 375).

Uzun Beyaz Bulut Gelibolu romanında ise özellikle romanın ilk sayfalarında uzun uzun anlatılan Gelibolu ayazı dikkat çekmektedir. “*Gelibolu’nun ayazı serttir. Ege’den hiç beklenmeyecek kadar hırçındır, insafsızdır. Uğultulu seslerle ürkütücü bir hikâye anlatarak dolaşan rüzgâr insanı döver, hırpalar. Sessiz ve incecik yağan erken bahar yağmuru, rüzgârın anlattığı ürkütücü hikâyeyi anlamış kadar içini titretir insanın. Rüzgârın anlattığı hikâye, bunu daha önce hiç duymamış, hiç bilmemiş olanları bile etkiler, hüznü bir iz bırakır ziyaretçilerde. Gelibolu’nun ayazı yaman ve ürperticidir. Yabancılar bunu anlamaz, bu kadar Doğu Akdeniz’de, ayazın bu kadar sert olabileceğine inanmazlar...*” (Uzuner, 2020: 15).

Su romanında mevsimsel olarak hava unsuru görülmektedir. Yazar daha romanın ilk sayfasında yaz mevsimini bir hastalık timsali olarak göstererek iklim krizli bir girişe imza atar. Romanın ilerleyen bölümlerinde de bu durum kendini göstermektedir. Şehir romanın ilk sayfasında dev bir akvaryuma benzetilirken İstanbullular ise bir lüfere benzetilmektedir. Akvaryum balıkların özgürlüğüne sınır getirdiği için bu benzetmede özellikle doğal yaşam alanından koparılan bütün varlıklara dikkat çekmek yerinde olacaktır. Yani burada doğa kendine zarar veren varlığı cezalandırmaktadır denilebilir. Aynı zamanda sıcığın diktatörlerden bile zalim olarak kişileştiren yazar, politik bir yakıştırma ile göndergede

bulunur.

Su romanında, sürekli olarak dile getirilen sıcaklık kavramı yazarın doğanın insan tarafından getirildiği günümüz sorunu olan iklim kriziyle bağlantılıdır. Yazar, Ümit Kaman'ı homurdatarak “*Yazlar da bozuldu be!*” (Uzuner, 2019a: 35) şeklinde aslında iklim değişikliğini bir kez daha dile getirmektedir. Romanda İstanbul'un en sıcak yaz mevsimini geçirdiği sürekli olarak dile getirilir , ‘yüzyılın en sıcak yazı’ ifadesi bunun göstergesidir. Küresel ısınmayı akla getiren bu ifade gündemdedir. Ancak bunun sebepleri üzerinde durulmamaktadır. Doğanın sömürülerek getirildiği nokta için de aynı şey geçerlidir. Yazar kitapta buna değinerek aslında problemin kaynağına inmek gerektiğini de vurgulamaktadır. Ayrıca yazar insanların tüketim hırsı, doyumsuzluğu, göç problemi gibi hususların göz ardı edilmesine de isyan etmektedir. Doğanın sömürülmesine ivme kazandıran bu nedenler yazarın okurda bilinç uyandırmak istemesinin bir örneğidir. Cam ve plastiğin insan sağlığı için mühimmatı da yazarca belirginleştirilmiştir. Umay Bayülgen bu konuya ilişkin plastiğin insan ırkının sonunu getireceğini ifade eder. (s. 203). Bu husus insan, sağlık ve çevre bağlamındaki ilgiyi ortaya koyar. Plastik, cam, alüminyum ifadelerinin vurgulanarak romanda verilmesi de buna bağlıdır.

Eserde şamanların doğa ile olan bağları önemlidir. Eski Türk inanışlarına da bu bağlamda dikkat çekilir. Gök Tanrı'nın insanlara kızdığı için doğal yollarla onlara mesajlar gönderdiğine inanılırdı. Yazar, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım gibi olayları da hatırlatarak bu inanışı da telmih etmektedir. (s.196). Ayrıca gökle ilgili bir inanışta Gök Tanrı'nın, Ülgen'i ve Erlik'i yaratmasıdır. (Bayat, 2017: 21).

Uzuner'in *Hava* adlı romanında doğa unsurları kavramsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yazar doğrudan doğruya, romanlarında okura ulaştırmak istediği mesaja odaklanmaktadır. Bu sebeple eserde doğa tasvirlerine çok sık rastlanmaz. Doğa unsuru olan dağ, deniz, ova vb. tasvirler derinleştirilmeden karşımıza çıkar. Romanın adıyla örtüşen tasvirlerle daha fazla yer verilir. Romanın üzerine kurulduğu ‘hava’ kavramı bu bağlamda yazar tarafından roman boyunca aktif tutulan bir doğa unsurudur: “*Kayseri Adliye Sarayı önüne çıktıklarında hava, kış mevsiminde olduğunu unutup, mevsimi yeniden bahar sanmaya başlamıştı. Hava gerçekten hasta olmalıydı ve acilen tedavi edilmezse onu soluyan herkesi de kendisiyle beraber hasta edecekti. Baharda olduğu varsayımına kapılan hava ısınınca insanlar sabah erkenden giydikleri ceketleri, kabanları çıkartıp kollarına*

asmiş, şimdi ne yapacaklarını konuşuyorlardı.” (Uzuner, 2018b: 201-202).

Hava kavramı ile yapılan bu anlatılardan birinde ise romanın geçtiği bölgeye ait özelliklerde verilmektedir. Kayseri, coğrafi konum itibarıyla yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Yazar, bu noktada iklim krizini de vurgulamaktadır. Çünkü artık gündelik hayatta sıkça görüldüğü gibi mevsimler birbirinin içine girmiş durumdadır. Uzuner, bu probleme değinirken gözlemlerinden de sıkça yararlanır. Mevsimlerin adeta oyun oynadığını ifade ederek doğanın getirdiği şartların insan üzerindeki etkisini de ortaya koyar. Havayı kişileştirerek okuruna mesaj vermek isterken aynı zamanda onu insana yaklaştırır. *“Anadolu bozkırının tam ortasında kara kış yaşanması gereken aralık ayında, günlük güneşlik bir bahar günüymüş oyunu oynayan Kayseri şehrinin Cumhuriyet Meydanı’na çıkmışlardı. Hava hastalandı! Demişti Umay Nine.”*(Uzuner, 2018b: 115).

Bembeyaz bir ışık topu olan Ay Dünya’nın kız kardeşi olarak tanımlanmaktadır. Yazar, Ay’ın güzelliğini betimlerken aynı zamanda Ay’ı insanlığın sevgilisi olarak konumlandırmıştır. Bu noktada doğa ve insan arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirerek ‘aşk’ı sembolize etmiştir. (s. 191). Bir diğer ifade ise havanın insanın iç dünyasını etkileyişi olarak ele alınmaktadır. Yani hava, insanların ilişkileri bağlamında düşünülmektedir. Böylelikle doğanın manevi anlamda değer taşıdığı görülmektedir. Yazar, gözü doymak bilmeyen insanların artık iyice hırsla dolduğuna ve hükmetme isteğinin arttığına da çağrışım yapmaktadır. *“Gönüllerin gözü karanlıktan körleşmişti. Uğursuz bir uğultu kulakları sağır etmişti. Hava bulanıktı. Kara Kuş gökyüzünde dönüp durur olmuştı. Göz gözü, gönül gönlü görmüyordu. Kişiler ayrılmış, birbirine uzak düşmüştü. Kişiler kendi kalp seslerini duyamaz olmuştı. Kara bir duman örtmüştü Orta Dünya’yi; kötüler zafer çiğhıkları atıyordu...”* (Uzuner, 2018b: 135).

Yazarın asli sorun olarak gördüğü iklimsel problemler merkez görülmüş olup eser mitolojik unsurların yön vermesiyle kurgulanmıştır. Bozkır bitki örtüsünün hâkim olduğu, dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden olan Kayseri, romanda doğal güzellikleriyle sunulmamıştır. Dağları, bağları, ovaları, vadileri, gölleri, ırmakları, şelaleleri gibi doğasının zenginlikleri arka planda bırakılmıştır. Mevsimsel hareketlilikler üzerinden doğa ele alınmıştır. *“Cuma sabahı Kayseri havası birden Anadolu bozkırının kış mevsimi normallerine dönmüş, bulutlar, gökteki yerlerini almış, maviler grilere dönüşmüş, rüzgâr*

işbaşı yapmış, manasız sıcaklık yerini olması gerekene yakın bir soğuğa bırakmıştı.”
(Uzuner, 2018b: 196).

Doğa, romanda mucizevi bir his olarak tezahür etmektedir. Bir açıdan da doğanın insana verdiği yaşama sevincine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda doğa mutluluğun da sembolüdür. Dış mekân olarak doğa, insanın içini ferahlatan bir ögedir. Doğa ile insanın bulunduğu o an aslında doğa ile insan arasındaki bağıllık duygusunu hatırlatmaktadır.

“Kim bilir güneş doğarken günü havada, Peri Bacaları’nın üstünde selamlamak ne muhteşem bir duygudur? Tan vaktini yakalamak! Düşünsene aşağıda milyonlarca yıllık volkanik plato üzerinde Gaudi’yi kışkırtacak Kapadokya, yukarıda güneş ve sen havada bir balonda hayata selâm çakıyorsun!..

Balonla uçmak zaten olağanüstü bir deneyim, ama balonla Kapadokya’nın masalsi mağaraları üzerinde uçmak insanın hayatı boyunca unutamayacağı bir sihir âdeta! İnsan havada asılıyken tabiatın milyonlarca yıl önce ince ince süslediği şahane mağaralarla, taze sabah güneşinin kırmızıya boyadığı manzarayla karşılaşınca sevinçten nefesi kesiliyor. Öyle mucizevi bir an ki, buna şahit olan herkes o sırada hayatta olduğuna, hayatın kendisine ve tabiata binlerce teşekkür ediyor.” (Uzuner, 2018b: 260-261).

Doğaya ait unsurlar anlatıda hava ile bütünleşmektedir. Bu bağlamda doğa sonsuzluğu, sınırsızlığı da çağrıştırmaktadır. Ayrıca havada bir özgürlük arayışı olması doğanın özgürlükle temsil edildiğini gösterir. Bu sebeptendir ki kartal mitosunda adaleti temsil ederken kuş misali özgür olma deyişi romanda tezahür eder. *“O böyle yapınca, hepsi birden sanki havada özgürlük duygusunu göreceklermiş gibi başlarını kaldırıp göğe baktılar. Gökyüzü kış mevsimine hakaret eder gibi masmavi, hava sıcaktı. Birkaç beyaz bulut havada uçuşuyordu.”* (Uzuner, 2018b: 159).

Romanın ilk sayfalarında da belirtildiği üzere kış ayında olunmasına ve kaloriferlerin kapalı olmasına rağmen havanın oldukça sıcak olması da iklim değişikliği sorunu ile ilgili önemli bir detaydır. İnsanın doğa üzerinde yetkisi olduğu anlayışı zihinlere yerleşmiş güncelliğini koruyan mühim bir problemdir. Dere yataklarının doldurularak buralara bina inşa edilmesi, santrallerin kurularak çevreye ve sağlığa verdiği zararlar aşikârdır. Ayrıca ağaçların kesilerek ormanların tahrip edilmesi ve bu alanlara çeşitli sebeplerle kurulan

eğlence merkezleri aynı zamanda bölgedeki canların da yok olmasına sebebiyet veren beşer bir durumdur. Oysaki bilinçli bireyler olarak doğa üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmek insanın kendi için önemli bir adım olacaktır. (s. 25-26).

Su romanında ‘21. yüzyılın en sıcak yazı’ ifadesini sürekli kullanan yazar Hava romanında ise kış mevsiminde olunmasına rağmen havanın ne kadar sıcak olduğunu aynı şekilde kullanmaktadır. Bunlardan biri de şöyledir: “*Orta Anadolu’da yüzyıldır görülmemiş sıcaklıkta bir kış günüydü...*” (Uzuner, 2018b: 33).

Yazar iklim değişikliklerine bütün canlılar içinde sadece insan türünün kayıtsız kaldığına değinmektedir. Doğanın tarumarında en büyük payın kendisine ait olduğunu bilip bilmezlikten gelen insanlık böylece üzerindeki sorumluluktan kaçmaktadır. (s. 34). Aslında anormal olan bu kış günü sıcaklığını insanlar dışındaki hiçbir canlı normal karşılamaz yani insana göre bu durumdan sadece doğa etkilenmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi doğa kendi kendini yenileyebilir ve bunun için insana ihtiyaç duymaz. Fakat aynı şey insan için pek de geçerli değildir. Çünkü insan ırkı yüzyıllardır doğadan faydalanmıştır ve buna devam etmektedir. Fakat bilinçsiz olması doğayla birlikte aslında kendi kendine de verdiği bir zarar olarak ona geri dönmektedir. Oysaki doğayı şehrin ortasında bir parça huzur olarak gören insan topluluğu için doğa bir kaçış arzusu barındırmaktadır. (s. 34). Kendini gezegenin tek değerli varlığı olarak gören insanın kurtuluşu ise yine kendisindedir. Denizlere bırakılan çöpler, kurulan santrallerin atıkları ve fabrikaların yaydığı gazlar doğayı harap etmektedir. Doğaya bıraktığımız bu zararlar bize geri dönecektir. Bu yüzden, çözüm, insan türünün doğa ile uyum içinde yaşaması gerektiğinin farkına varıp bir an evvel uygulamaya koyulmasından geçmektedir. Yazar da bunu romanda şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Hava hastalandı! Ve bu hastalık hepimiz için pek fena bir haber. Havanın şifası insanın aklının başına gelmesinde saklı.*” (Uzuner, 2018b: 115).

Romana yön veren “Neden Nükleer Enerji Değil?” adlı yazı genel itibariyle doğanın sürdürülebilirliğine çağrıdır. Enerjinin geçmişine de inen Defne Kaman bu yazısıyla iklim değişikliği sorununu ele alır. Nükleer enerji santrallerinin sebebiyet verdiği ölümcül tehlikelere de değinen Defne Kaman aynı zamanda bunun bir insan faaliyeti olduğunu göstermektedir. Sürdürülebilir, temiz bir enerjinin var olduğunu vurgulamaktadır. Ülkemizin zenginlikleri ve deprem kuşağında olmasına rağmen bu santrallerin yapılıyor olmasına tepki göstermekte ve bunu bir intihar olarak görmektedir. Daha önce

bahsettiğimiz gibi nükleer enerji biyoçeşitliliği azaltmaktadır. Bu durumun da yine insan ırkını etkilediğine değinir. Biyolojik çeşitliliğin kendi neslimiz olduğunu söyleyerek insan ırkına bir göndergede bulunur. Yaşanmış nükleer facialara da hatırlatma yapar. Yazının sonunda ise açıktan açığa okura mesaj verilmektedir. Düşünce özgürlüğünün altını çizerek insanlara susmamaları gerektiğini de aktarmaktadır. (s.125-132). Böylece yazar da bu yazıyla birlikte doğaya karşı sorumluluklarımızı bizlere hatırlatmaktadır.

Defne Kaman'a karşıt görüşte olan Şakir Yurtkan'ın doğayı en az çevre dostları kadar sevdiğini savunması ve nükleer karşıtlarının elit, kibirli davranarak kendisi gibi olanları öcü gibi görmelerinden yakınması da ironiktir. Ayrıca bunun ardından şu söylemi de onun karşıtlığını gösterir niteliktedir: *“Nükleer enerji gibi dünyanın en temiz, en güçlü ve en karlı enerjisine Defne Hanım, sizin gibi akıllı ve görgülü bir insanın karşı çıkabiliyor olması, ancak bilgi yetersizliği nedeniyle. Ayrıca memleketimize ekonomik açıdan katkıda bulunacak, insanımıza istihdam sağlayacak yatırımları yurtsever olarak hepimizin sorgulaması değil, aksine desteklemesi lazım...”* (Uzuner, 2018b: 169).

Bunun hemen ardından Defne ile Şakir Yurtkan'ın kendi görüşlerini savunmaya dayalı diyalogları önem teşkil etmektedir. Bir bakıma Şakir Yurtkan'ın e-atıklara dayalı yaptığı savunması da Defne Kaman'ı mesleğinden yola çıkarak vurmaktır. Gazeteci kadına savundukları şeylerin canlılara verdiği zararları kendi çıkarına dönüştürerek anlatmaktan bıkmaz. Ancak ne kadar yorulsa da Defne Kaman onun her sorusuna gerekli açıklamayı yapmaktan geri kalmamıştır.

4.4. Diğer Unsurlar

4.4.1. Ada

Uzuner, *Balık İzlerinin Sesi* romanıyla bilim kurgu, polisiye, macera ürünü ortaya çıkarmakla kalmamış aynı zamanda kurduğu ütopyayla fantastik bir romana da imza atmıştır. Talat Sait Halman, Uzuner'in bu romanını üstün nitelikli kurmaca dünyasına en son ve en nitelikli sıçrayış olarak değerlendirmektedir. Normallerin distopyasından seçilmişlerin ütopyasına uzanan bu yolculuk doğal bir afetle sona ermektedir. Ütopyanın bir ada olarak tercih edilmesi ve kurgulanan yapılar aslında doğaya dönüşü de temsil etmektedir. *“Ütopyada coğrafi olarak en çok tercih edilen yer, adadır; çünkü ada, izole*

oluşu gerektiren konum çünkü ada, izole oluşu gerektiren konumuyla en elverişli yerdir; denizle, tırmanılması zor olan dağlar vs. ile dış dünyadan uzaktır, ülkeden ve halktan ayrıdır.” (Aytaç, 2020: 55).

Romanın ilerleyen bölümlerinde aslında ‘seçilmiş’ öğrencilerin normaller tarafından anormal görüldükleri için toplanarak bir kliniğe getirildikleri anlaşılmaktadır. Yazarın normalin karşısına anormal kelimesini değil ‘seçilmiş’ sıfatını koyması dikkate değerdir. Tarihte yer edinmiş kişilerin karakterlere isimlerini bahşetmeleri neden ‘seçilmiş’ olarak nitelendirildiklerini göstermektedir. Daha önceleri Fantolt seçilmişlerin kendilerini özel hissettikleri yaşam alanı olarak görülürken klinik olduğunun fark edilmesiyle normalleştirilme adı altında distopik bir hal alır. Fantolt’tan tek çıkış yolu ise BİS adasıdır. BİS adasına dair betimlemeler de bu noktada önem arz eder.

Afife Piri, Fantolt’taki ahşap dokusunu adada da bulmaktadır. Elektrik direklerinin ahşap olmasına değinmektedir. Böylece ahşabın kaynağının doğadan geldiğini vurgulamaktadır. Cyrano’nun adayı cennet parçası olarak görmesi de adanın seçilmişler için biçilmiş kaftan olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca adada karşılaştığı hoş giden güzelliklerin de doğaya ait olması huzur arayışının doğada bulunmasını çağrıştırmaktadır. *“Arabamız o şahane doğal plajın hemen yanındaki toprak yolda ilerliyordu. Sol tarafta beyaza boyanmış iki katlı ahşap evler gördük. Evlerin kapı ve pencereleri mavi, sarı, kırmızı renklerle şekillendirilmişti. Her köşeden saksı saksı çiçekler, rengârenk bitkiler fışkırıyordu. Evlerin bahçeleri yemyeşil çimendi ve çok bakımlıydı.” (Uzuner, 2017: 167).*

Adaya geldiklerinde karşılaştığı görüntülerden birinde Afife Piri’nin ütopyada olmaktan ne denli mutlu olduğu anlaşılmaktadır. Geldiği bu yerin neresi olduğunu umursamayışı, içinin burada çiçeklenip, neşe ve umutla dolması da adanın Afife Piri üzerindeki etkisini göstermektedir. Ona bu hissi yaşatan görüntü ise şöyledir:

“...Karaya; parlak mavi ve yeşilin oynaştığı denizin, bambu rengi kumlarla birleştiği şahane plaja ayak basar basmaz gördüğüm ilk şey, bu sandaldı. Kumların üzerinde bir başına dinleniyordu ama akıllı fikri denizdeydi besbelli. İçime derin bir dinginlik, katmanlı bir neşe ve çok genç bir serüven duygusu yayıldı. Gülümsedim kocaman...” (Uzuner, 2017: 164).

BİS adasının doğasına insan elinin değmemiş olması doğa ve insan arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir. Afife Piri, özellikle turizm sektörüne göndermede bulunmaktadır.

Turizm adına atılan adımlar hakkında cinayet örgütü benzetmesini kullanması romana çarpıcı bir şekilde sirayet etmektedir. *“Doğa öyle güzel, canlı ve renkliydi ki, turizm cinayet örgütlerinin nasıl olup da bu adayı unuttukları sorusu, bir başka yanıtsız ve ölümcül soru olarak beynime saplanıp kalmaktaydı.”* (Uzuner, 2017: 169). Yazar, bu canlı doğada tuzlu sulak alanların müdavimi olan flamingoların varlığına değinmektedir. Böylelikle nesli tükenmeye yüz tutmuş hayvanlara çağrışım yapılmaktadır.

4.4.2. Hayvan

Yayımlanan ilk romanında yazar, klasik doğa tasvirlerini sunmak yerine daha çok ‘şeylerin doğası’ diyebileceğimiz varlıkların doğasına bağlı olarak doğa tasavvurunu sunmaktadır. Romanda doğadaki varlıkların insanlara lakap olarak takılması dikkat çeken bir unsurdur. Karınca belli Cahide ve Çekirge Neyyire’nin yanı sıra Cahide Hanım’ın kızına aynen armağan ettiği yeşil çekik gözleri, çıkık elmacık kemikleri ve Modigliani –ince, uzun boyunlu kadınlar çizen ressam- boynuyla kuğu boyun benzetmesi yapılan Nergis isimleriyle doğadaki varlıklarla bütünleşmiştir. Kalıplaşmış doğa betimlemeleri yerine doğayı korumak ve çevre problemlerine çözüm arayışı üretmek noktasında mesajlar sunmayı tercih etmiştir.

Teoman’ın ölümle burun buruna geldiğinde aklına gelerek gülümsemesine sebep olan varlıklar ise yine hayvanlardır. *“...İnsan ölmeden önce gülmeliydi. Ama aklına gülecek bir şey gelmedi. Hayvanları düşündü. Maymunları, köpekleri, fokları... Olmadı. Aklına aniden susamurları geldi...”* (Uzuner, 2019b: 97).

Romana kendi ‘ölüm ütopyası’yla sirayet eden, Nilsu ile olan ilişkisi münasebetiyle iz bırakan Mike’ın anne ve babasının kendisini yarım bırakmasıyla ‘baba’ algısıyla ondan kopamayıp intiharı düşlemesi romanın ana hatlarından nasibini almıştır. Türkiye’den ayrıldıktan sonra tamamen kabuğuna çekilen Mike’ın mektuplarından anlaşıldığı üzere romanını Selen ve Nilsu dâhil- birkaç mektup dışında- kendisini dış dünyaya kapattığı görülmektedir. *“Evime kapandım ve kendimi yaşıyorum. Kendi yaptığım müziği dinliyorum, kendi kestiğim odunları şöminede yakıp ısıtıyorum –burada hâlâ kış sürüyor, kar yağıyor-, kendi sebze yahnimi pişiriyor, kendi hayallerimi kuruyorum. Bol bol*

yürüyorum ve istediği kadar düşünüyorum. Evimin yakınında küçük bir orman var, yürüyüşlerimi orada yapıyorum...” (Uzuner, 2019a: 174). Mike’ın intihar öncesi kendisini insanlardan sakınıp doğaya dönmesi ölümden önce de olsa huzuru doğada bulduğunu destekler niteliktedir. Ayrıca yemek olarak sebze yahnisi tercihi ve Nilsu’nun anne ve babasının en iyi anlaştıkları iki konudan birinin de et yerine sebze ağırlıklı beslenme alışkanlıkları vejetaryenlik -hayvansal gıdadan uzak- hususunda ince bir ayrıntıdır.

Ayrıca, tatilde karşılarına çıkan kediye karşı babası ve annesinin farklı tutumları ‘anne’ algısını örseleyen etkenlerden birisidir. Babasının kedi için vitamin, süt vs. alması karşısında annesinin kediyi ‘mikrop yuvası’ olarak görmesi duyarlılık bağlamında bir çatışma statüsündedir.

Çanakkale romanı olan *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında yerleşim yeri olarak köy unsuru karşımıza çıkar. Köy ortamının sembollerinden biri haline gelmiş olan horoz ve tavuklar da zaman zaman meydana çıkar bazen de –istenmedik durumlarda- ortadan kaybolur. Viki’nin Mehmet ile köye ilk geldiği gün karşılaştığı horoz daha sonraları karşımıza ‘bilinçsiz’ oluşuyla yoğrularak çıkar.

“O sırada dışarıdan sesine güvenen iddialı bir horozun art arda yükselen tiz ötüşünü duydu. Bu ötüş güldürdü onu. Kanepeden dönüştürülmüş yatağında saltanatını sürdürürken, dışarıda öbür horozların sesini bastırıp, tek başına iktidarını kuran horozu düşünmeye başladı... Sanki doğa onun tüylerine renk maddesi koymayı savsaklamış, onu boyamayı unutmuş, belki de cezalandırmıştı da o bunun farkında bile değildi. Bilinç denen o keskin bıçaktan yoksun horoz kendindeki renk eksikliğinin farkında olmadan çingiraklı çingiraklı ötüyor, hayatından hoşnut piliç tavliyordu. Belki de köyün en mutlu horozu kırmızı ibikli bu horozdu. Bilinçsiz ve mutlu...” (Uzuner, 2020: 217). Viki’nin bu horozu kucağına alıp sevmek istemesi, onu bir kedi gibi okşama isteği de dikkat çeken bir diğer durumdur.

Ayrıca, savaştan gönderilen mektuplarda bahsedilen bülbüle de bu noktada değinmek gerekir. Bu mektuplardan birinde olduğu gibi romanda da değinilen bülbül sesi doğaya ait bir diğer unsurdur. Seher vakti öten bülbüllerin sesi gibi bir ses duymadığını söyleyen Ali Osman, bülbülü Çanakkale’nin sesi olarak tanımlar. Aynı bülbül sesleri Alistair’in mektuplarında da yer alır. Alistair John Taylor’ın Gelibolu cehennemi diye bahsettiği

toprakların aslında savaştan ötürü öyle adlandırdığını anlaşılmaktadır. Ailesine gönderdiği bir mektubunda Gelibolu'nun nasıl güzellikte bir yer olduğu ve toprağın ne kadar verimli olduğu sezilmektedir. *“Hem siz benim buraya cehennem dediğime bakmayın. Siz aslında bana hiç bakmayın en iyisi. Burası hakikaten güzel bir yer. Üzerleri toz toprakla örtülmeden önce zeytin ağaçlarının bolluğu, savaşa aldırmadan her yanda pıtır pıtır açan kırmızı gelinciklerin neşesi, akşamları yarımadayı kızıla boyayarak batan güneşin insanın içini acıtan güzelliği ve bir de Gelibolu bülbülleri...”* (Uzuner, 2020: 143). Alistair John Taylor, adını koyduğu bir bülbül diğerlerinden ayırır. Ancak mektubunda ona ad verişinin kesinlikle sahiplenme ile ilgisi olmadığına yemin eder. Adını TNA koyduğu bu bülbülün gelip öttüğü tepeye şafak vakti çıkıp onu bulduğunu ifade eder. Bu tepedeki bülbüller yaşamı sembolize etmektedir. Alistair John Taylor, bu bülbül üzerinden bir zamanlar onun mutlu ve huzur dolu evini cehenneme çevirdikleri için kendilerinden nefret ettiğini söylemektedir. (s. 144). Bu mektubun satırlarında doğanın sadece insana değil başka canlılara da ev sahipliği yaptığı hatırlatılmaktadır.

Romanda bu meşhur bülbüllerin 1994 Temmuz yangınıyla birlikte kaybolduğuna değinilmektedir. *“Orman yangınının bir sabotaj olabileceği söylentileri kadar yok olan yeşil örtüyle birlikte kaybolan meşhur Gelibolu bülbülleri de onun için büyük yıkım olmuştu.”* (Uzuner, 2020: 213). Yazar, 25 Temmuz 1994'te Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Park yangınına değinmiş ve bu yangında hayatını kaybeden Çanakkale Orman Bölge Müdürü Talat Göktepe'yi de anmıştır. Beyaz Hala'nın bu yangınla beraber kendisini eve kapatması her şeye küsmesi insanlara karşı olan tavrıyla beraber önem arz eder.

Su romanında ise hayvan itemleriyle karşılaşmaktayız. İnsanların ünlü olmak için şekilden şekle girdiği günümüzde Defne Kaman'ın bu denli hayati konuları irdeliyor oluşuna Ümit Kaman da dikkat eder. Defne Kaman' ı araştırmaya koyulan Ümit Kaman onun sitesini incelerken ağaç, hayvan, güneş, insan vb. pek çok figürle karşılaşır. Ayrıca Türkiye' de türleri tehlikede olan balina, yunus, lüfer, Anadolu parısı, susamurları gibi hayvan çizimlerine rastlar. (s. 19). Romanın aynı sayfasında verilen atasözü ile doğanın son raddeye kadar getirilip türlerin yok olduğu noktada insanların tüketim hırsının kendisinin sonunu getirdiğini anlayacağı gerçeği sunulur. Yazarın, dünyayı körler ülkesi olarak tavsif etmesi tüketim aşkıyla yanıp tutuşan bireylerin eseridir. Defne Kaman böylesi bir dünyada hiçbir çıkar gözetmeksizin kendini diğer canlılara adayan bir kadındır. Ne yazık ki günümüzde türü tükenmiş ve tükenmeye ramak kalmış bitki ve hayvanlar hala insanların

hükümranlığından pay almaktadır. Doğal yaşam alanından koparılan bu canlılar irade sahibi aklın bahşedildiği insan ırkınca alıkonulmaktadır. Eserde, ellerinde çeşit çeşit çiçek ve bitki saksıları bulunan, kafesli kutulardaki hayvanları taşıyan kişiler bu duruma örnektir. (s. 299).

Defne'nin odasında bulunan dokuma halılardaki motiflerde göze çarpan öğelerdir. Kartal, at, arı, yunus, kuğu ve kurt motifleri gazeteci kadının doğa ile ilişkisinin mitolojiye de bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. Hayat ağacı motifleri ise şamanlığa ait izler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanda kedileriyle dükkânında hayat süren Semahat sade bir yaşam tarzını tercih ederek doğadaki yaşamın sade bir üyesi olduğumuz hususunda bir rol üstlenmektedir. Romanda Sahaf Semahat'ın 'dini imanı para olan' dünyadan sıyrılması da bu durumu desteklemektedir. (s. 32). Bu ifade aynı zamanda gözünü hep daha fazlasına diken insan ırkına da çağrışım yapar.

Romanda özellikle yunus motifi ön plandadır. Defne Kaman'ın Japonya'da yaptığı yunus eylemleri romanda dikkat çeken bir konudur. Bu canlıların eğlence amaçlı bir mal gibi kullanılmasına karşı olan duruşuyla kurgudaki Defne Kaman aslında gerçek hayattaki yazarımızı da temsil etmektedir. Zira Buket Uzuner'in iklim, doğa ve doğadaki canlılara yönelik tavrı takdire şayandır. Ayrıca Defne Kaman'ın çevre ve kadın mevzuları üzerinde ehemmiyetle durması da yazarın bu husustaki tavrıyla özdeştir. Romanda yunusun tedavisi ile ilgilenecek olan yunus veterinerinin Türkiye'de sadece bir kişi olmasına da dikkat çekilmektedir. Yunus veterineri Erdem'in işini bir para kaynağı olarak görmemesi, kendisini canları kurtarmaya adanması da çevre bağlamında alınması gereken önemli bir örnektir. Ayrıca Semahat ile konuşmalarından anlaşılan Uygur ve Tolga isimli iki kişinin aktivist bireyler olması duyarlı bireylere çağrışım yapar. 'Greenpeace Akdeniz tişörtlü' Uygur'ın Semahat'a söylediği şu cümle de politik bir sezi vardır: "...memleketin tabiatını korumaya çalıştığımızı anlayanlar da var, gözüümüze gaz sıkın da..." (Uzuner, 2019a: 178). Yazar, Semahat'ın ağzından insan dışındaki canlıların önemsizleştirilmesine de sitem etmektedir. (s. 179). Uzuner'in yunuslarla ilgili yaptığı araştırmalarla beraber bunların esere yansımaları da net bir şekilde görülmektedir. Yunus parklarının kapatılmasına dair kampanya başlattığı bilinen Uzuner çevre bağlamında yaptığı söyleşilerde de bütün canların eş olduğunu ve her birinin yaşam hakkı, özgürlük hakkı olduğunu savunmaktadır.

Yazar, bu romanda özellikle yunusu figür olarak kurguyu şekillendirir. Sadece insanların değil diğer canlıların da hisleri olabileceğini anlatmaktadır. Ayrıca yunusların güven duygusuna sahip oldukları da söylenmektedir. Bu durumu da şöyle destekler: Yunusların duygusal varlıklar olduklarını ve bir eğlence olarak kullanılıp üzerinde tahakküm kurmaya çalışanlardan dolayı zarar görmesi dolayısıyla da intihar girişiminde bulunacaklarını hatırlatmaktadır. Yunusun bıçaklanması insanın canlara verdiği zararı sembolize eder. Semahat ile yunusun kucaklaşma anı insan-yunus kucaklaşmasının büyük bir beğeni alması ile bu canlarla kurulabilecek dostluğun işareti verilmiş olunur. Bu olayın ardından ise kalabalığın dağılırken çevreci olduğunu savunanlar dâhil insanların tüm çöplerini meydana saçmaları da aslında –mış gibi davranan insanlardan yakınmak olarak ele alınabilecek bir ayrıntıdır. –mış gibi’den kastımız tüm kalabalığın yunus sevdalısı gibi meydana toplanması ancak fütursuzca çevreyi kirletmeleridir. Bu bağlamda mitolojik öğeler de önem kazanmaktadır. Yunus imgesinin kayın ağacı gibi kutsal kabul edilmesi, kerametleri olduğu yazar tarafından vurgulanarak dini inanç ile Yunus peygambere de çağrışım yapılmaktadır.

Yazarın dörtlemesinde sıklıkla başvurduğu şamanlık geleneğiyle birlikte mitolojik unsurların varlığı da yazarın romanlarını özgünleştirir. Umay Nine’nin torununun kaybolmadığını söylemesi ve zaman zaman şekil değiştirdiğini belirtmesi ‘don değiştirme’ inancını akla getirmektedir. Bu bağlamda totemizm inancının hatırlanması mümkündür. Aynı zamanda Bayülgen soyadı da gökleri (üst dünya) işaret ederek bu inancı destekler niteliğe sahiptir. Şaman geleneğinin izleri romanın her bölümünde mevcut olmakla beraber 8. Başlık direkt olarak bu kültürün şamanlarının dünyadaki ilk çevreciler olduğuna dikkat toplar. Eski Türk inanışlarında şamanların üstün güçleri bulunduğu inanılırdı. Türk Şamanlığı adına Fuzuli Bayat’ın çalışmaları şaman efsanelerini de ele alması açısından başat kabul edilmektedir. Eserde şaman efsanelerinden, kerametlerinden bahsedilir. Şamanların hastalıkları iyileştirmesi, doğum ve ölüm hususundaki rolleri, mevsimsel ayinleri, ruhlarla kurduğu iletişim gibi pek çok özelliği olduğu bilinmektedir. Romanda Umay Bayülgen’in torunu Defne Kaman’ın zaman zaman şekil değiştiği ifadesi şaman kültürüne ait bir husustur. Şamanların doğa ile aralarındaki bağ romanda böylece vuku bulur. Defne bu romanda bir yunus kılığında karşımıza çıkmaktadır. Don değiştirme olarak bilinen bu durum Bayat’ın eserinde de açıklanmaktadır. Şaman, koruyucu ruhun yerine geçerek kurtulur, çoğu zaman da hayvanların şekline girerek fethe erer. (Bayat, 2021: 156).

Roman kahramanı Defne Kaman da yunus şekline girerek kurtuluşa kavuşur. Defne, tehlike zamanında bir hayvanın yerine geçilebildiğini küçük yaşlardayken öğretmenine de dile getirir. (s. 129). Okur için doğanın felah olduğu, kurtuluşa erişin doğada saklı olduğu bizzat gösterilmektedir. Ayrıca Eliade'nin, *Şamanizm* adlı yapıtı bütünsel bir inceleme açısından ilk olma özelliğini elinde bulundurduğu için oldukça önemli bir kaynaktır. Ayrıca Defne Kaman'ın yunus şekline bürünüp daha sonra ıslak vaziyette Ümit Kaman'a görünmesi de şaman kerametlerine örnek verilebilir. Komiserin Defne'yi görüşünün ardından tekrarladığı kelimeler kaçması, konuşmaması ve ıslak oluşudur. Hayvanların bugün nesli tükenmeye yüz tutması bağlamında bu ifadeler daha da önem kazanır. Çevremizde pek çok hayvanın insanlardan korktuğu ve onlardan kaçtığı acı bir gerçektir. Defne ise doğanın ve doğadaki varlıkların değerini çocukken kavramaya başlamıştır. Doğadaki her varlığın içsel bir değeri olduğu ve eşit olduğu görüşü insanın evrende sade bir üye olarak bulunduğu okura Defne Kaman ile sunulmaktadır. Defne'ye göre herkes tek yaratılmış ve eşsiz olmakla beraber kimsenin kimseye tahakkümü söz konusu değildir. Bu durum bir bitkiden hayvana, topraktan nefese kadar geçerlidir. (s. 131).

Defne Kaman'ın ortaya çıkması ve Sakine'yi öldüren Savaş Neşeli'nin tutuklanmasından sonra yaralı yunusun iyileşmesi ve tekrar denize bırakılması ona özgürlüğünün geri verilmesi bağlamında önem kazanır. Yunus için düzenlenen özgürlük töreni de yazarın hassasiyetini de göstermektedir. Bu törene doğayı ve kadınları koruyan kurumlardan katılanlar bulunmaktadır. Ancak basın, siyaset, iş ve sanat dünyasından katılan olmamasına şöyle dikkat çekilmiştir: *"Konu, 'tabiat, çevre, hayvanlar ve kadınlar' olunca, bunları nedense sadece 'gençlerin, kadın ve eşcinseller'in ilgileneceği 'hafif işler' kategorisinde gören çoğunluk ve 'görünmez erk', kendi çok 'ağır işler'yle meşgul olduğundan, 'Yunusa Özgürlük' törenine ne basından, ne siyasetten, ne de iş ve sanat dünyasından tanınmış adlar katılmıştı."* (Uzuner, 2019a: 320-321).

Sonuç olarak, yunus için düzenlenen bu tören aslında öyle ya da böyle özgürlüğü elinden alınmış bütün dilsiz canlılar adına bir başlangıçtır. Doğadan çalınmış olan her hak yine doğaya dönecektir. Romanın her bölümünde yazarın çevre ve kadın bağlamında yansıttığı gerçekler bulunmaktadır. Yazar, okura doğadaki her canlının eşit haklara sahip olması gerektiğini aktarmak ister. Ekosistemdeki her canlının sistemin devamlılığındaki rolünün farkına varılmasının da hem sorumluluk hem de zorunluluk olduğu mesajı da alt metin olarak sunulmaktadır. Yani her varlık kainat içerisinde sadece yaşam ağının bir parçasıdır

ve yazar bu bağlamda doğayı eserlerinde ustalıkla işlemektedir. Çevre bilinci oluşturmak adına okura mesajlar veren yazar gündelik hayatında da oldukça önemli söyleşilere imza atmaya devam etmektedir.

Toprak romanında ise mitolojik bağlamda geyik ön plandadır. Eski Türk inanışlarına göre bazı hayvanlar kutsal kabul edilirler. Geyik bunlardan birisidir. Kırsal kesimlerde köy evlerinin duvarlarında geyik motifli halıların asılması, evlerin girişlerine geyik boynuzları konularak uğur getireceğine inanılır. Romanda sık sık geçen Kutadgu Bilig şifrelerinde yer alan geyik beyitleri de bunu destekler niteliktedir. Geyik laneti alanın asla iflah olmayacağı söylenir.

Öte yandan dörtlemenin ilk kitabı olan *Su* adlı romanda Defne Kaman kaybolunca ortaya çıkan yunus balığı karşımıza çıkar, *Toprak* romanında ise bu görevi geyik üstlenmektedir. Bu bağlamda ise kaybolan türlerin ekolojik dengedeki önemine vurgu yapılır. Komiser Ümit Kaman'ın anlattığı hikâyeden yola çıkarsak don değiştirme ve Abdal Musa'nın bir geyik kılığına bürünmesi bağlamında şu noktaya değinilmelidir. Defne Kaman kaybolduğunda ortaya çıkan geyik acaba gazeteci kadının kendisi midir? Yani belki de don değiştiren bu sefer Defne Kaman'ın kendisidir. Uzuner ise kendisine sorulan bir soruya şöyle cevap vermiştir: “Defne Kaman neden sık sık kaybolduğunu bana hiç söylemedi. Benim tahminim, insanlığın iyiliği için uzun ve tehlikeli yolculuklara çıkan mitolojik kahramanlar gibi o da dönüşüm geçirip, gerçeğin peşinde yola devam ediyor.” Yazarın cevabından da onay alarak geyiğin Defne Kaman olduğunu söylememiz mümkündür.

Hava romanında doğaya ait unsurların can bulduğu görülür. Romanda kişileştirilen varlıklar arasında ağaçlar, kuşlar, böcekler de yer almaktadır. Burada doğadaki canlıların şaşkınlıkları onların iklim değişikliğine maruz bırakılmalarındandır. “*Ağaçlar, kuşlar, böcekler ve öteki tüm canlılar uzun süredir hazırlandıkları kışa daha yeni girmişken, ansızın dönüp gelen yaza hazırlıksız yakalanmaktan şaşkındılar.*” (Uzuner, 2018b: 34).

İnsana ait özelliklerin doğaya verilmesi gibi aynı zamanda doğadaki varlıklarla da insana yakıştırmalar yapılarak insan ve doğa ilişkisi bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Umay Nine'nin yorgunluğunun herkesi bir göktaşı düşmüşçesine şaşırttığı bölümde bunun en belirgin örneği görülmektedir. Umay Bayülgen'in çalışkanlığı yönüyle arıya, meraklılıkta kediye, oyunlar oynayan bir susamuruna, bilgelikte baykuşa, kartal gibi uzak görüşlü

oluşuna, adından yola çıkılarak uğur böceği gibi uğurlu olmasına, bir karınca gibi disipline sahip, yunus gibi ıstırtmasına, anne bir kaplan gibi koruyucu oluşuna benzetmeler yapılarak onun doğa ile olan uyumuna vurgu yapılmaktadır. (s. 160).

İlerleyen bölümlerde ise insan ırkının evrenin yalnızca bir üyesi olduğu halde kendisini her şeyin sahibi olma özgürlüğüne kaptırmasından da yakınılmaktadır. *“Onların gözünde Kumru Çalığı, insanın tabiatında yatan iyilik ve dayanışma özbilgisinin, kötülük ve rekabet hastalığına daima galip geldiğini ve bunun insan türünün hayatta kalma şifresi olduğunu unutmış milyonlarca kişiden biriydi. Tıpkı kendilerinin Umay Bayülgen ve Defne Kaman’a rastlamadan önceki hâlleri gibi. Tıpkı kendilerinin Tabiat Ana’nın çocukları ve bizzat tabiatın bir parçası olduklarını unutan milyonlarca insan gibi.”* (Uzuner, 2018b: 110).

Ayrıca romanda oldukça dikkat çeken bir mevzu da şudur: ‘Vejetaryen mi vegan mı?’ Bilindiği üzere vejetaryen hayvansal gıdaları tüketmeyen bireyler için kullanılmaktadır. Vegan ise sadece gıda olarak değil aynı zamanda kozmetik, giyim, eğlence gibi her alanı kapsayan bir detokstur. Hayvanların zarar gördüğü her türlü hizmetten arınmadır. Bu soru ile açılan tartışmada hayvanların çektiği eziyetlere de değinilmektedir. Ve Defne Kaman’ın et yeme konusuna sağlık problemlerinin neden olduğu açıklanmaktadır.

Semahat’ın Güneş Aytan’ın insanlık tarihinde felaketler yaşandığında patlamalarda yanan hayvan etlerini yiyerek hayatta kaldıklarını bilimsel olarak açıkladığına değinmesi de bu bölümde yapılan bir hatırlatmadır. Aynı zamanda Umay Nine’nin Anadolu’nun sebze ve meyve veriminde ne denli zengin olduğunu, savaşlarda bakliyatlar ile hayatta kalmış nesilleri örnek vermesi bu hususa ilişkindir. Ayrıca bu hususta kam geleneği bakış açısı da önem arz eden bir diğer unsurdur. Kam geleneğinin türlerin birbirinden ayrılmasına karşı olmasıyla doğaya karşı tutumunu da göstermektedir.

“Bizim Kam geleneğimizde her canlıya saygı göstermek, hiç birini küçük görmemek ve fenalık yapmamak kuraldır. Yine kadim geleneğimiz, bütün canlıların birbirine bağımlı olan hayatını –şimdi adına ekolojik döngü dediğiniz şeyi- binyıllardır zaten savunur Yunus

balık yer, kurt geyik, kartal yılan, kedi fare, at ot yer. Onlar buna mecburdur. Ancak insan farklıdır, çünkü o ne yiyeceğini seçebilir. İsteyen geleneğine uygun olan hayvanın etini, isteyen sadece ot yiyebilir. En mühimi hayvanlara eziyet, işkence ve israf bütün inançlar gibi Kamlık'ta da haramdır, günahtır, yanlıştır.” (Uzuner, 2018b: 81-82).

Şaman inancının temelinde insan ve doğanın evrende bir bütünün parçaları olarak, uyum halinde var olmaları yatmaktadır. (Bayat, 2021: 144-145). Romanın iki baş kadın kahramanı olan Defne Kaman ve Umay Bayülgen'in soylarının kamanlığa dayanıyor olması dörtlemde Şamanizm ve doğa ilişkisinin sirayet etmesinin başlıca kaynağıdır. Adını tabiat anadan alan Umay Bayülgen'in Kalamış'taki evinin bahçesi onun otacı, şifacı bir kam olduğunu destekler niteliktedir. Umay Bayülgen'in giyim tarzının da şamanlara uygun olduğu görülmektedir. Şaman geleneğinde doğada pek çok hayvan kutsal kabul edilmektedir. Bunların başlıcaları kuş, geyik ve ayı olmakla birlikte şaman kültüründe farklı şekillerde görülmektedir. Örneğin; giysilerin tasarımı doğrudan kuş biçimli olabilmektedir. Kuş tüyünün kullanılması da bu geleneğe aittir. (Eliade, 2018: 207-208). Umay Bayülgen'in kırmızı kartal motifli, püsküllü siyah şalı onun kam kültürüne bağlılığının bir göstergesidir. (s. 168).

Kam geleneğinde tüm canlılara hiçbir çıkar gözetmeksizin saygı duyma anlayışı benimsenmiştir. Ekosistemdeki hayvanların birbirinden beslenmesini yani ekolojik döngüyü zaruri karşılayan bu gelenek herhangi bir hayvana zarar verebilecek her türlü eylemi haram kılmaktadır. (s. 81-82).

Yazar, serinin önceki kitaplarında seçtiği gibi bu romanında da şaman kültüründe kutsal kabul edilen hayvanlardan birini –kartal- tercih etmiştir. Kartal'ın sembolize ettiği şeyler Defne Kaman'ın Hava adlı kitabında şaman inançlarına bağlı olarak açıklanmaktadır. (s. 316-318).

“...Kartal ilk şamanın atası sayılır, şamanın sırra erişinde önemli bir rol oynar ve son olarak, Evren Ağacını ve şamanın esrimeli yolculuğunu da kapsayan bir mitsel yumağın merkezinde yer alır. Ayrıca kartalın, iyice güneşe bağlanmış olmakla birlikte, bir bakıma En Yüce Varlığı temsil ettiği de gözden uzak tutulmamalıdır.” (Eliade, 2018: 209).

Bembeyaz gerdanı, simsiyah iri başı, sert bakışlı, masmavi gözbebekleri olan demir kanatlı kartalın romanda büyüleyici bir şekilde bir ışık topu misali Dolunay ile bütünlük kazanması şaman kültüründe hem kartalın hem Ay'ın kutlu bir varlık olması bakımından önem teşkil etmektedir.

Kartal'ın Defne Kaman'ı yanında kıpkırmızı lavlar fişkirtan yanardağın olduğu bir kaleye götürmesi ve bu kartalın koruyucu olduğunu Defne'nin rüyasında hissetmesi doğa ile şaman inançlarının ilişkisine bağlanır. Anlatıda, Umay Nine ve Defne Kaman'ın gördükleri rüyada kartalın konduğu direkte bayrak olmaması, ve kam geleneklerinde kartalın hayat ağacına tünemesi gerektiği Umay Nine tarafından söylenmektedir. Ayrıca Kartal'ın adaleti temsil ettiği ve bu kartalın hayat ağacının üzerine konmasının ancak adaletin yerini bulmasından geçmektedir. (Uzuner, 2018b: 320-322). Bu bağlamda şaman kültürünün doğaya duyduğu saygı Umay Bayülgen'in ağzından romana yansımaktadır: “...Hiç unutmayın: Bu dünya eviniz. Evinize sahip çıkın. Koruyun. Toprağınızı, suyunuzu, ağacınızı, havanızı koruyun. Nerede yaşarsanız yaşayın, hangi toprak yurdunuz olursa olsun, uğursuza, haine baş eğmeyin, daima dik durun, umudunuzu kaybetmeyin, mücadele edin...” (Uzuner, 2018b: 322).

Ayrıca Defne Kaman'ın gönderdiği *Kutadgu Bilig* şifrelerinde sürekli olarak geçen Kara Kuş' un bazen ak kuş kartal olduğu Şamanizm bağlamında romana sirayet eden bir diğer unsurdur. Karakuş (Ülgü) Burcu eski Türklerde terazi burcunu karşılamaktadır. (Bayat, 2020: 267). Bu bağlamda terazinin eşitlik sembolü olduğu bilindiğine göre yazar Kara Kuş' u doğadaki adaleti dengelemesi adına kullanmıştır demek yerinde olacaktır.

Defne Kaman'ın Hava kitabında kartalın simgelediği şeyler verilmiş ve kartalın hayat ağacı ile gök direğin tepesine tünediği belirtilmiştir. Şamanizm kültürüne dayanan ağacın simgeselliği çeşitlilik göstermektedir. bkz. (Eliade, 2018: 337-342).

Şamanizm'de evren üçe ayrılır: Üst Dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya. (Davletov, 2020: 83). Bu üç ayrıma serinin diğer eserlerinde de rastlandığı görülmektedir. Şaman kültürüne bağlı olarak romanda farklı yansımalar bulunmakla birlikte sonuç olarak hepsi kamanlık geleneğinde kutsal kabul edilen doğada var olan sembollerdir. Özellikle ağaç, kartal, ay, güneş gibi semboller kullanılmıştır. Serinin diğer kitaplarında olduğu gibi don değiştirme karşımıza çıkmaktadır. Yani kendisi için kötülük sezen kam koruyucu ruha sığınmaktadır. Şaman inançlarına uygun mesajlarla doğru yola ulaşmaya çalışılmaktadır. Böylelikle yazar

da kendisine, okuruna mesajlarını iletmekte özgün bir yol tercih etmiştir.

4.4.3. Bitki

İki Yeşil Susamuru Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri romanında kapalı alanlardaki bitkilerin mekânda ferahlık yarattığı sezilmektedir. Nilsu'nun başlarda Selen' e karşı güttüğü babasını çalmış kadın iteminden, Selenleşmek boyutunda hayranlığa varan ilişkisinde onun yaşadığı evin betimlemelerindeki canlılık göze çarpmaktadır. Selen'in evi etrafındaki gri şehrin içinde apayrı bir yaşam olarak sunulmaktadır. Nilsu için bu yaşam ulaşmak istenen konumundadır.

“...Bu üç birimi, dört yandan geniş bir teras kucaklıyor, terasın bir kısmı, üstü kapalı bir yeşil bahçeyle bambaşka bir dünya sunuyordu, beton kentin göbeğinde... Bir de üzeri dev bir sarmaşıkla organik yeşile boyanmış bir duvar çıkıntısı görünüyordu.” (s. 53-54) Nilsu'nun Selen'e olan hayranlığında kuşkusuz Selen'in 'yalın'lığı da yatmaktadır. Ki kendi evlerini ve çevresindeki diğer evleri bir virüs gibi aynılaştıran zihniyete de göndermede bulunmaktadır. Ancak Selen ile babasının ayrılmasıyla onun yalın evine de bir 'terk' havası gelmiştir. *“Terasın hali berbattı, bitkiler susuzluktan boyunlarını bükmişti...” (Uzuner: 2019b: 146).*

Balık İzlerinin Sesleri romanında, adada yenilen yemekte balık yemeyi düşleyen Galilei'ye Cyrano'nun cevabı bu hususla ilişkilidir. BİS adasında kesinlikle etyemez bir yaşam ilkesi benimsenmiştir. Böylece yazar, veganlık üzerinden bir göndergede bulunmaktadır. (s. 172). Yine aynı satırlarda adadaki meyvelerin lezzeti üzerinde durulmaktadır. Meyveler bilinen meyveler olmasına rağmen lezzet olarak çok başka bir özelliğe sahiptir. Yazarın bu noktada genleri değiştirilmiş gıdaları da hatırlatmaktadır. Ayrıca BİS adasına dair yapılan tasvirler zaman zaman çağrışımlar barındırmaktadır. *“Kırların ortasında, nefis ot ve çiçek kokusuna karışan mis gibi taze toprak kokusunun eşliğinde yol alıyorduk.” (Uzuner, 2017: 170).*

Adadaki evlerin tasvirinde çatıların muhakkak yer aldığı görülmektedir. Bu ev tasvirlerinden birinde rahatlıkla bir İskandinav köyü olabileceğine de değinilmektedir. İskandinav ülkelerinin eşsiz doğasına uyumlu evlerinin olması da bu noktada kayda değerdir. Ayrıca bazı İskandinav köylerinde çatıların doğayla bütünlüğü somuta

bürünmektedir. Çatıların bitkilerle örtülü olması sadece görsel olarak değil aynı zamanda doğaya dönüş anlamında da önem taşımaktadır. Cansız bir nesnenin doğayla can bulması dışında devingen bir hale gelmektedir. Bu evlerin çatılarının enerji tasarrufu gibi önemli birikimler sağlaması doğaya saygı olarak nitelendirilebilir düzeydedir.

BİS adasında doğadan yansımalarda en önemlilerinden bir diğeri ise kuşkusuz ‘Altın Ağaç’ olarak sunulur. Afife Piri’nin ağacın tepesinden adayı olduğu gibi aktardığı görülmektedir: *“O kadar da küçük değildi. Malta’dan büyük olduğu söylenebilirdi. Kuzey yemyeşil küçük dağlarda kumlu plajlara kavuşuyor, tuz tepelerinin olduğu kuzeybatı yöresiyse çıplak uzanıyordu, sere serpe.*

Benim bulunduğum batı bölgesine doğru doğa yeniden canlanıyor, yeşiller parlıyordu. Adanın ortası daha çok evlerin yoğun olduğu bölgeydi. Doğu yakasında göreni çabucak büyüleyen bir yel değirmeni vardı. Kanatları beyaz, gövdesi kırmızı, insanda oyuncak duygusu uyandıran, yeni parlatılmış, gözalıcı bir değirmen. Hemen solumda eski bir deniz feneri yükseliyordu...” (Uzuner, 2017: 176).

Altın Ağaç, yazarın tabiat dörtlemesinde sıkça yer verdiği hayat ağacını çağrıştırmaktadır. Bu ağacın yaşamı sembolize etmesi doğadaki her şeyin bir değere sahip olduğunu da hatırlatmaktadır. Ayrıca yazarın ağaçların cinsiyetinin dişi oluşu da onun doğurganlığı, hayat veren özelliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda kadın ve ağaç arasında dolayısıyla doğa arasındaki yakınlık göz önüne alınmıştır. Düş gerçek arası bir yerde sıkışan romanda Afife Piri’nin düşünde karşılaştığı devasa ağacın betimlenmesi doğanın aktarımında etkili bir rol oynamaktadır.

“...Gövde, otuz metreden fazla iriliğine karşın, sanki hâlâ nazlı bir endamla yükseliyor, uzuyor, sonsuzluk duygusuyla göğe kavuşuyordu. Bana, iyi kalpli, alıngan, duygusal, iri yarı, hantal bir erkek ayının kırılganlığıyla bakıyordu. Oysa ağaçların dişi olduğunu düşünürdüm.

Yüzlerce kolundaki bütün ellerinin tırnakları, yeşilin çok koyu tonlarıyla boyanmıştı. Uzun, dalgalı saçları omuzlarına dökülen dolgun, mağrur, alımlı, dev bir kadın başını imgeliyordu. Dedim ya, sonunda ağaçların cinsiyeti hep dişidir diye...

Gövdesinin dallara uzanarak bittiği yerde ‘nasıl?’ sorusunu sormak için ellerini iki yana açmış bir insan ifadesi taşıyordu. Ama sorusunun karşılığını alamadan dallar yukarıya uzanmış, çoktan göklere varmıştı.

Onurlu, kocaman, yaşlı bir ağacı ve deniz kenarında tek başına, dimdik dikiliyordu. Yalnızdı, kimbilir kaç yıldır, kaç yüzyıldır...” (Uzuner, 2017: 174).

Ağaca verilen yalnızlık özellikle Hesse’yi akla getirmektedir. Romanda da adı geçen Hesse’nin *Ağaçlar* adlı eserinde ağaca dair hisler Uzuner’in ağaç imgesinde de etkili olmuştur. “...Tek başına duran ağaçlara daha da hayranım. Yalnız insanlar gibidir onlar. Şu ya da bu zaafıtan ötürü sıvışıp giden münzeviler gibi değil, yalnızlaşmış büyük insanlar gibi, Beethoven ve Nietzsche gibidirler. ... Tapınaktır ağaçlar. Onlarla konuşmayı, onları dinlemeyi bile hakikati öğrenir. Öğretiler ve reçeteler vaaz etmez onlar, münferit şeylere aldırmadan hayatın kadim yasasını söylerler...” (Hesse, 2019: 11). Afife’nin doğadan işittiği sesler de doğanın kadimliğinden ileri gelmektedir.

Romain’in henüz merkezdeyken Afife Piri’ye bıraktığı notta geçen şu ifadeler kayda değerdir: “...Hem sonra, “Ağaç vardır/İnsansa var olur” Var olmak kendinin yeniden yaratmaktır. Ve...Ve aslında her şey yalnızca bir şakadır Afife!..” (Uzuner, 2017: 116).

Her şeyin bir şaka olması Platon’un ideasını çağrıştıırken ağacın var olması toprağın var olmasını haliyle suyun, havanın yani doğanın insandan önce evrende varoluşunu aktarmaktadır. Bu bağlamda insanın da doğanın doğal bir ürünü olduğu söylenmektedir.

Kumral Ada Mavi Tuna romanında eskiden bir köy olduğu ifade edilen Kuzguncuk’un ikilikler beraberinde bitkilerin de etkilendiği söylenmektedir. Kuzguncuk’un şehir içinde en az asimile olmuş semtlerden birisi olduğunu gösteren bu alıntıda Kuzguncuk’un tarihin ve doğanın bütünlüğüyle varlığını sürdürmekte olduğu görülmektedir. Etnik köken farklılıklarının zenginliğe dönüştüğü semtte kültürel etkileşimin insan ilişkilerine yansması da göz önüne serilmektedir. Tuna’nın kimsenin kimseyi rahatsız etmediği aç ve kötü gözlü insanların bulunmadığı dönemi aktarırken –di’ li geçmiş zaman kullanmasından anlaşılacağı üzere insanlardaki değişimin yavaş yavaş ilişkilere yansıdığı anlaşılmaktadır. Bu durum üzerinden gidilecek olursa bir Doğu-Batı çatışması da barındırdığını söylemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda ev ve apartman düalizmi göze çarpmaktadır. Çağdaşlaşma adı altında eski değerlerin tamamen bir kenara atılmaya başlanmasıyla yaşam alanlarındaki değişiklikler de belirginleşmeye başlamıştır. Doğal olarak doğaya ait olan her şey dönüşmüştür. “Kadıköy ve Üsküdar’ın yüzyıllarla oluşan güzellikleri de bu ve buna bağlı para hırsıyla zalimce yok ediliyordu. Pembeçavuş üzümleriyle ünlü Erenköy, çitlembik ağaçlarıyla süslü şık Moda, fıstık çamları ve kokulu incirleriyle baş döndüren Salacak,

leylak, sümbül, erguvanlarıyla dillere destan Fenerbahçe çılgın bir hızla betonlaşıyordu. Yalnızca bizim yaka değil, İstanbul'un iki yakası da tümünden yeşilini ve tarihini silmeye uğraşıyordu.

Çilekleriyle ünlü Kuzguncuk'ta da bağlar azaldı, o güzelim iki katlı evleri onartmak yerine çirkin beton apartmanlar yapılıyordu. Acelecilik ve açgözlülük, zevksizlik, kalınlık ve kabasabalığın en kallavisini doğuruyordu. Dedim ya, yanlış anlamıştık..." (Uzuner, 2018a: 58).

Tuna'nın annesi ve dedesi arasında ev ve apartman karşıtlığı aralarındaki ilk sorunsal olarak sunulur. Zübeyde, betondan apartmanları modern bir kolaylık olarak gördüğünden yaşadıkları üç katlı kâgir yapıyı beton apartmana dönüştürmek istemiştir. Sonuç olarak Zübeyde Atacan'ın istediği olmuş, evleri üç katlı apartmana dönmüştür. Dedesi ise küçük evini korumuş ve her gece oraya gitmiştir. Böylece kendisini apartman kültüründen koruduğuna inanır, Tuna'nın da dedesi için yabancılaşma korkusunu böylelikle aştığını belirttiğine değinilmektedir. Tuna'nın anne ve dedesinin karşıdaki köşkte başlayan hareketlenmelere dair girdiği diyalog onların dönüşümdeki rollerini göstermektedir.

"“Nihayet akılları başlarına geldi, o bahçeyle birlikte iki apartman dikilir oraya,” dedi annem. “O caanım incir ağaçlarını kesenin ne bu dünyada, ne âhirette iki yakası gelir bir araya Zübeyde gelin!” diye homurdandı dedem.” (Uzuner, 2018a: 59). Ancak köşk apartmana çevrilmemiştir. Sadece restore edilmekle kalmış ve bunca masrafa karşın Nişantaşı'nda apartman almamalarına Zübeyde Atacan epey hayret etmiştir. Bahçeye gösterilen özenin köşke gösterilen özen kadar olması mekân bağlamında 'köşk'ün sürerliğini sağlamıştır. "...Bahçesindeki küçük havuz ve balıklı fiskiyesi bile çalışıyordu. Bahçe düzenlemesi neredeyse köşkün restorasyonu kadar uzun sürmüş, sonunda rengârenk çiçekleri, halı gibi çimenleri, asma yapraklı çardağı ve bahçe salıncağıyla rüya gibi bir bahçe oluşturulmuştu.” (Uzuner, 2018a: 59). Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde bahçevan Şakir Amca'nın kanserden dolayı hayatını kaybettikten sonraki durumu içler acısı olarak sunulmaktadır. Köşkteki ailenin dağılmasıyla köşk de çözülmeye başlar.

"Bahçevan Şakir Amca'nın kanserden ölmesiyle bahçenin canlılığı da kaybolmuş, salaş, dağınık herhangi bir bahçe kalmıştı geriye. Küçük fiskiyeli havuz, sümüklü ve bakımsız bir sokak çocuğu gibi hüznün vericiydi. Altında nice hoş sohbetin, çocukluk ve ilkgençlik keşfinin gerçekleştiği asma yapraklı çardak bildiği ve şahit olduğu bütün gerçekleri de

beraberinde alarak, solup gitmişti. Sivri'nin kulübesine sonradan gelen hiçbir köpek tutunamamış, o ortama uyum sağlayamamıştı..." (Uzuner, 2018a: 338). Ve hazin son ağaçların kesilmesi ve kökün yıkılıp apartman dairelerinin inşasıyla gelmiştir. (s. 393).

Annesinin Tuna ve Meriç evlendikten sonra yerleştiği girişten başlayarak her yeri çiçek bahçesine çevirmesi ve Aras'ın ölümüyle kaybolan menekşelerin geri gelmesine sevinen Tuna'nın bu çiçekleri sembol olarak aktarımı mühimdir. "...Çünkü bu manzarayı arkadan asıl destekleyen duygu; devamlılık, yaşama bağlılık ve geleceğe dair umuttur. Bu çiçekler, sorumluluk alacak kadar iyi hissetmeyi, ilgiyi, yaşama "evet" demeyi, direnmeyi ve ayakta kalmayı simgeler..." (Uzuner, 2018a: 396). Tuna iç savaşını da aslında bu çiçeklerle kazanacağına dair mesaj vermektedir. Generalin evine gittiği manzara, kış ortasında bile çiçek açmış bahçe imgesiyle birlikte "yurtta, barış, dünyada barış" sloganı göze çarpmaktadır. Romanda, gerçek bir mekân olan Baylan Pastanesi de yer almaktadır. Sarmaşıkların varlığının doğal klima olarak nitelenmesi mühimdir. "Baylan Pastanesi'nin arka bahçesi açılmıştı, bundan daha iyi bir yaz müjdecisi olamazdı. Bahçe sarmaşıklarla yarı yarıya örülmüş asma tavanıyla neredeyse loştu ama bu loşluk yaz sıcaklarında doğal klima gibi işe yarardı." (Uzuner, 2018a: 214).

Uzun Beyaz Bulut Gelibolu'da savaştan sunulan kesitlerde doğanın tarumarına yer verilir. İnsan ve doğanın koparılamaz ilişkisi insanın doğaya uyum sağlaması dışında zamanla doğayı kendi çıkarları uğruna evirmesiyle devam etmektedir. Ali Osman'ın harpta yazdığı mektuplardan birinde kullandığı şu ifadeler önem arz etmektedir. "Allah'ın kendi yarattığı cennetin içine kendisinin bilerek bir cehennem tohumu olan beşer adlı mahlûkatı yerleştirdiğini düşünmekten kendimi alamıyorum. Cihânı cehennem, hayatlarımızı bedbaht kılan bizzat bizleriz. Biz kendi kendimizin düşmanınız Valideciğim. İnsan denen akli yüce mahlûkat, maalesef şeytandan hain, akbabadan beter, cellattan acımasızdır." (Uzuner, 2020: 114).

Doğanın, savaşın askerleri üzerindeki etkisi sanki 'ölüm' algısını yatıştıran bir unsur olarak düşünülmüştür. Mısır'dan Ege'ye getirilirken askerlerin yeşil bir örtüyle ve çiçeklerin varlığıyla çölden uzaklaşması onları yatıştırmaktadır. Limni Adası'nı gören askerlerin keyfi yerine gelmiştir. Ayrıca bu adanın toprağının daha önceki dönemlerde yılan sokması ve vebaya karşı bir ilaç olarak kullanılmasına da değinilerek doğanın bir mucize olduğu tekrar hatırlanmaktadır. (s. 97).

Mektupta doğanın bütün bu beşer işgale karşı kendisini ayakta tutmaya çalışmasına değinilmektedir. Romanda I. Dünya Savaşı'nın en önemli sembollerinden olan gelincik çiçeğine yer verilmiştir. *“Çevremizdeki bütün kaos ve huzursuzluğa inat burada dağ taş kırmızı gelinciklerle dolu. Çadırımızın içi ve dışı, parlak kırmızı rengiyle yaşamın güzelliğini ve çoktan unuttuğumuz aşkı bize hatırlatan gelinciklerden halılarla döşenmiş durumda. Sizin için bir tane kurutup, bu mektubun arasında yollayacağım. Ama sakın kuruyunca oluşan, bordo renge aldanmayın, o renk ölü gelinciğin rengi. Siz onu burada, Gelibolu'da yaşarken görmelisiniz. Burada kendi topraklarında, yeşil çimenler üzerinde kan damlası renginde pırıl pırıl yaşarken. Gelibolu gelincikleri güzellikleriyle içimi acıtarak sevindiriyor beni...”* (Uzuner, 2020: 103).

Savaşın yarattığı yıkımların nesnesi olan mekânın aslında nasıl bir doğası olduğu vurgulanmaktadır. Doğanın harp öncesi nimetlerinin bolluğu ve bereketi savaşıyla birlikte talan edilmiştir. *“Atıma atlayıp muharebe alanına vardığımda bir zamanlar birer servet ve güzellik kaynağı olan ve dünyanın en nefis üzümlerini yetiştiren bağ kütükleriyle dolu o vadiyi kesif (yoğun) bir toz bulutu içinde buldum.”* (Uzuner, 2020: 126).

Ayrıca yazarın başka romanlarında değindiği vejetaryen olma durumu bu romanında Viki ile karşımıza çıkmaktadır. Beyaz Hala'nın evi ve sofralarının doğallığı bahçesinde de aynı şekildedir. Gül, badem ve çağla ağaçları arasında yemek için toplanan herkesin mutlu gözükmesi aynı zamanda Beyaz Hala'nın aralarına dönmesine bağlıdır.

Su romanından hareketle kayın ağacı hayat bahşetmesi bakımından kamanlar için önem arz etmektedir. (s.104). Hayat ağacı şamanlar tarafından kutsal kabul edilen ve bu inanca göre doğrudan doğruya doğayı işaret eden bir ağaçtır. (Davletov, 2020: 112). Eserde; meşe, kabak türünde olmak üzere başka ağaçlara da yer verildiği de görülür.

Ayrıca hayvanların ve bitkilerin üzerinde yapılan deneyler canların yok olmasına sebebiyet vermektedir. Pek çok hayvan türü nesli tükenmekle karşı karşıya bırakılırken bitkiler için de aynı şey geçerlidir. Doğal yaşam alanlarından koparılarak bu duruma maruz bırakılan varlıklar ekolojik düzendeki görevini yerine getirememektedir. Ekosistem dengesinin bozulmasıyla doğaya yön vermeye devam eden insanoğlu kendi soyuna da zarar verdiğinin farkında olmasına rağmen tamahkâr tutumunu sürdürmektedir. Tarım faaliyetlerinde hem ekonomi hem de verim bakımından tercih edilen GDO'lu besin üretimleri de insan

faaliyetlerinden biridir. Yazar serinin ikinci kitabında da değindiği gibi eserde bu hususa değinmektedir. İnsan vücudunda parçalanamayan bu besinler insan sağlığında olumsuz tepkiler doğurmaktadır. Ayrıca biyoçeşitliliği de tehdit eden bu madde çevre kirliliğine yol açmaktadır. Dolayısıyla doğaya ağır hasarlar vermektedir. Yazarın ekolojik dengede canlıların birbiri ile beslenebilmesinin zorunlu olduğunu ancak insanların bunu seçebilecek konuma olduğunu her kadim kamanlık geleneğinde her canlıya ayrı değer atfedildiğini Umay Bayülgen’in ağzından aktarmaktadır ve yaşlı kadına şu sözleri söyleterek okuruna mesaj vermektedir.

“A benim akıl küpü evlâdım, işte biz insanlar her şeyin tabiatını değiştirdiğimiz için nüfusumuzu olmaması gereken derecede artırıp, ihtiyacımız olmayana tamah edip tükettikçe mutlu olduk sanıyor, bunların sonucu olarak hem diğer canlılara işkence ediliyor; ağaçları, suları, toprağı, havayı, dünyayı tüketip bitiriyoruz hem de kendimiz kanserden ölüyoruz ya!” (Uzuner, 2015: 82).

Kam kültürünün doğaya olan fedakâr tutumunu yaşlı kadının şu satırları açıklamaktadır:

“Bu sebeple hem Tabiat Ana’ya gönülden bağlı bir Kam hem de eczacı ve otacı olarak naçizane bendeniz, tabiatın bize emanet edilmiş bir farmakoloji deposu olmadığını aklımızla itiraf edip, gönlümüzle kabullenmeliyiz, diyorum. Bu gezegendeki göze görünür ve görünmez hayvanlar bizim kölemiz ya da erzak dolabımız değildir. Bütün mesele bu gezegende kişisel çıkarları olmadan böyle düşünen insanların da gerçekten var olduğu fikrini kabul edebilmekte.” (Uzuner, 2015: 181). Kam insanlar, ağacı bir nesne olmaktan çok daha öteye taşıyarak özne konumuna getirmektedir. Bu bağlamda ağaç kültüne inanmayanlar –bir ağaçtan herhangi bir şekilde medet ummanın saçma geldiği- ; bir ağacın özne konumuna gelmesi ağacı etken kıldığı için insanların ağaca karşı bakışında değişim olacaktır. Bu doğrultuda Şamanizm kültürünün çevreciliği özümsetme noktasındaki etkisi de yadsınamaz. (Davletov, 2020: 114).

4.4.4. Koy

Uzun Beyaz Bulut Gelibolu romanının başında da tarifi yer alan Arıburnu Yarı romanın sonunda da aynı heybetiyle karşımıza çıkmaktadır. Romanın başında kişileştirilerek tasvir edilen bu doğa ürününün bulunduğu yerin sahibi konumunda sunulması dikkat çekmektedir. *“Arıburnu Koyu’nda uysalca salınan deniz ve tam karşısında ürkütücü bir*

azametle dikilen Arıburnu Yarı göründü. Arıburnu Yarı, uzun bir boyun üzerinde kükremiş, dimdik ve saldırgan bir baş gibi orada dikilmiş, Koy'u gözetliyordu. Adına yabancıların Sfenks dedikleri Arıburnu Yarı, adeta Mısır Piramitleri'nden ödünç alınmış şaşırtıcı şekliyle, Koy'un asıl sahibi olduğunu ürküterek hissettiriyordu.” (Uzuner, 2020: 16).

Aynı kayanın Alistair John Taylor'ın mektubundaki etkisi bu bağlamda önem kazanmaktadır. Düşman olarak bulundukları bu Türk ilinin doğasına ait olan tepe onun psikolojisine bağlı olarak ele alınmaktadır. Gelibolu'nun Türklere ait olup, bir işgalci olarak orada bulunan kendi ordusuna karşı olan düşünceleri de bu noktada önem arz eder. Ayrıca bu betimleme, sesi çıkmayan doğanın bile bir başkaldırısı olarak nitelendirilebilir.

“Size anlatmayı çok istediğim bir tepe var burada. Ona bir tepe, bir kayabaşı demek bana eksikmiş gibi geliyor, çünkü ilk gördüğümde beri onu canlıymış gibi düşünüyorum ben. Tam çıkarma yaptığımız koyun karşısındaki dik tepenin en yüksek ucundan aşağıdaki plaja, yani bize doğru kükremiş bir baş misali uzamış mahmuz gibi bir çıkıntı var. Bu kayabaş tıpkı Mısır'daki insan başlı aslan figürüne benzediğinden ona Sfenks adını taktık...Sfenks kayası bizi tehdit ediyor.” (Uzuner, 2020: 106).

Viki'nin dedesinin mektubunda bahsettiği haşmetiyle aynı görüntüde olan bu kaya roman sonunda da varlığını aynı şekilde göstermektedir. *“Kendinden emin ve çok ürkütcü bir duruşu var. Sanki hepimizi görüyor ve buranın asıl sahibi olduğunu kükrüyor. Sfenks, Anzak Koyu'ndaki dağın tepesi!” (Uzuner, 2020: 320).* Kayanın duruşuyla tüm insanlara karşı buranın asıl sahibinin kendisi olduğunu hissettirmesine değinilerek kendisinin insandan bağımsız olarak var olduğu vurgulanmaktadır. İnsanın doğa üzerinde kurmaya çalıştığı hâkimiyete karşı olan yazarın böylelikle bir mesaj verdiği de sezilmektedir.

5. EKOELEŞTİRİ BAĞLAMINDA ROMANLARA GENEL BAKIŞ

Doğa bağlamında yazarın bilinçli olarak okuruna vermek istediği mesaj ekoeleştiriri ile ilgilidir. Yazarın romanları ekoeleştirirel metin bağlamında edebiyatımızda incelenmeye değer yapıtlardır. Konumuz ekseninde romanlardaki doğal unsurlarına ek olarak romanlardaki ekoeleştirirel yansımalar ele alınacaktır. Ekoeleştiriri veya çevreci eleştirisi, 80’li yıllarda edebi alanda ABD’de ortaya çıkmıştır. Ekoeleştirinin tam olarak ne olduğu, bir kuram olup olmadığına dair görüşler farklı araştırmacılar tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Ekoeleştiriri, doğa dışında evrendeki pek çok konuyu kapsamına almaktadır. (Karahan, 2002: 28-34). Buket Uzuner’in başta dörtleme olarak kaleme aldığı serisi olmak üzere diğer romanlarında da ekoeleştirinin yansımaları okunmaktadır. Yazar, ekoeleştiriri ekseninde ekofeminizm, ekopolitika, ekoşaman gibi alanlara da ışık tutmaktadır.

1991 tarihli *İki Yeşil Susamuru Anneleri, Babaları, Sevgilileri Ve Diğerleri* adlı roman Buket Uzuner’in ilk romanı olma özelliğine sahiptir. Yazar, bu romanıyla kentli bir kadının çevresinde cereyan eden olaylar silsilesini aktarmaktadır. Aşk, intihar, ölüm, terk gibi öğelerin yoğunlukta ele alındığı bu roman iç içe geçmiş metin özelliği barındırmaktadır. Yazar, ilk romanıyla kadın-erkek ilişkileri ve aile ilişkileri noktasında okuruna özgün bir kurmaca sunmaktadır. Nilsu Baran’ın kendi hayat hikâyesini romanın içeriğindeki yazara getirmesiyle başlayan serüven nasıl sonlanacağı belli olmadığı için roman içerisindeki bahsedilen bir başka yazara götürülür. Yazarın katmanlı bir anlatı sunduğu bu romanın sonunun çarpıcılığıyla bazı kesimlerce eleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Roman 1980’li yılların çalkantılı süreçlerini de ele alması yönüyle ayrıca önem teşkil etmektedir. Mutluluk ve huzur arayışındaki Nilsu’nun ‘terk’ bağlılığı ve annesine olan bağlılığı sebebiyle kendi yolunu çizemeyen, ‘ütopik çevreci’ Teoman’ın bir oyun sahnesinde karşılaşmalarının ardından yolları kesişir. Roman, hayatı anlamlandırmak adına sorgulamaların beraberinde aşk duygusuyla birbirine bağlanan bu iki insanın çevre sorunlarına dair çözüm arayışında olmaları bağlamında konumuzla ilişkilidir.

Romanda, doğa ile ilişkisi bağlamında ilk göze çarpan Teoman karakteridir. Yeşil Parti’nin kurucuları arasında yer alan Teoman’ın bu gurupta hangi mesleğe sahip olduğu önemsizdir asıl önemli olan düzen karşısında ütopya olarak hayata geçebilmiş bu partinin kurulmuş

olmasıdır. Teoman'ın çocukluğunda teleskopuyla gökyüzüne dair düşlerini paylaşması eşrafça hoş karşılanmaz ve şeytani olarak bile görülmektedir. Örgütlenme konusunda oldukça başarılı bir geçmişi olan Teoman'ın yıldızsevenler, kediseverler gibi topluluklara öncülük etmesi de ayrıca önemlidir... (s. 223). Teoman doğal olan her şeyi kucaklamasıyla doğanın yarattığı bir kimlik gibi okura sunulmaktadır. Ayrıca Teoman için yer alan şu ifadeler de onun karakterini yansıtır cinstendir: *“Oysa şiddetten, zorbalıktan ve terörden nefret ederdi. Çiçek kopartmak bile öldürmekti onun için.”* (Uzuner, 2019b: 20).

O, yaşamı bir bütün olarak algılıyor ve öylece seviyordu. Kadınları, erkekleri, çocukları, doğayı, hayvanları, henüz hiç görmediği uzaylıları –çocukken Küçük Prens'i gördüğünü iddia eder, birbiriyle biraz çelişik düşse de, ilginç anılar uydururdu- ve ölümü, doğumu, acıyı, sevinci, özlemi, kavuşmayı, ayrılığı... Teoman hepsini seviyordu.” (Uzuner, 2019b: 186).

Teoman karakteri ile birlikte Lao Tse'nin Yüce Aklın Erdemi'nde, uygarlığın doğa düzenin bozulması anlamına geldiğine değinilmektedir. Doğal akışı savunan Taoizm anlayışının Lao-Tse'nin görüşleri dâhilinde sunulması onun insan müdahalesine yaklaşımını göstermektedir. Doğa düzeni bağlamında nüfus unsurunu da göz önünde bulundurması doğaya olan yaklaşımların bütünsel olarak ele alındığını destekler niteliktedir. (s. 24).

“Keskin silahlar var oldukça, o ülkede kargaşa artar!” (Uzuner, 2019b: 25). gibi düşünceleri hayata geçirebileceğine dair planlar kuran Teoman'a kendine dokunmayan yılan bin yaşasındılar tarafından 'deli' ve 'zavallı' yaftalamaları kullanılması onun gerçekleşeceğine inandığı ütopyasını etkilememiştir. Onun doğa düzeninde insanların hırsları uğruna ürettikleri silahlarla doğayı ve doğaya bağlı bir diğer insanı/insanları tehdit etmek yoktur. Bu da Teoman'ı doğaya yaklaştıran bir unsurdur.

Ölümün kol gezdiği, insanların terörden korktuğu gecenin birinde Teoman'ın alnına tabanca dayatılmasıyla beraber hafızasında düşündükleri ve ölmeden önce gülmek için aklına hayvanları getirmeye çalışması onun doğayla iç içeliğini göstermektedir. Nilsu'nun Selen ile tanışmasına denk düşen o akşam masadakilerin konuştukları bombalanan okullar,

soyulan bankalar tutuklanan aydınlar ve KBK'lerin türemesi mevzuları da Teoman'ın gerçekleşeceğine inandığı ütopyasına zıt düşmektedir.

Ekoloji adına romanda değişen şartlar ve dönüşen evreni de ele almak gerekir. Sanayinin gelişmesiyle birlikte ivme kazanan şehirleşme hareketleri pek çok problemi beraberinde getirmiştir. Göç sorunu, çarpık kentleşmeye ve arazilerin hedef haline gelmesine sebebiyet vermiştir. İnsanlar zamanla doğal alanlara verdikleri zararları alışılmış hale taşımış ve birbirine üstünlük kurmaya çalışmıştır. Tüketim hırsı insan ve doğa arasındaki ilişkinin insan tarafından ihanetiyle sonuçlanmıştır. Teoman'ın annesinin ölümünden sonra düşüncelerine onu dâhil etmelerinden birisinde bu durumu özetleyen bir açıklama yer almaktadır. *“Sanayileşme tabiatı öldürdü. Oysa tabiat insanın en hayati parçasıydı. Her şey düzen, mecburiyet ve rekabete dönüştü... Evet, ütopya elzemdir yaratıcılar için Teo...”* (Uzuner, 2019b: 65).

İnsan eylemlerinin olumsuz sonuçlarını önlemek adına romanda 'yeşil' sıfatlı öğrencilere de yer verilmesi genç okurlara da bir mesaj vermektedir. *“Caretta caretta'ların korunması ve Dalyan'da yapılacak turistik tesislerin durdurulması kampanyası için Türkiye'ye gelen Berlinli bir grup 'yeşil' öğrenciyle Boğaz'ı geziyorlardı.”* (Uzuner, 2019b: 243). Aynı satırların devamında ise plansız kentleşme sorununa değinilmesi de doğal alanların bilinçsizce sömürsünü hatırlatmaktadır. Bu durumu bilinç yoksunluğunun bir göstergesidir. Ancak bu noktada eğitimin önemine dikkat edilip edilmediği tartışmaya açıktır.

Bireyin evrendeki hiçbir canlıdan üstün olmadığı ister hayvan, ister bitki, ister insan fark etmeksizin eşit olduğu anlayışı doğanın korunması hususunda önemli bir anlayıştır. Günümüzde bu duruma olan inancın azalması dikkat çekmektedir. Romanın çevreci kahramanı Teoman'ın bireylerin eğitiminde eşitliği sağlamak adına ve kendini hükümrân konumunda gören zihniyetin varlığına dair verilen şu bilgiler onun bu husustaki görüşlerini destekler niteliktedir. *“Bunu başarmak ancak doğaya dönük, doğa, hayvan ve insan sevgisini yüreklere aşılayacak bir eğitim programıyla olasıydı. Böylesi tüketim hırsıyla koşullanmış, gurur ve yarış üzerine kurulu toplumlarda hiç de kolay değildi düşündüklerini gerçekleştirmek, ama olanaksız da sayılmazdı. Hiçbir şey olanaksız olmamalıydı zaten.”*

(Uzuner, 2019b: 26). Buna bağılı olarak romanda sunulan diğerk bir veriyse Hemingway romanından bir alıntıyla verilmektedir. *“Bir nesil geçer gider, başka bir nesil gelir, ama yeryüzü sonsuz sürer gider... Güneş de doğar ve güneş batar. Doğduğu yere koşar gider... Rüzgâr güneye yollarır, sonra kuzeye yönelir, durmamacasına dolandır ve rüzgâr dolaşımına denk geri döner. Bütün nehirler, denize varır, gene de deniz dolmaz; nehirler, çıktıkları yere dönerler.”* (Uzuner, 2019b: 176). Sözlere doğrudan bakıldığında pek çok neslin yaşayıp öldüğünü görmek mümkündür. Ancak doğadaki şeyler bir bireyin ölümüyle sona ermez. Doğa sürekliliğini muhafaza etmeye devam ederken aynı şey insanlar için geçerli değıldir. Doğa, bir döngü içerisinde kendi kendini devindirmektedir. Romanın aslının Uzuner’in romanıyla bağdaşan yönleri bulunması açısından da dikkat çekmektedir. Yaşamlarında mutluluk arayışıyla düş kırıklıkları yaşayan bireylerin her defasında başka arayışlara sürüklenmesi bakımından benzerlik taşımaktadır. Ayrıca Hemingway’in romanında savaşların bireyler üzerindeki yıkımını ortaya koyması Teoman’ın savaş ve silah kavramlarına uzaklığını da hatırlatmaktadır.

Uzuner’in metinlerarasılıktan romanında sıklıkla yararlandığı görülmektedir. Romanın isminde susamurlarının geçmesi bu noktada önem arz eder. Saki’nin Laura adlı eserini sahneye taşıyan Teoman’ın ütöpik dünyasından kesitler sunulmaktadır. Oyunda Laura’nın iyi bir insan olmadığı için ölümünden sonra kendinden daha aşağı bir ruha göçü ele alınmaktadır. Laura’nın bir susamuru olarak geri dönüşüyle yazar, insan ırkının hayvan ırkına dayandığına yönelerek insan ve hayvan arasındaki bağın geçmişine odaklanır. Böylece iki tür arasındaki bağlantıyı sorgulatmayı amaçlar. Doğayı sadece hayvan haklarıyla değıl bütün olarak ele alması da dikkate değırdir. İnsanın toplumdaki yeri, alt-üst sınıf, toplumsal cinsiyet hususları da bu noktada eserde anlam kazanmaktadır.

Teoman’ın, Saki’nin Laura öyküsünü aktardığı oyunun ardından şu ifadeleri doğanın bütün olarak kirliliğe maruz kaldığını göstermektedir: *“Sizlere aktardığım bu öykünün yazarı, tükettiğiniz yüzyılın başında, susamurlarının en büyük düşmanını avcı tazılar olarak düşünüyormuş. Halbuki boşalan rakı veya ‘ouzu’ şişelerinden tutun da her türlü kirliliğin yarattığı tehlike, bozduğu ekosistem zinciriyle susamurlarını da bir gün tükenen türlere dahil edecektir. Kirlilik bir bütündür! Hava, su, toprak birbiriyle etkileştiği gibi, kıtalar ve*

okyanuslar da bu tehlikeden korunamaz, rengi, ırkı, dili, para birimi ve cinsiyeti pek makbul bile olsa!” (Uzuner, 2019b: 207).

Buket Uzuner’in ikinci romanı olan *Balık İzlerinin Sesi* adlı eseri 1992’de yayımlanmış olup 1993’te Yunus Nadi Roman Ödülü’nü almaya hak kazanmıştır. Büyülü gerçekçilik akımı özelliklerini barındıran roman farklı ülkelerden bir araya toplanan ‘seçilmişler’in başından geçen olaylarla şekillenmektedir. Roman kahramanlarının tanınmış kişilerin adını taşıması ise tamamen kurguya dâhildir. Başlangıç, Asıl Başlangıç, Gelişme, Asıl Gelişme, Sona Doğru, Asıl Son olmak üzere altı bölümden oluşan eserin anlatıcısı; soyu ilk Müslüman kadın tiyatro sanatçısı Afife Jale’ye ve ilk dünya haritasını çizen Piri Reis’ e dayanan Afife Piri’dir. Afife Piri ve onunla arkadaşlık kurmuş olan bazı seçkin öğrencilerin serüveni romanın gidişatını belirlemektedir. BM tarafından dünyanın çeşitli ülkelerinden seksen sekiz ‘özel burslu seçilmiş öğrenci’ Kuzey ülkesinde Fantolt Seçkin Öğrenciler Merkezi’nde bir araya getirilmiştir. Romandaki ayrım normal ve seçkin olarak insanların ayrılmasıyla henüz başlangıç bölümünden karşımıza çıkmaktadır. Böylece romandaki asıl çatışma unsurları da ön plana çıkmaktadır. Ancak içinde bulundukları bu merkezin bir klinik olduğunu öğrenmeleri ve kendilerinin normalleştirilmek adına burada tutulmaları roman karakterleriyle birlikte okuru da ütopyaya kaçış yolunda yürütmektedir. Normallerden kaçarak kendi dünyalarını kurmaya çalışan seçilmişler aslında bir kaçış halini sembolize etmektedir. Kendi dünyalarının kurgusu bağlamında ortaya çıkan yaşam alanı ise çevreyle insan ilişkilerini sunması bakımından önem teşkil etmektedir.

Anlatıcı, doğadaki varlıkları kişileştirerek doğa ve insanı birbirine yaklaştırmaktadır. Afife Piri’nin gördüğü rüya ile karşılaştığı manzaranın benzerliği ve Romain’in mektubunu almadan önce rüyasında gördükleri romanın gerçeküstü öğelerine örnek teşkil etmekle birlikte iki aşığın kavuşma noktası olması açısından mühimdir. Buluşma yerine gittiğinde sesler ve kokular dâhil her yerin gümüşe boyanması aşk duygusunun doğayla bütünleşmesiyle sunulmaktadır. “...Güneşin suya değdiği anda her akşam kısacık yaşanan, o yüz binlerce yıllık aşkın utangaç ve tutkulu rengi örtmüştü doğayı. Bütün öbür renkler soluklarını tutmuş, bu akşamki renk körlüğünün bitişini bekliyorlardı.” (Uzuner, 2017: 195). İki aşığın buluştuğu anın doğadaki yansıması güneşin batışının güneş ve su arasındaki aşk olarak tezahür etmesi de doğanın bir bütün olarak ahengine göndermedir.

Normaller tarafından asla benimsenmeyen seçilmişlerin arasında geçen bir diyalogda kendilerinin yok edilmek istendiğine değinilmektedir. “*Bizi birer birer yok edecekler! Türümüzü kurutacaklar ve dünyanın dengesi tamamen bozulacak!*” (Uzuner, 2017: 120). Bookchin’e göre insanın doğa üzerinde kurduğu hâkimiyet esasen insanın insan üzerindeki egemenliğine dayanmaktadır. (Önder, 2003: 197). Bu bağlamda romanda normallerin seçilmişler üzerinde kurmak istedikleri bir üstünlük vardır ve onları da kendileri gibi -miş gibi oyununa dâhil etmek istemektedirler. Tekdüzelikten kurtulmak isteyen seçilmişler özgürlüklerinin sınırlanmasıyla birlikte distopyada sıkışırlar. Yazarın tiyatral öğeler barındıran bu romanında özellikle Afife Jale’yi tercih etmesi kurgunun ‘oyun’a dayalı olmasından kaynaklanmaktadır.

Afife Piri’nin kafasının içinde çatışan iki erkek algısında Romain ve Anders’i karşılaştırması doğanın getirisi olarak görülmektedir. Romanda doğa tasvirleri dışında doğadan var olanlara da değinilmesi ayrı önem taşımaktadır. Romain ve Anders’in barındırdıkları özelliklerin doğayla ilişkili olması bağlamında doğal olarak doğadan gelen ‘gen’ algısına da ulaşılmaktadır. “*Gençlik, güzellik, cinsellik ve zarafet bir yanda Anders adı altında; zekâ, cesaret, kültür, humor ve şefkat öbür yanda Romain adı altında belirmişti.*” (Uzuner, 2017: 107). Romanda genlerin doğanın vergisi olması dışında yazar, aşk ve cinsellik öğelerini birlikte sunarak Afife Piri’nin kendi değerlerine olan tavrını da ortaya koymaktadır. Afife Piri’nin normallerin genleriyle seçilmişlerin genlerini karşılaştırmasında merakları konusundaki farklılık için bunun ‘doğanın bir armağanı’ olduğunu belirtmesi bu bağlamda dikkat çeken bir diğer söylemdir. Yapılarının diğerlerinden çok farklı olması seçilmişlerin toplumdaki azlığı da bir sitem niteliğindedir. Romanda seçilmişler için Afife Piri’nin şu açıklamaları da türleri adına önem arz etmektedir: “*Ne yaptık biz onlara? Zaten sayısı çok az, tehlikesiz ve zararsız insanlarız. Savaşa, ayrımcılığa, diktatörlüğe, faşizme, tembelliğe karşıyız. Elimiz silah tutmaz, yüreğimiz yufkadır, disipline gelemeyiz silah tutmaz, yüreğimiz yufkadır, disipline gelemiz, kan görmeye dayanamaz, en önemlisi, aşka ve dostluğa inanır, şiir okuruz...*” (Uzuner, 2017: 70).

Ekolojik dengenin bozulması seçilmişlerin sayısının diğerlerine oranla dipte olmasıyla ilgilidir. Zira bu bilince sahip olanlar varlık gösterenlerin devamını sağlamaya değil azaltmakla görevlendirilmiş gibi hareket etmektedir. Tarihler boyu iktidar aşkı uğruna savaşlar yapmış türlerin yok olmasına sebebiyet vermiş, doğanın zamanla sömürülmesinde

en büyük paya sahip olan insan türünün kendi türünden olanlara karşı bile bir ayrım içinde olduğu görülmektedir. Thomas Cole'un *İmparatorluğun Hayatı* adlı alegorik çalışmasının *Çöküş* adlı dördüncü resmi devasa bir savaşçının bir ağaç kütüğünü adımlaması ve savaş yüzünden doğanın ve insanların yok oluşunun bir göstergesidir. Bu örneği verme sebebimiz seçilmişlerin yukarıda bahsettiğimiz özelliklerine ters düşmesinden kaynaklıdır. Bu tablonun 'aklın kibrinden tarihin intikam alışı' olarak söz edilmesi de kayda değerdir. (Özdağ, 2017: 5).

Çevre sorunlarını ortaya çıkaran sebeplerden biri de nüfus artışına bağlıdır. Nüfus atışıyla hız kazanan göçler konut sıkıntıları doğurmaktadır. Doğal alanların amaç dışı kullanımları da artmakta ve böylece çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Afife Piri'nin nüfus ile ilgili ülkesi adına belirtmiş olduğu durum bir sitem olarak değerlendirilmeye açıktır. "*Çünkü benim ülkemde büyük olmanın en önemli ölçüğü nüfustur!*" (Uzuner, 2017: 29). Hızlı nüfus artışının doğurduğu problemler göz önüne alındığında Afife Piri'nin bu söylemi bir sitem niteliğinde karşımıza çıkmaktadır.

Doğa üzerindeki tahakkümün ortaya çıkardığı iklim sorunları ve can kayıpları insan türü için oldukça sıradan bir hal almıştır. Romanda tüm dünyada nedeni anlaşılmayan katliam aslında gerçek yaşamdan romana sirayet eden bir mevzuudur. Yazar, insanların özgürlüklerinin kısıtlanmasına romanın başında Albert Einstein'ın şu sözüyle değinmektedir: "*Sıra dışı, büyük insanlar, daima sıradan zekâların şiddetli muhalefetiyle karşılaşır.*" Bu yargılar baz alınarak romanda dilsiz balıklar-doğa- gibi insanların da sesi bastırılmaya dolayısıyla toplum da dilsizleştirilmeye çalışılmaktadır. İnsanın doğayla olan ilişkisinde sadece doğa değil insan türünün kendisi de en az doğa kadar tehlike altındadır. Romanda farklı ülkelerin insanlarını bir araya getiren şey de onların doğasının farklılığında yatmaktadır. Bu bağlamda dil, din, ırk farketmeksizin seçilmişlerin ütopyası anlam kazanır. "*İnsanın kullandığı ilk dil, en evrensel, en etkili dil; bir araya gelmiş olan insanları ikna etmek gerekmeden önce de gereği duyulmuş olan biricik dil, doğanın çılgılığıdır.*" (Rousseau, 2021: 111). Bütün bağlamların Uzuner'in çok katmanlı bu romanında doğa ve insan ilişkisini taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir.

Buket Uzuner'in 1997 yılında yayımlanan *Kumral Ada Mavi Tuna* adlı romanı 1998 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü'ne layık görülmüş eseridir. Yazarın merak unsurunu anlatının odağına yerleştirdiği görülen roman düş ve gerçek arasında gidip

gelen Tuna'nın da anlatıcı olarak karşımıza çıkmasıyla okuru da kendisiyle birlikte bir maratonun içine sokmaktadır. Romanın aşk ve savaş olarak iki boyutlu bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Hem aşkın hem savaşın aslında insan davranışlarına bağlı olması doğa ile insanın ilişkisine de bağlanmaktadır. Romanda 'aşk'ın doğanın insana verdiği en kıymetli armağan olduğuna ve aşkın yaşam olduğuna değinilmesi bunu desteklemektedir. (s. 371). Aşkın yokluğu ölümle sembolize edilir böylece iç savaşında doğayla ilişki içinde olduğu kanısına varılabilmektedir. Aşk, iç savaş ve buna bağlı olarak psikolojik süreçlerin romanı olma özelliğini taşıyan romanında yazar, aşk unsuruyla birlikte okuru geçmiş zamana götürmekte savaş boyutu ile ise şimdiki zamanda tutmaktadır. (Aytaç, 2012: 372). Bu iki zaman ögesi dışında romanda kendini bariz göstermeyen bir gelecek ütopyasının barındığı da sezilmektedir.

Aşk ve savaşın işlendiği romanda yoğunluk 'iç savaş' üzerine kurulmuştur. Bir sabah evinden seferberlik çıktığı söylenerek götürülen Tuna'nın bir kâbusun içinde olduğuna inanması, arkadaşlarınınnsa bunun gerçekten bir iç savaş olduğunu söylemesine karşın annesinin onun sağlık problemlerinden ötürü bir hastanede olduğunu düşünmesi olayların herkes tarafından başka şekillerde algılandığını göstermektedir.

Kumral Ada Mavi Tuna romanında yazarın doğa betimlemeleri diğer romanlarından farklı olarak yok denecek kadar siliktir. Romanın doğa ile ilişkisi en somut olarak Ada'nın fotoğrafçılığa yönelmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Ancak konumuz ekseninde karakterlere verilen isimler bağlamında doğa ile ilişki kurulması aynı zamanda mekân bağlamında Kuzguncuk'un tercih edilmesi oldukça etkin bir rol üstlenmektedir. Bunların beraberinde silahlanma yarışındaki toplumların ve sömürgeci ülkelerin öznesi olduğu yıkımlarla doğayla da ilişki kurmak mümkündür. Gerçek iç savaş dışında, bireyin ruhunda açılan yaralarla yazar, hem toplumsal hem de bireysel bir kurguya imza atmaktadır.

Romanın başat unsuru 'iç savaş' olarak kurgulanmıştır. Yazar iç savaşı düz bir silahlı çatışma olarak ele almaz aynı zamanda kişinin kendisiyle olan mücadelesini aktarır. Yani romanda iki boyutlu bir savaş ele alınmaktadır. İlki Tuna'nın bir sabah seferberlik çıkmasıyla götürüldüğü gerçek iç savaş, diğeri ise Tuna'nın kendisiyle –geçmişiyile- yaşadığı iç savaştır. Roman dışarı ve içeri olarak iki sembolizasyona bağlı ilerlerken dışarıda ölenlerin dış dünyayı kirlettiğini içerideki savaşla ise bireyin sancılı serüvenini göstermektedir.

“Bir salı sabahı uyandım. Bütün gazeteler hayatta en çok sevdiğim kadının bir cinayet işlediğini yazıyordu. Bunu hiç beklemiyordum. Beynimden vurulmuşa döndüm. İç dengelerim şiddetle sarsıldı. Oysa gerçeği biliyordum ama bana kimse tek bir şey sormamıştı. Onu mahkûm etmişlerdi! Kapı çalındı. İki asker beni almaya gelmişti. İç savaş çıkmış, seferberlik ilan edilmişti. Bunu bekliyordum. Hiç şaşırmadım. Bunu uzun zamandır korku ve kuşkuyla hep bekliyordum. Hazırlandım ve o Salı sabahı evden çıktım.” (Uzuner, 2018a: 1-2)

Tuna’nın çevresinde gelişen bu iki ayrı izlek Hobbes’ un doğa durumuyla özdeşdir. *“Hobbes’a göre savaş, yalnızca fiili çarpışmayı ya da fiziksel mücadeleyi içermez. İnsanların savaşın ya da çatışmanın çıkmayacağına dair herhangi bir güvencelerinin olmaması ve dolayısıyla her an olası bir savaş çıkabileceğinin bilincinde olmaları da savaşın doğasında vardır.”* (Ağırman, 2018: 46). Romanda Hobbes’un devlet kuramlarında doğa durumuna olan görüşlerine de yer verilmektedir. *“İç savaşların herkesin herkese savaşı”* olduğu düşüncesi vurgulanmaktadır. (s. 47). Tuna’nın savaşta kime karşı savaştıklarını sorgulaması da buna bağlıdır. İnsan ırkının doğayla olan mücadelesi insanın insan üzerindeki otoritesi olarak bireysellikten toplumsallığa ulaşmaktadır. Romanın iki savaş izleğini bir arada bulundurmasının bir sonucu da budur.

Tuna’nın dinlediği haber içeriklerinin farklı ülkelerde eş zamanlı iç savaş dolayısıyla yaşanan gerçekliklerin vurgulanması dikkat çekmektedir. (s. 11-12). Savaşın insanlığın bir ürünü olduğu gerçeği de insanın insan üzerinde kurduğu tahakkümün bir göstergesidir. Şiddetin her geçen gün arttığını ve insanların giderek duyarsızlaştığını dile getiren Tuna Sefer ile yaptığı konuşmayla insanlara seslenmektedir. Sessiz çığlıkları duyulmayan doğa bile insanlara mesajlar gönderebilirken irade sahibi insanın tüketim hırsıyla donanmış zihniyetlere el ayak olmalarına ve dilsizleşmelerine sitem etmektedir.

“Bak Sefer, çevrene şöyle bir bak, şiddet, terör ve baskıdan canı yanmamış, canına tak etmemiş veya bezmemiş kimse kaldı mı? Ha? Söylesene? Sivil, asker, kadın, çocuk, bebek... Her gün insanlar ölüyor mu? Evet. Ve bizler de bunu seyredip susuyor muyuz? Evet. Bak susuyordun, bak, bak, sen de susuyorsun! Gördün mü işte! Hepimiz susuyoruz zaten... Ben de sustum ama sustukça... sonunda başıma bu iş geldi!..” (Uzuner, 2018a: 93). Savaş esnasında çıkan yangının cephaneliğe yakın bir yerde çıktığına ve sabotaj olmasına değinilmektedir.

Ayrıca şu ifadeler düşünce özgürlüğü bağlamında değer bulmaktadır. “Zorbalar başa çıkmadıkları, korktukları her şeyi tarih boyunca daima yakmışlardı. Zorbalar, insanları, kitapları ve binaları hep yaktılar... Zorbalar korktukları herkesi “cadı” ya da “şeytan” diyerek cayır cayır hep yaktılar!” (Uzuner, 2018a: 147). Ayrıca Tuna’nın Musa’nın ailesinin ölümü üzerine “On yedinci yüzyılda, nüfusunun üçte ikisini otuz yıl süren mezhep savaşlarında yitirdi Almanya...” (Uzuner, 2018a: 157). Avrupa tarihinin en yıkıcı savaşları olan Otuz Yıl Savaşları Protestan-Katolik çatışmasıyla dini etkenlerle doğmuş olup siyasi bir savaş silsilesine dönüşmüştür. Hâkimiyet algısına sahip zihniyetlerin sürdürdüğü savaşlar büyük bir nüfus katliamını doğurmuş ve doğal yaşam hakkı insan eliyle katledilmiştir. Romandan alınan satırlarda ise cadı ve şeytan ifadeleri düşünceleri ele geçirilmek istenen bireylerin idam edilmelerine de bir göndergedir.

Milletlerin silahlanma yarışındayken gelecek nesilleri soktukları çatışmalar da ekosistemin olması gereken ahvalinden uzaklaşması demektir. “Silahlanma döngüsü, iç savaş dinamiğinin bir parçasıdır!” (Uzuner, 2018a: 248). Tuna bu sözlerinin ardından silah satışının resmi bir boyutla teşvik edilmesini de dile getirerek silahlanma yarışına vurgu yapmaktadır.

Romanda dikkat çekilen bir husus ise çocukların savaşla büyüyor olmasıdır. Sığındıkları evde bulunan Ali ve Lütfü dışarıdan gelecek tehlikelere karşı gözcülük yapmakta ve ellerinde tüfek bulunmaktadır. “Şiddet filmleriyle büyüyen ekstra X kuşağındansın sen. Ve zaten senin kuşağının Kızıldere’lileri sevip, kovboylara bozulan eski kuşaklarla hiçbir ilişkisi yok... Oysa şimdi sen okulda bilgisayarlarla eğitim alıyor ya da arkadaşlarıyla oynuyor olmalıydın...” (Uzuner, 2018a: 276).

Geleceğe dair öngörülen icatlardan bahsedilmesiyle teknolojinin ürünü olmasına rağmen yine de insan elinin ve aklının ürünü olacak olan tüm makinelerin, robotların gelecek savaşlarda nasıl kullanılacağından bahsedilmektedir. Yani insanın kendisiyle olan mücadelesi ve doğayla olan ilişkisinin gelecekte daha da ileri düzeyde bir çığır açacağına değinilmektedir.

Buket Uzuner’in dördüncü romanı olan *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanı ise tarihin ele alınması bağlamında mesajlar sunan bir Çanakkale romanıdır. Roman, tarihi, bir kurgu olarak sunarken aslında tarihin bir sanat eserine yansırken ne kadar realist olursa olsun

aynı gerçeklikle vuku bulamayacağı izlenimi uyandırmaktadır. Ayrıca roman ‘aynı adamın aynı savaşta iki düşman ülkede kahraman olabilir mi?’ sorusu etrafında şekillenmektedir. Roman, Yeni Zelandalı Viki adında genç bir kadının Çanakkale’de savaşıp kendisinden hiçbir haber gelmeyen büyük dedesi Alistair John Taylor’ın izini bulmak için Gelibolu’ya gelmesiyle başlar. Bir Türk askerinin dedesi olduğunu söylemesiyle köy halkı tarafından hoş karşılanmasa da daha sonra Beyaz Hala ile kurduğu iletişimle beraber köylü tarafından kabullenilir. Gelibolu’da dedesinin izini sürmeye çalışan Viki dedesi olduğunu söylediği Gazi Alican Çavuş’un kızı olan, kimseyle görüşmeyi kabul etmeyen Beyaz Hala ile iletişim kurmayı başarır. Roman zaman zaman Teğmen Ali Osman ve Alistair John Taylor’ın yazdığı mektuplarla okuru geçmişe götürmektedir.

Romanın konusu bağlamında doğa unsurları geri plandadır. Romanda mekânın atmosferine bağlı olarak doğa betimlemeleri yapılmıştır. Ancak tarihler boyu süren savaşların toplumları ve dolayısıyla doğayı katletmesi noktasında Uzuner’in bu romanı konumuz ekseninde değerlendirmeye açıktır.

Kuşkusuz insan ve doğa ilişkisi bağlamında dikkat çeken satırlar Ali Osman’ın 23 Temmuz 1915 tarihli mektubunda geçmektedir. *“Allah’ın bir cennet parçası olarak yarattığı Çanakkale’de, güneşin muazzam güzellikte battığı Gelibolu Yarımadası’ndayım. Bir tarafımda dik kayaların eteğinde Ege Denizi’nin o maviyi yeşille en güzel miktarda buluşturan turkuaz renkli engin sularını, diğer tarafta Çanakkale’nin bereketli ovalarını görmekteyim... Tabiat Ana, Çanakkale’deki cömertliğiyle insan ruhunun cimriliğine adeta bir ayna tutarak, onu sarsacak kadar iştihamlıdır. Çeşit çeşit kuşların, böcek, envai (çeşitli) türden yılan, kemirgen ve yüzlerce farklı şifalı otun, “Olmaz böyle lezzet...” dedirten sebze ve meyvelerin kavgasızca yaşadığı bu cennette harp etmek ancak insan denen canlı çeşidine mahsus bir kusur, bir büyük zaaf, emsalsiz bir talihsizlik olsa gerektir...”* (Uzuner, 2020: 112-113).

Savaşın ardından betimlenen alanda kopmuş insan parçalarının bulunması insan hayatının yine bir başka insan/insan topluluğu tarafından nasıl katledildiğini göstermektedir. İşgalci toplulukların hırs, doyumsuzluk, yarış vb. her ne sebeple olursa olsun başka bir toplumu sömürgesi altına almaya çalışması doğanın düzenini bozmak konusunda siyasi bir boyutu da beraberinde taşımaktadır. Romanda da üzerinde durulan bir husus işgalci toplumlara karşı olan duruştur.

Beyaz Hala'nın torunu Ali Osman'ın küresel emperyalizme karşı tavrı konumuz bağlamında mutlak anılmaya değerdir. Viki'ye gerçekleri açıklamasına henüz insanlığın hazır olmadığını, bu durumu kendi dünya düzeni olarak gördükleri düzende tüketip yok etmeye hazır vaziyette bulunduklarını ifade etmesi toplumsal olarak yozlaşmaya karşı bir mesaj niteliği taşımaktadır.

Yazarın, öznesi İstanbul olan *İstanbulullar* romanında doğa bağlamında bir şehrin dönüşümü tüm gerçekliğiyle vurgulamaktadır. Eğitim, sağlık, ulaşım imkânlarının yanı sıra şehirleşmede önemli çoğunluk, tarımda makineleşme gibi sanayi etkenlerinin artmasıyla iş olanaklarının yüksekliği dolayısıyla kırsal alandan kente göç etmiştir. Şehir yapısı göçlerden ötürü köklü bir değişikliğe maruz kalmıştır. Çeşitli kültürlerden inanların bir arada yaşadığı en kalabalık şehir olan İstanbul'un herkese kucak açmasına rağmen insan ırkının, eylemleri sonucunda doğayı tüketerek aslında kendisinin de sonunu hazırlayan bir avcı olduğu mesajı verilmektedir.

Atatürk Havalimanı'nda geçen roman İstanbul'un söze girmesiyle farklı bir anlam kazanır. "Taşım Toprağım Altın!" başlıklı bölümde bizzat İstanbul kendi doğal güzelliklerini uzun uzun aktarmaktadır. "*Adım İstanbul; erguvanların, ıhlamur, akasya, fıstık çamlarının, asmalı salkımların, muşmulaların ve katır tırnaklarının yüzlerce yıldır şenlendirdiği diyarım Ben! Bazen soylu lale, bazen sokak kızı erguvanım, yaban inciri, çingene palamutuyum; İstanbulum Ben; dünyanın en lezzetli suları bende kaynar; Sarıyer'de Çıçır, Hünkâr, Beykoz'da Karakulak, Sırmakeş, Alemdağ'da Taşdelen, Çamlıca'da Tomruk büyük Çamlıca bal tadındadır, eşi emsali yoktur hayat kaynağımın...*" (Uzuner, 2007: 213-217).

Romanın son bölümü olan "Yaşadıkça Gider, Gittikçe Dönersin" adlı başlıkta Belgin'in düşünceleri kayda değerdir. "*Çünkü, bulutlar hiçbir yere gitmez, dalgalar kaybolmaz, med ve cezir daima gider gelirdi. Var olan asıl şey devinimdi. Hareket ve devamlılık vardı. O kadar...*" (Uzuner, 2007: 518). Böylelikle yazar ekosistemin devamlı döngüsüne çağrışım yapmaktadır.

Buket Uzuner'in, ekofeminizm bağlamında öncül eseri olan *Su* romanı ekoeleştirel bir yaklaşıma sahiptir. Yazarın dörtleme olarak ele aldığı yapıtlarından ilki olan *Su* romanında da diğerlerinde olduğu gibi Şaman geleneğinin izleri görülmektedir. Yazar doğaya çeşitli

özellikler atfederek okura önemli mesajlar vermektedir. Böylece doğaya karşı yaklaşımın özüne inilmektedir. Şamanizm inancına göre kutsal kabul edilen doğal unsurlar doğada bulunan her şeyin içsel bir değere sahip olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Şamanlıkta doğaya atfedilen roller oldukça önemlidir. Buket Uzuner'in dörtlemesinde doğanın kurtarıcı bir rol üstleniyor oluşu da bu noktada şamanlık geleneğiyle ilişkilidir.

Uyumsuz olarak nitelendirilen Defne Kaman'ın bir yaz akşamı bindiği vapurdan inişine dair bir iz bulunmayışı Komiser Ümit Kaman'ın ve özellikle mutluluk veren bilgi anlamına gelen Kutadgu Bilig eserinin şifrelerini birlikte çözümlediği Sahaf Semahat'ın gazeteci kadını aramasıyla olaylar zincirlenir. İklim-kurgu bağlamında önemli adımlar atan yazarın diğer romanlarında da görülen doğa unsuru dörtlemesinde doğrudan sunulmakta olup alt metin mesajları da içermektedir.

Uzuner'in *Toprak* adlı romanı iklim değişikliği ve çevre krizinin ele alındığı tabiat dörtlemesinin ikinci romanıdır. Bu roman, ekoeleştirici ve doğa bağlamında inançlar(şamanlık)/bu inanışa bağlı olarak geyik motifi, politik ekokritik, toplumsal ekoloji (insanın doğaya tahakkümü), ekofeminizm, eko-aktivist bireyler gibi incelemelere açıktır. Buket Uzuner *Toprak* adlı romanıyla çevre duyarlılığını bir kez daha hatırlatmaktadır. Anâsır-ı erbaa (toprak, hava, su ve ateş) dörtlemesinin isimleridir. Özellikle serinin ilk kitabı hatta eko-feminist ilk romanımız olan *Su* ve serinin ikinci kitabı olan *Toprak* romanları çevreci bağlamda okunması gereken önemli eserlerdir. Yazar, romanın ana karakteri olarak Defne Kaman'ı, doğayı bütünüyle koruyan, erkek egemen zihniyete başkaldıran bir çevreci olarak karşımıza çıkarmıştır. Böylece sadece ekoeleştirici bağlamında değil ekofeminizm bağlamında da okuma yapılmasını mümkün kılmıştır. Romanda Çorum' da Hitit dönemine ait bir tarihi eser hırsızlığını araştıran Defne Kaman kaybolmuştur. Defne Kaman'ın en son görüldüğü yer ise Hitit kalıntısı Yazılıkaya'dır. İlginçtir ki gazeteci kadının son görüldüğü bu kalıntıda bir geyik ortaya çıkar ve kadın bulunana kadar nöbet tutar. Bu geyik acaba don değiştiren Defne Kaman mıdır sorusu akılları karıştırır. Olayların büyümesiyle Çorum valisi, emniyet müdürü Türkiye' nin ilk eko-hacktivisti olduğunu iddia eden Karaca, Defne Kaman' ı aramaya başlarlar. Sosyal medya üzerinden #DEFNEKAMANNEREDE etiketiyle örgütlenen genç topluluk eylem yapmak adına Çorum' a gelirler. Romanı okurken bir yandan gazetecinin izinde Anadolu' da maceralara kapılırken, bir yandan da kadim Şaman geleneğinin toprak haklarına olan

saygısı ön plana çıkar. Böylece psiko-mitolojik bellek arayışını da sürdürmemizi sağlar. Tohumdan insana bütün canlıların yuvası olan ‘toprak’ romanda ekolojik bir alt metin okuması sunmaktadır.

Romanın Anadolu’nun merkezi Çorum’ da geçmesi bir tesadüf değildir. Hititler, Anadolu’ da kurulmuş olan ilk uygarlıktır. Ve bu uygarlık toprak etiğine saygı duyan bir topluluktur. Dörtleme olarak kaleme alınan seri başlı başına Şamanlık geleneğinin kutsal olan dört unsuru üzerinden adlandırılmıştır. Şamanlıkta su, toprak, hava, ateş, ağaç gibi unsurlar kutsal kabul edilir. Yazarın, eserlerinde şamanizme yer vermesi dikkat çeken önemli bir husustur. Kadim kamanlık geleneği toprağa değer veren bir inanışa sahip olmakla beraber çevreci eleştirinin savunduğu her canlının bir içsel değeri olduğu görüşünü yansıtmaktadır. Bu noktada derin ekoloji ile bağdaşmaktadır. Bu inanışa bağlı olarak kadın değerli kılınmıştır ve insan doğanın sade bir üyesi olarak görülmektedir.

Şamanların, hastalıklara çare bulmak, koruyucu ruhlar arasında iletişimi sağlamak, insanlara yol göstermek gibi özellikleri bulunmaktadır. Eski Türklerde şamanlar kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Şifacı özelliği olan bu kişiler Toprak romanında da bulunmaktadır.

Umay Nine: Umay sözcüğünün etimolojisine bakıldığında uma ışık anlamına gelmektedir. Tanrıça ya da dişi ruh olarak kabul edilen bu tanrı kadınları ve çocukları koruyan, doğum tanrısıdır. (URL-1, 2020). Romandaki bu karakter, şifacı, masalcı sağduyu sahibi bir nine olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek; Umay Bayülgen’ in Sahaf Semahat ve Ümit Kaman’ ın ağrılarını dindirmesi. Umay Nine, modern bir şaman olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Toprak Ana Umay’ın koruculuğu Umay Nine’nin geyiği koruması altına almasıyla da bağdaşmaktadır. Umay Nine, vali ile yaptığı konuşmasında bütün canlıların birbirleriyle ilişki içinde olduğunu ve bir diğerinin hayatında önemli roller üstlendiğini dile getirir. (s. 248-249).

Bu bilgilerden yola çıkarsak aslında yazarın, isim sembolizasyonuna dikkat ettiğine de ulaşmak mümkündür. Umay’ın ve Defne’nin doğadaki yüzlerine dönersek romandaki

isimlendirmelerle ilgilerini de kurabiliriz. Defne: Defne Kaman, doğayı kucaklayan, her canlıya değer veren, erkek egemenliğe boyun eğmeyen, aykırı ve hatta bu yüzden uyumsuz olarak nitelendirilen kadın gazeteci karakteriyle karşımıza çıkar. Defne Kaman'ın, çocukluğunda ilk öğrendiklerinden biri ağaç ve doğa sevgisidir. Ekoeleştiriye göre çevre bilinci küçük yaşlardan itibaren aşılmalıdır. Bu bağlamda romanda geçen bu husus dikkat çekmektedir. Ayrıca Defne Kaman, Karaca ile aralarında geçen bir konuşmada edebiyatımızdaki öncü çevrecilerimizden Ufuk Özdağ ve Serpil Oppermann'a yer vererek bu isimlerin kendisiyle arkadaş olduğunu dile getirir.

Karaca ile Defne'nin arasında geçen konuşmalardan birinde Karaca'nın söylemleri dikkat çekmektedir: “...niteliksiz bir eğitimden geçmiş, düşünmesi ve aklını kullanma şansı elinden alınmış, özgüvensiz milyonlarca genç nüfus! Sadece tüketici olarak kapitalistlerin ihtiyaç duyduğu bir millet! Ürettiği hiçbir şeyle tanınmayan, saygı duyulmayan bir kültür!” (Uzuner, 2015: 170). Bireyler tüketim odaklı bencil yaşam sürdürme bağlamında kapitalist toplumları yaratır. Romanın önemli temsil karakterlerinden olan Karaca'nın bu söylemi kapitalizmin baş göstermişliğinin bir örneği olmuştur. Karaca, Türkiye' nin ilk eko-hacktivisti olduğunu söyleyen bir gençtir. Bu eylemcilerin küresel grupları olduğunu söyleyen Karaca'nın Edward Abbey'e olan yakınlığından söz etmesi göze çarpar. Bunun ardından aynı konuşmada anılan Leopold, Thoreau, John Muir ise önemli doğa yazarlarıdır.

Buket Uzuner'in dörtlemesinin üçüncü kitabı olan *Hava* romanı serinin ilk iki romanı gibi önemli bir iklim-kurgu yapıtıdır. İlk kitaplarda olduğu gibi yazdığı yazılarla ve eylemleriyle bazı kesimlerce hedef görülen Defne Kaman'a bu kez, “Neden Nükleer Enerji Değil?” adlı yazısı hedef alınarak hakkında dava açılmıştır. Davada Defne Kaman'a destek veren topluluklar ise kendisi gibi gazeteciler, çevre ve hayvan dostları, kadın hakları savunucuları beraberinde sivil toplum kuruluşlarıdır. Davanın görüleceği şehir olan Kayseri, 13. yüzyılda müzik eşliğinde su ile hastaları tedavi etme mucizesini ortaya koyan, kam soyundan gelen Gevher Nesibe'nin bu topraklarda yaşaması ve Anadolu'nun tarihi-kültürel derinlik ve zenginlikleri bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Aynı zamanda anlatının ilerleyen bölümlerinde Nevşehir'in seçilmesi de olay örgüsüyle doğrudan ilgilidir. Şehrin doğal güzelliklerinin daha iyi görülmesini sağlayan sıcak hava balonlarının pek çok turist tarafından tercih edildiği bilinmektedir. Ki yazar da coğrafi

elverişlilikten bu noktada yararlanmıştır. Ayrıca eserde kartal mitosunun seçilmesi ve roman başlığında hava adlandırması da örtüşen bir diğer unsurdur.

Defne Kaman, beraberinde Umay ninesi, Semahat, Karaca, Ayperi ve Ertuğrul Türel olmak üzere cuma sabahı görülecek dava için salı gününden şehre gelir. Davanın avukatlarından olan Kumru Çalığışu da gazeteci Defne Kaman ve yakınlarıyla ilgilenir böylelikle onların serüvenine ortak olur. Şehre geline ilk gün Gevher Nesibe büstü ortadan kaybolur ve olaylar gelişir. Daha sonra ise Güneş Aytan da Semahat ile haberleşerek şehre gelir. Cuma günü görülecek olan davanın yargıcının rahatsızlanması dolayısıyla dava dört ay sonrasına ertelenir. Ancak cuma günü Defne Kaman da ortadan kaybolur. Gazeteci kadının yanlarından dinlenmek üzere ayrılmasıyla otel çalışanı Defne Kaman'ın telefonda yaptığı görüşmeden bahseder. Bunun üzerine çevre ve iklim konulu bir toplantı için Türkiye'ye gelen yabancı bir kabile ile Göreme'ye gittiği düşünülen Defne'yi aramak üzere dostları bölgeye giderler. Ancak sıcak hava balonu yeryüzüne indiğinde Defne'nin orada olmadığını fark ederler. Bu sırada göklerde beliren bir kartal da mitolojik bağlamda anlatıda önem kazanır. Umay Nine Defne ile aynı rüyayı görmeleri üzerine torununun bir işaret olarak bu hayvanı gönderdiğini düşünür. Adalet yerini bulmadan Defne'nin de geri gelmeyeceğini belirterek herkese eve dönün çağrısında bulunur. İlk iki kitaptan farklı olarak bu romanın sonunda gazeteci kadın ortaya çıkmaz. Serinin henüz yayımlanmayan son romanı Ateş için mekân olarak Mardin'in seçilmesi ise kartal mitosuyla ilgilidir. Çünkü Mardin Kalesi 'kartal yuvası' olarak da bilinir.

Uzuner'in tabiat dörtlemesinin üçüncü romanı olan *Hava*'da daha çok doğanın insan ile etkileşimini yansıtan tasavvurlara yer verilmektedir. Romanda zaman, kış mevsimi olmasına rağmen yaz sıcaklığındadır. Bu durum insan ile doğa arasındaki ilişkinin geçmişten günümüze hız kazanarak doğanın katledilişine bir ses olarak sunulur.

“Anadolu bozkırının dillere destan soğuk kışlarının ortasında, tam kalbindeyiz ve sıcaktan bunalıyoruz. Yüzyıllardır kış boyunca başı karlarla kaplı Erciyes, adeta beyaza hasret. Zavallı ağaçlar kışın ortasında çiçek açıyor, dünyanın derelerini HES, ormanlarını maden ocakları ve beton oteller, denizleri plastik çöplerimizle yok ediyoruz. Havayı fosil yakıtlarla, daha çok et yemek açgözlülüğümüzle zehirledik. Hayvanları acımasızca katledip, soylarını kurutuyoruz. Şimdi ‘Tabiat Ana’ Umay bize cezamızı

veriyor...”(Uzuner, 2018b: 25-26).

Yazar bu birimde, insan türünün doğayı katletmesinden yakınırken aynı zamanda bu canlının ihanet içinde olduğunu göstermeyi amaçlar. İnsan ile doğa arasındaki zayıflayan ilişki bu bağlamda ihanet olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca doğayı bütün olarak ele almaktadır. Dağ, ağaç, orman, deniz, hava gibi doğa unsurlarına değindikten sonra hayvanları da buraya dâhil ederek bütünlüğü sağlar. Anlatmak istediği problemleri doğanın evrilmesini örneklendirerek göstermektedir.

Yazar, bir başka açıdan romanında doğayı insanın huzur bulduğu bir mekân olarak sunar ve kaçıışı sembolize eder. *“Daha çarşamba gününden, hafta sonu havasına giren insanların çoğunluğu, şimdiden kendilerini atacakları kırları, parkları, dağları, ovaları, nehir, göl kenarını, ağaç altlarını, orman huzurunu ve oradaki pikniklerde yapacakları et-sucuk mangal sefalarını, artık bazılarını saklayarak içtikleri içecekleriyle birlikte hayal etmeye başlamışlardı. Havanın kış ortasında yaz gibi ısınmasıyla beraber insanların büyük çoğunluğunun çalışmayı yavaşlatmasının bir nedeni buydu. Zaten kış ortasında yaz benzeri tatil ve hafta sonu planları yapmak dışında, iklimlerin değişmesini, kışların ısınıp yazların cehennemî sıcaklaşmasını, artan selleri ve orman yangınlarını çiftçiler, köylüler ve itfaiyeciler dışında henüz dert eden çok kimse yoktu.”* (Uzuner, 2018b: 34).

Anlatının başında bahsedilen ilk olayda Defne Kaman’ın karşısına sürekli farklı rollere bürünüp çıkan iki genç adamın varlığı dikkat çekmektedir. Bu adamlar gazeteci kadına durmadan sorular sormaya başlar ve cevaplarını da kendileri verir. Ancak Defne Kaman’a iklim değişikliğiyle ilgili bir bakanlıktan geldiklerini söylerler. Gazeteci kadın bunu duyunca içinde şaşkınlık barındıran bir sevinç yaşasa da adamlar onu düzelterek ‘İklim Değişikliği İnkâr Bakanlığı’ tarafından gönderildiklerini ifade ederler. Bu yaşananların Defne üzerinde kurduğu baskı ve üzerinde tahakküm kurulmaya, düşüncelerine hükmedilmeye çalışılması sonucunda Defne Kaman dava günü ortadan kaybolacaktır. Yazar, böylelikle iklim değişikliğine karşı önlemler alınması adına bir kuruluşa ihtiyaç duyulduğunu da dile getirmektedir. Romanın ilk sayfasında havanın bedene can katmasına değinen yazar hayvan, kadın, çocuk hakları gibi konularda çeşitli eylemleriyle karşımıza çıkardığı Defne Kaman’ı bu romanında nükleer enerji karşısında doğayı savunan bir kadın gazeteci olarak işlemektedir. Doğanın kendi kendini yenileyebilmesi gibi sürdürülebilir enerjinin de doğal yollarla sağlanabilmesine vurgu yapmaktadır.

Yazarın okura doğrudan doğruya verdiği bir diğer mesaj evrendeki canların hiçbir çıkar gözetmeksizin değerli olduğudur. İnsan ırkının yüzyıllar boyu üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı her varlığın ondan bağımsız olarak evrende özel bir yeri olduğudur. Burada da şu mesaj dikkate alınabilir niteliktedir: “*Zaten tabiatta hiçbir canlı öbürünün hatta kendi evladının bile sahibi değildir. Kendini insanların, hayvanların ve tabiatın sahibi olduğunu sanan kişi en çok yanlıdır ki, bu tiplerin hiçbiri tarihte hayırla anılmamıştır.*” (Uzuner, 2018b: 42).

Evrimini tamamlayan insan ırkı yavaş yavaş doğayı da kendi çıkarları doğrultusunda evirmek için mücadele vermektedir. İnsanlar her keşifle birlikte doğaya daha fazla tahakküm kurmaktan geri kalmamıştır. Yazarın da eserde belirttiği gibi ‘evimiz olan bu dünya adlı gezegen’i sonu gelmeyecekmişçesine sömürmemeye devam ediyoruz. Bu noktada yazarın eserde insanlar için kullandığı şu cümle göze çarpmaktadır: “*Tabiat Ana’ya kendi küçük çıkarları için ihanet eden evlatlarıdır...*” (Uzuner, 2018b: 28).

Nükleer enerjinin hem doğaya hem insana olan zararları yadsınamaz. Havaya salınan gazlar çevreyi kirlettiği gibi su kirliliğine de yol açabilmektedir. Radyoaktif atıklar çevreye verdiği zararların beraberinde insan sağlığını da önemli ölçüde tehdit etmektedir. Herhangi bir aksaklık bu tehlikeyi hayati dereceye taşıyacak boyuttadır. Çevre ve insan sağlığı adına böylesine tehditkâr bir sistemin yenilenebilir olmayışı da cabasıdır. Defne Kaman karakteri bu bağlamda adeta yazarın insanlığa seslenişinde vekil görevi üstlenmektedir.

Doğayı çıkarları uğrana dönüştürmeye çalışmayan bilinç sahibi bireylerin varlığını da temsil eden Defne Kaman doğayı bütünüyle özümsemiş bir kadındır. Daha küçük yaşlarında bile yaşlılarından farklı bir özveriye sahip olan bu kadın çevre bilincine sahip olmak gerektiği adına idealleştirilmiş bir karakterdir. Ancak ideal derken toplumda kabul görmüş kadın algısı ile değil evrene olan bakış açısıyla belli bir topluluğu da temsilen karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın doğayı korumak adına eylemlerde bulunan bireyler toplum genelinde işsizlikten kendisini bunlara bağlamış olarak görülmektedir. Yazar romanında bu kesimin toplumda ‘bir avuç işsiz güçsüz ve tuzu kuru romantik çevreci aktivist’ olarak görüldüğüne de değinmektedir. Defne Kaman ise önemli mercileri karşısına almak pahasına kendi doğa davasını sürdürmeye devam eden doğa dostu bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu ana dek başına gelen hiçbir şeye bu denli üzülmeyen Defne Kaman’ın verdiği mücadeleye karşı olan bu sorgulanış şöyle tezahür etmektedir:

“Oysa sadece nükleer santralin zararlarının, kazancından fazla olduğunu çevresel ve ekonomik kanıtlarla açıklamıştı. Oysa sadece insanın ve tabiatın nükleer santraller dâhil her şeyden daha değerli olduğunu hatırlatmıştı. Oysa sadece sürdürülebilir ve yenilenebilir yeşil enerjinin, nükleer ve fosil enerjiden daha erimli ve etkin olduğunu ekonomi ve sağlık verilerine dayanarak anlatmıştı...” (Uzuner, 2018b: 69).

Doğanın günden güne insan eliyle sömürülüşü ne yazık ki büyük çoğunluk tarafından göz ardı edilmektedir. Günü kurtarmaya çalışan insan ırkı yarımını düşünmeden gözü avında bir sırtlan misali kendisiyle yarış halindedir. Ancak sırtlanın avını yemesi ekolojik denge adına doğal bir durumken insanın bu aç gözlü, doyumsuz tavırları onun kendi tercihidir. Doğal alanların yok edilmesinin arkasına hep bir bahane sunulmaktadır. Bu durumu da Selim Kılıç’ın şu ifadesiyle vermek yerinde olacaktır:

“... Hava kirliliği, küresel ısınma, toprakların üretim potansiyelini kaybetmesi gibi, insanın geleceğini ilgilendiren pek çok sorun kendini göstermektedir. Ancak buna rağmen çevreyi kirletici insan davranışları, refah artışı, yaşam standardı gibi büyüleyici, buna karşı bir o kadar da aldatıcı olan kavramların arkasına gizlenmektedir.” (Kılıç, 2008: 112).

İnsan merkeziliğin yerine erkek merkeziliği konumlandırıan ekofeminizm, doğa ile kadını sömürenin eril düşünceye dayandığı görüşünü benimseyerek güç gösterisi algısına karşı çıkar. (Cevizci, 2022b: 138-140). Ayrıca geleneksel etiğin erkeğe yüklediği özelliklerle onun sesi olduğunu ve bu noktada da kadının sesini kestiğini ifade ederek bu düşünceye karşı çıkar. (Cevizci, 2022a: 240-242).

Kuşkusuz, yazarın eserlerinde önemle can verdiği karakterler kadın karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nokta romanlarda tespit edilen doğa ve kadın bağdaşımına dikkat çekmek faydalı olacaktır.

Kumral Ada Mavi Tuna romanında bu hususta kaydettiğimiz noktalar bulunmaktadır. Çarpıcı örneklerden biri de şu ifade de yatar: *“Babaannem, o yıllarda çok erken doğurmak zorunda olan kadınlara kıyasla geç sayılacak bir yaşta anne olmuştur ve bundan hep utanır.”* (Uzuner, 2018a: 38). Kadının, toplum içinde baskılanması, kalıplar içine sokulması onun düşüncelerini de ele geçirmektedir.

Dr. Kutlu'nun Meriç'in branşının patoloji olduğunu öğrendikten sonra kadınlar için zor bir branş olduğunu –üzülerek- söylemesi ve kadın-erkek arasındaki ayrımın bir doktor tarafından yapılıyor olması da ekofeminizm bağlamında ele alınmaya elverişli bir örnektir. Ancak Tuna'nın ona olan bakışı betimlenirken kadınlara olan duruşunu sezmek imkânsızdır. *“İşte o zaman artık Doktor Kutlu'nun yüzünü iyice görmek ve tanımak istedi Tuna. Kadınlar ve erkekler üzerine genel fikir ve kesin yargıya sahip insanların yüzlerine, özellikle gözlerine dikkatle bakıp, nerede incinip, nasıl bu hale geldiklerini görmeye çalışırdı Tuna.”* (Uzuner, 2018a: 68). Romanda *“Atatürk'ün arzu ettiği Türk kadını!”* olarak tanımlanan Pervin Gökay ise kendi kimliğini kendi yaratan kadın imgesi olarak sunulmaktadır. (s. 75).

Avukat Mutlu'nun kızları olduğunu söylemesi üzerine Sefer'in *“Bir oğlun olsa anlarsın aşkın ballısını sen avukat! Erkek evlat işin rengini değiştirir!”* ifadesinden sonra Tuna'nın tepkisi üzerine de erkeklerin soyunu sürdüreceğini, kızlarınsa evlenip başka bir erkeğe hizmet edeceğini söylemektedir. Tuna'nın ifadeleriyle birlikte yazar sadece erkeklerin değil bazen de kadınların payının olduğunu göstermektedir. Evlilik hayalleriyle son model bir arabayla mutlu son adı altında kurulan hayalleri bir pakete benzeten Tuna, kadınların da bu paketi hiç sorgulamadan kabul ettiğine değinmektedir. Bu tip kadın örneğini de annesi üzerinden vermektedir. (s. 161-162).

Ayrıca romanda değinilen bir diğer mevzu ise insanoğlu kavramı üzerinedir. Bilim adamı yerine bilim insanı, insanoğlu yerine ise insanlık kavramlarının kullanılmasında birlik kurulması gerektiği aktarılmaktadır. (s. 294). Ada'nın ‘Bizim memlekette neden bir diş Ara Güler yok?’ sorusuyla başlayan fotoğrafçı arayışlarında moda, reklam üzerine çalışanların olduğunu ancak doğa fotoğrafçılığına kimsenin ilgi göstermediğini belirtmesi de ince bir detaydır.

Meriç'in aşkının büyüklüğü onun kadın olgusunu gölgede bırakmaktadır. Meriç, okulu bitirdikten sonra kocasının gururunu kıracağını düşündüğü için pratisyen kalmak istemiştir. Ayrıca seçeceği branşı kendi iradesiyle değil kocasının istekleri doğrultusunda sorgulaması da bu bağlamda önem arz etmektedir. Her ne kadar Tuna ona bu konuda özgür olduğunu

anlatmaya çabalasa da Meriç yine kocasını düşünerek hareket etmeyi tercih etmiştir. (s. 394-395).

“Bana sorarsanız, kadın denen dişi insanın, hayat ve akıl kapasitesi doğanın en büyük mucizelerindendir. Ve bu yüzden de hayat denilen hikâyenin aslı kadınların eflatun renkli haritalarında dolaşmaktan ibarettir...” (Uzuner, 2018a: 430). Romanda ekofeminizm anlayışıyla özdeşleşen Tuna karakteri bu söylemiyle beraber duyarlılığını kanıtlamaktadır.

Yazarın *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında yine ekofeminizm bağlamında değerlendirmeye açık ifadeler yer verilmiştir. Gazi Alican Çavuş hastalıklarına şifa bulması düşüncesiyle Meryem ile evlenir ve düzelmeyince köylü kadınlarca ‘çabuk ve çok çocuk’ yapması yönünde baskı altında bırakılırlar. Kız çocuğunun erkek çocuğu kadar değer görmediği bu dönemlerde Meryem’in Alican Çavuş’a olan aşkıdan kızları Beyaz’ın eğitimine “Kızlar okumaz, kızlar gelin olurlar.” diyerek izin vermemiştir. Alican Çavuş’un kızını Edirne’ye götüreceği sabah ise kefen kumaşına sarılan Meryem’in kapı eşiğine yatarak kendini öldüreceğini söylemesi feminizm bağlamında değer kazanmaktadır. Köylülerin bir kadının yol gösteren ve bilge oluşuna karşı şu söylemi de kadınları küçümseyen bir zihniyetin göstergesidir: *“Kadın olmasına rağmen kılavuz insandır!”* (Uzuner, 2020: 43).

Romanda kız çocuklarının varlığının kıymetsiz oluşuna, kadının sadece hizmet aracı olarak görüldüğüne değinilmektedir. *“Bizim buralarda, köy yerlerinde hele o vakitler erkekler evlatlarını kucaklarına alamaz, sevmezlerdi. Ayıptı. Adet öyleydi. Hele kız bebeler, onlar çocuktan bile sayılmazdı. Köy yerlerinde hala, şimcik bile erkekler daha mühimdir. Çünkü kızlar nasılsa gidicidir. Başka bi eve hizmet etmeye, bebe doğurup, bebe bakmaya, tarlalarda, evlerde ve yatakta çalışmak için gelin giderler.”* (Uzuner, 2020: 192). Romanda, yalnızca bir erkeğe atfedilen tüm iyi özelliklerin Beyaz Hala' ya verilmesi onu bir başkasının boyunduruğuna girmeyi kabullenmiş diğer kadınlardan ayırmaktadır.

Erkek ve kadın arasındaki tüm ayrımların yanında güç gösterisinin öznesi erkeklere kadını alt ederek erkek işi mesajı verilmesi de feminizme aykırıdır. “*Haydi Beyler bu kadar gösteri yeter, artık biraz erkek işi hareket, biraz tehlike!*” (Uzuner, 2020: 92). Romanda Ali Osman’ın böyle bir ayrımı kabul etmediği de görülmektedir. Ali Osman’ın mektubunda eğitimin şart olduğunu vurgulaması şu sözlerle devam eder: “*Ah cehalet kadar büyük bir düşman yoktur!*” (Uzuner, 2020: 125). Ali Osman eğitimin ayrım olmadan ‘kadın-kız, köylü-şehirli’ fark etmeksizin verilmesi gerektiğine değinmektedir.

Romanın sonunda Viki ve Ali Osman’ın tarihte kadınlardan bahsedilmemesine dair konuşmaları feminizm bağlamında dikkate değerdir. Ayrıca böylelikle yazarın da tarihi, savaşı soylu sayan erkeklerin yine erkek anlatıcılar tarafından aktarılması olarak sunar. Viki’nin bu konuşma da Türklerin şaman olduğunu düşünmesi şamanların doğayla olan ilişkisi bağlamında değer kazanır. (s. 335).

Yazarın beşinci romanı *İstanbulullar* romanında İstanbul’u dışı olarak konumlandırmasıyla beraber İstanbul’u kadın ile özdeşleştirerek her ikisine de zalimce davranıldığına dikkat çekmektedir. Beraberinde yazarın İstanbul ile ilgili soruları yanıtladığı kesitten aldığımız şu söylemi de bu noktada İstanbul’un devamlı bir akış içinde olduğunu gösterir: “*...dünyanın 2700 yıldır menopoza girmeyen tek dişisi İstanbul...*” (Mesutoğlu, 2021: 21-26).

Romanda, toplumun neredeyse her kesiminden seçilen on beş insanın yollarının kesiştiği Atatürk Havalimanı romanıdır. İstanbul’un koşuşturmacalı serüvenini sunan yazar şehir ve insan ilişkisini sunarken aynı zamanda insanın uzantısı olan aşk unsurunu da ihmal etmemiştir. Romanın ana karakteri Belgin eski eşi Mehmet Emin Entek’e boyun eğmeyen, kadının varlığını bir erkeğin gölgesinde sürdürerek kazanamayacağını bilen başarılı bir kadın karakter çizmektedir. Genetik profesörü olan Belgin’in İstanbul lavantası ve Toros kekiği ile ilgili açıklamaları onun çevreye olan tutumunun akademik hayatına ve başarısına paralel olduğunu göstermektedir. (s. 142-143). Ayhan’ın şu söylemi Belgin’in karakterine dair izler barındırır: “*İşte şimdi Belgin beni görse, kızardı; ‘çöp sokağa atılır mı, kent sokaklarını evimizmiş gibi görmeden kentli olunur mu?’*” (Uzuner, 2007: 209). Bunların

yanı sıra bebeği kız olursa diye düşününce aklına gelenler kız çocuğunu doğa unsurlarıyla tasvir etmesi hususunda değerlidir. “*Kız olursa Lavanta koyalım adını!*” diye bir düşünce işte tam o sırada ışık hızıyla geçti zihninden. Lavanta adında bir kız! Simsiyah saçlı, sıpa gözlü, ceylan kadar zarif, kedi gibi dik kafalı, kartal kadar özgür, cin gibi zeki ce susamuru gibi oyuncu küçük bir kız çocuk canlandı gözünde.” (Uzuner, 2007: 325).

Mehmet Entek’in, kadınlara karşı olan duruşu da çevreye karşı olan duruşuyla bağdaşmaktadır. Zira Entek, kadınları adeta maddiyatla elde etmeye çalışmaktadır. Romanda, Entek’in hoşlanmadığı bir karakter olarak sunulan kişi Belgin’in eniştesidir. Entek’in, Erol Argunsoy için kullandığı ifadeler önemlidir. “...Doğru düzgün para kazanamayan ama kazananlara çevre dersleri veren büyük mimar, ünlü İstanbul âşığı!..” (Uzuner, 2007: 86). Erol Argunsoy’un çevre koruma, mahalle kültürünü aşılama ve sokak çocuklarına yardım gibi sivil örgütlerin kurucusu olması da önemli bir ayrıntıdır. (s. 344).

Romanda, Tijen Derya’nın, Entek soyadını taşıyarak varlığını kanıtlama çabası, marka düşkünlüğü ve insanlara karşı tutumuyla bu bağlamda Belgin ile zıt düşen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman sonunda üzerine cam parçalarının gelmesiyle kolunu kaybettikten sonra yaşamını yitirmesi onun dünya hayatında var olmayı istediği zenginliklerle aslında hayatın sürmeyeceğini sonu olan bir hayatın içinde olduğumuzu göstermektedir. Aslında romandaki karakterlerin nasıl insanlar olursa olsun iyi veya kötü özellikte olması fark etmez tüm insanların ölüme yakınlığı Erol Argunsoy’un ve Tijen Derya’nın ölümüyle de hatırlatılmaktadır. Ancak İstanbul kime ne olursa olsun yaşamaya devam etmektedir. (s. 508).

Ekofeminist ilk romanımız olan *Su* romanı bu noktada önem arz etmektedir. Yazarın üzerinde ehemniyetle durduğu kadın hususu da hem karakterleriyle hem de esere serpiştirdiği söylemleri ile dikkat çekmektedir. Kadın mevzuu noktasında Defne Kaman’ın kaybolması üzerine anneannesi, annesi ve kız kardeşinin karakola gitmeleri ile ilgili şu söylem kulak tırmalamaktadır. “... herhangi bir ev kadını ya da bir işçi kadın, kayıp kızını aramak için böyle rahatlıkla karakola gelemezdi.” (Uzuner, 2019a: 3).

Defne'nin annesinin marka adı altında kendisini reklam tabelasıymışçasına donatması ile ise Defne ve Umay karakterlerinin karşısında yer alan diğer kadın karakterler çizilmektedir. Annesi Defne'nin daha küçük yaşta kağıtlara yazdığı sözler üzerine kızının tuhaf olduğunu düşünmektedir. Defne, kağıt parçalarına dünyanın merkezinin doğa olduğunu ve doğanın da kadın olduğunu, bunu bilmeyenlerin aptal olduğunu yazar ve bunları tüm okula dağıtır. (s. 119). Bu eylemi Defne'nin küçük yaştan itibaren doğaya olan ilgi ve sevgisinin göstergesidir. Ancak Defne ilkokul öğretmeni tarafından 'düzen bozan, uyumsuz bir hayalperest!' olarak vasıflandırılır. Ablası Aysu ise 'ideal kız çocuğu' formunda görülmektedir. Toplumun kalıplaşmış arzularına hitap etmeyenler Defne gibi uyumsuz olarak nitelendirilmektedir. Romanda Defne'nin kaleme aldığı su kitabındaki bilgilerden yola çıkarak da ablası ve annesiyle bakış açılarının farklılığını görmek mümkündür. Zira daha önceleri kocaman olan bahçelerine uzunca bir beton yığını dikmeleri ve ceviz ağaçlarını kesmeleri bunu desteklemektedir. (s. 81). Son moda tarzıyla daha çok annesine yakın bir duruş sergileyen Aysu da kız kardeşinin uyumsuzluğundan yakının tavrıyla karşımıza çıkmaktadır. Umay Bayülgen'in Aysu'ya çocukluğunda çatal çörek diye hitap etmesi de bunu destekler niteliktedir. Aysu'ya böyle hitap eden Umay Nine Defne'ye ise ay çöreği diye hitap etmektedir. Bu durum ise Manas Destanı'ndaki Semetey'in karısı Ay Çörek ile ilişkilendirilebilir. Ay ışığı gibi anlamında kullanılan bu isim destanda kılık değiştirerek karşımıza çıkmaktadır. Bir o kadar da zeki ve cesur olan bu kadın Defne'nin kişiliğine oturmaktadır. Hayvan rolüne bürünmesi ise Defne'nin yunus balığına dönüşmesi ile de örtüşmektedir.

Defne'nin aranması adına verilen eşkâl bilgisinde ise fiziksel portesi dışında 'boşanmış, çocuksuz kadın' ifadesinin yer alması ekofeminist bağlamda değerlendirilmesi gereken bir mevzudur. Ki bu eşkâl bilgisi üzerine Umay Nine'nin verilen bilgileri değiştirmesi bu savı doğrulamaktadır. Gözlerinin yeşil değil çağla yeşili, saçlarının kıvılcık değil doğal ve dalgalı olduğu ayrıca Defne'nin de haz etmediği 'boşanmış' yaftası yerine kanunda da olduğu gibi 'bekâr' kavramının kullanılması gerektiğine değinilmektedir. (s. 5).

Defne, Umay Bayülgen'in bir benzeridir. Uyumsuz olarak nitelendirilmesiyle annesi, kız kardeşi ve nicelerinden sıyrılan Defne, zekâsıyla ve enerjisiyle bambaşka bir pencereden hayata bakmayı başarabilen kadınlardandır. Ablası Aysu'nun Defne'nin arkadaşlarını da onun gibi tanımlaması 'uçuk, kaçık, tutunamayanlar galerisi' telaffuzu ile onların karşısında bulunduğunu yineleyen bir örnektir. Bu hususta Ümit Kaman'ın aklından geçen

düşünceler de örnek olarak verilmelidir. Defne Kaman'ın evli olduğu dönemlerde belli belirsiz yolculuğa çıkması üzerine Ümit Kaman'ın kendi sevdiği kadın için 'evinin kadını' yakıştırmaları ataerkil zihniyete ait bir düşüncedir. Bir konuşma esnasında polis memurunun kullandığı şu cümleleri de bu noktada dile getirmek gerekir: “...Komserim, ben hangi yaşta olursa olsun kadının bilmişini sevmem! Kendi anam da olsa, karım da olsa, kadın dediğin az bilecek, susacak, geride duracak. Karizma erkek işidir kadını bozar!” (Uzuner, 2019a: 106). Defne gibi bir karaktere tezat düşen bu görüş süregelmektedir. Ne yazık ki kadınların belli bir yaşa gelince evlenme, çocuk sahibi olma, eş olma, ev işlerinin yükümlülüğünü üzerine alma gibi zorunluluklarının olduğu görüşü günümüzde de zihniyeti küf tutmuş kesimlerce benimsenmeye devam etmektedir. Yazar bu hususa da değinmekten kaçınmaz ve diplomanın sadece bir çeyiz olarak görülüşüne de vurgu yaparak sitem eder. (s. 44).

Yazar özellikle vurguladığı sözcüklerle de yine toplumun idealize etmeye çalıştığı kadın algısına da göndermelerde bulunur. Günlük hayatta sıkça kullanılan bu sözler besbelli yakıştırmadan ileri gelmektedir. İncebelli bardakta tavşankanı çay içmek ifadesinde de ince bel kadını imlerken, tavşan kanı da hayvanlar üzerinden yapılan bir gönderidir.

Kuşkusuz romanda kadınların özgürlüğüne en büyük darbenin vuruşuna örnek Sakine Neşeli örneğidir. Defne Kaman'ın erkek cinayetleri konusunda yaptığı çalışmaların devamını öğrendiğimiz bölüm bu zihniyetin kız çocuklarına Sakine, erkek çocuklarına ise anlamı fena Savaş, Hıncal vb. isimlerin koyulmasına değinilir. Sakine Neşeli'nin ağabeyi olarak gördüğü kuzeniyle evlendirilmesi üzerine yaşadıkları içler acısıdır. (s. 289). Ayrıca daha önce bahsetmiş olduğumuz fikirleri küf tutmuş bu zihniyete dair örnek parçalardan biri romanda şöyle yer alır: “Eğer benden boşanırsan seni öldürmem gerekecek kız! Çünkü bir erkekten boşanılamaz, ancak erkek karıyı boşar! Allah böyle emretmiş! Erkekleri dünyadaki bütün canlılardan üstün yaratmış. Öteki bütün canlılar ve özellikle kadınlar, erkeklere hizmet için yaratılmıştır...” (Uzuner, 2019a: 291).

Defne'nin vapura binmeden önce güvenlik görevlisine sorduğu sorular Defne Kaman'ın doğaya yönelik tutumunu göstermekte olup sorduğu bu sorular sebebiyle hatırlanmasını sağlamıştır. Radyasyon yayan dedektör sorusu ve elbisesindeki püsküller görevliye Defne'nin varlığını onca insan arasında hatırlatmaya yetmiştir. (s. 14). Ataerkil zihniyete sahip erkeklerin kaçtığı bir kadın tipini temsil eden Defne Kaman kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilen ve doğruyu aramaktan vazgeçmeyen kadınların timsalidir. Ümit

Kaman'ın gazeteci kadının eski kocasının intikam düşüncesiyle ona zarar verebilme ihtimalini sorgularken eski kocaların karılarına yaptıklarından utanç duyulduğuna dikkat çekmesi günümüz kadın-erkek ilişkisindeki kanayan yaraları da ele almaktadır. (s. 7).

Defne'nin çalışmalarını küçümser tavırla aktaran Aysu'nun konuşmalarında Defne'nin romandaki doğa tasavvurunun öncüsü olduğunu görmek mümkündür. Defne'nin sakat sokak hayvanlarını koruması, Yunus katliamı için Japonya'ya mitinge gitmesi, nükleer karşıtı tavrı Aysu'nun kardeşinin bunlarla ilgilenmesinde de ilgi çekmek gibi bir amaç olduğu hissi uyandırmaktadır. Defne Kaman'ın ilgilendiği bu problemler toplumdaki çatlakların görüngüsüdür. Yazar, Defne Kaman'ı inşa ederek doğayı korumak gerektiği fikrini eserine yansıtır. Evrendeki varlıkların eş değer olduğunu savunan yazarın romanlarında okura çevre bilinci hususunda mesajlar vermesi doğal alanların korunmasının ve karakter kurgusuyla da bireylere küçük yaştan itibaren bu çevre bilincinin aşılması gerektiğinin göstergesidir.

Ayrıca yazarın kadın müdafaası Defne Kaman'ın son ilgilendiği konu olan 'erkek cinayetleri' ile de örtüşmektedir. Aysu'nun bu cinayetler için söylediği sözler ise sanki hayvanların kesilmesinde herhangi bir sakınca olmadığı görüşünü savunur cinstendir. *"...hayvan keser gibi karılarını kesen cellat heriflerin peşine düştü biricik kız kardeşim Defne Kaman!"* (Uzuner, 2019a: 8). Konuşmasının devamında ise Defne'nin bu mevzularla ilgileniyor olmasına da karşı tavır takındığı görülmektedir. Aysu'nun bu tavrı, bireyin kendisi zarar görmedikçe diğer herhangi bir varlığın zarar görmesinde hiçbir sakınca yok algısı yaratmaya zemin hazırlar durumdadır. Aynı zamanda Defne Kaman'ın toplumsal cinsiyet sorunu üzerinde durması kız kardeşini rahatsız eden bir diğer husustur.

Bu hususta Defne Kaman'a verilen 'uyumsuz' sıfatı üzerinde durmakta fayda var. Yazarın Defne'nin kaleminden sunduğu şu alıntı bu durumu açıklar durumdadır. *"Uyum ile uyumsuzluk, gezegenimizin üzerinde durduğu tahterevallinin iki ucundaki ağırlığın adıdır. Yoksa hayvanın uyumsuzuna 'vahşi', bitkininkine 'yabani', ırkların uyumsuzuna 'barbar', insanın uyumsuzuna –eğer zeki bir erkekse- 'dahi', sıradansa 'bela' ya da 'ıssız adam', kadının uyumsuzunaysa zaten zeki ve cesur olacağı için toptan 'cadı' dendiğini hepimiz biliriz... Bu nedenle şimdiki düzen ve düzenede, kadının sadece uyumlusu makbul, erkeğin uyumlusuyysa madaradır."* (Uzuner, 2019a: 103).

Yazar, İstanbul' u vahşi bir balinaya benzeterek her Allah'ın günü göç aldığını, 15 milyonluk bu nüfusta sapkın, yönünü şaşırılmış, bozuk, acayip ve bu gibi pek çok özelliğe sahip insanlardan yorulan Ümit Kaman'ın bezmişliğini okuyucuya hissettirir. Ümit Kaman' ın Umay Bayülgen ile tanışmasından sonra toplumda yer etmiş olan kadın imgesiyle uyuşmayan bu yaşlı otacı kadının donanımı bir an olsun onu rahatsız etmiştir. Annesinin telefonda kendisine söylediklerini bilmiş olması da onu tedirgin eden diğer bir husustur. Bu durum toplumun genel tavrının Ümit Kaman'da bir yansımasıdır.

Romanda ekofeminizm bağlamında, Semahat'ın da kadınlığını unutmuş olması ve bunu kabullenışı toplumsal cinsiyet sorunlarından kaynaklıdır. Bu durumu kabullenışı yazar tarafından kendine verdiği bir ceza olarak görülmektedir. (s. 154). Sahaf Semahat'ın telefonunda çalan şarkı da onu yansıtmaktadır. 'Gönül kırgınlıkları, hayat haksızlıkları, şehir yalnızlıkları çeken kırık kalpler' sözleri Semahat'ın yaşadıklarının yansımasıdır. Bu doğrultuda seçilen zil seslerinde de okura mesajlar vardır. Ümit Kaman'ın telefonu da şöyle çalmaktadır: 'Sensiz dünya malı neylerim dostum dostum...' (s. 34).

Tarihte aklın erkeğe duygunun ise kadına ait olduğu inancı kadın ve doğanın eşit görülmesi de aslında ekofeminist bağlamda tartışmalara gebe. Zira kadın ve doğa doğurganlık noktasında benzer görülürken aynı zamanda kadın da doğayla birlikte değersiz kılınılmaktaydı. Yazar bu duruma da eğilerek bahsettiğimiz bu doğa olaylarının sebeplerinin bilinmemesi üzerine eski görüşlerde kadının da asi, öfkeli bir gök misali görülmesine de yol açtığına değinmektedir. Aklın erkeğe bahşedildiğini düşünen zihniyete karşı da tutumunu ortaya koymaktadır. (s. 198). Buket Uzuner'in karakterlerine vermiş olduğu isimler önem taşımaktadır. Umay Bayülgen bunlardan başlıcasıdır. Özellikle eski Türk inanışlarına göre Umay'ın bir milletin kaderini çizdiğine inanılması dikkate değerdir. Umay'ın çocukları ve tanrıları koruduğuna dair inanç dışında bu ismin çocuklara koyulmaması yönünde düşünceler de yer almaktadır. (Davletov, 2020: 101). Umay, tabiat ananın ve doğurganlığın sembolüdür. Doğurma eyleminin kadınlara bahşedilmesiyle doğaya dişil özelliğin atfedilmesi arasındaki ilişki dışında soyadının da gökleri temsil ediyor oluşu şaman inancına uygun bir seçkidir. Umay Nine'nin yaşamış olduğu evin bahçesi birbirinin aynısı olan gri beton yığınlarına karşı duran huzur dolu bir mekân olarak ele alınmaktadır. Defne'nin doğduğu gün bu bahçedeki kayın ağacına yıldırım düşmesi annesi tarafından uğursuzluk Umay Ninesi tarafından uğurlu bir işaret olarak görülür. Bu inanış geleneğin kutsal saydığı kayın ağacıyla ilişkilidir.

“Ekofeminizm; çevreci eleştirinin feminist duyarlılıkla bir araya getirilen ve kadının doğayla özdeş kabul edildiği fikrine yaslanan bir dünya görüşünün karşılığı olarak ortaya çıkmıştır.” (Balık ve Tekben, 2014: 340). Feminizm ve yeşil hareketi ortak olarak ele alan bu kuram kadın ve doğa arasındaki paralellik bağlamında önemli bir husustur. Doğayı ve kadını ele alan ekofeminizmde olduğu gibi Uzuner’ in romanında da kadın ve çevre aynı kaptı yoğrulmuştur. Uzuner, romanını Anadolu köylü-çiftçi kadınlara ithaf ederek aslında kadın ve doğa arasındaki uyuma romanın en başında değinmiştir. Erkek egemen anlayışın hâkim olduğu toplumlarda kadın ve doğa içsel değeri yokmuşçasına hor görülür ve değersizleştirilir. Olayların geçtiği Çorum şehrinde tarihin ilk yazılı anlaşmasının yapıldığına değinmiştik. Bu anlaşmanın önemi ise o dönemde Mısır’ da erkek egemen zihniyet hâkimken Anadolu’da kral ve kraliçe birlikte söz hakkına sahipti. Ancak gün geçtikçe değişen ve gelişen teknoloji beraberinde bu durumda değişmeye başlar. Böylece kadın da doğa gibi sömürülmeye çalışılır. Erkek egemen zihniyete boyun eğmeyen Defne Kaman bu sebeple ‘uyumsuz’ olarak nitelendirilmiştir. Defne’ nin mücadelecî tavrı ve aykırı tutumu yazarın kendi kimliğine de ışık tutmaktadır. Romanda dikkat çeken diğer bir kadın karakterimiz Sahaf Semahat’tır. “Birçok insan için görünmez olmak, depresyon sebebiyle, herkesten özenle sakladığı sırlar yüzünden yıllarca görünmez, tanınmaz olmak için çaba gösterip, saklanarak yaşayan Sahaf Semahat için bu hâlâ sevindirici bir durumdu.” (Uzuner, 2015: 191). Semahat’ın telefon zil sesi ise Candan Erçetin’in ‘Kırık Kalpler Durağı’ şarkısıdır. Yazar sanki bu bağlamda bir kadının yaşanmışlıkları ve kırılmışlıklarını göstermektedir. Semahat, erkek egemen zihniyetin yaşarken öldürdüğü bir kadın olarak temsil edilir. Onun dış görünüşü kimliğinin bastırılmış olmasından kaynaklanır. Ancak romanın sonuna gelindiğinde Semahat’ın kimliği değişim gösterir. Başka bir açıdan ise Umay-Defne ve Ayten-Aysu çatışması karşımıza çıkar. Ayten ve Aysu modern hayatın içine çektiği, çevreyle ilişkisi bulunmayan kadını temsil ederler. Hatta yaşadıkları bahçenin bir tarafında beton yığını, çok katlı bir apartman mevcuttur ki bu alan Ayten ve Aysu’nun yaşadıkları mekândır. Bahçenin diğer tarafında ise doğayla uyum içinde olan müstakil bir ev bulunur. Bahçenin bu tarafı ise Umay ve Defne’nin karakter temsilidir. Erkeklerin çevreye olan ilgisi ise kadınlara göre aşağı seviyededir.

Yazarın tabiat dörtlemesinin üçüncü romanı olan *Hava* romanı da kadın mevzuunda göze çarpan noktalar bulunmaktadır. İklim Değişikliği İnkâr Bakanlığı memuru olduklarını ileri süren iki genç adam ile Defne Kaman arasında geçen konuşmada bazı önemli isimlere değinilmektedir. Bunlardan birisi de Jeanne d'Arc’tır. Orduya katılıp kuşatmada yer alan

Jan Dark erkek giysileri-pantolon- giydiği ve gaipten sesler duyan bir kâfir olduğu gerekçesiyle diri diri yakılır. Ancak daha sonra kutsal kabul edilir. Bu gerçek romanda da doğrudan yer almıştır. Bu kim oldukları belli olmayan iki gençten Ahmet isimli olanın söylemi eko-feminizm bağlamında dikkat çekmektedir. “*Oysa sadece inkâr edecek, ‘masumum’ diyecek ve özgür kalacaktı. Böylece bir kocası, çocukları ve ailesi olacak, hayatının sonuna dek mutlu yaşayıp gidecekti. Sonuçta her kadının en büyük hayali bunlar değil midir?*” (Uzuner, 2018b: 19).

Bir kadının boyunduruk altında yaşama arzusu olmak zorundaymışçasına sunulan bu düşünce romanda Defne Kaman’ı da bu tür yazılar yazmaktan belki mesleğin ona göre olmadığından, bir aileye karışıp gitmesi ve bu aile dışında herhangi bir uğraşı olmaması fikrinden çıkmaktadır. Zira erkil düşüncenin bir piyonu imajı olarak bu iki adamın Defne Kaman’ın düşünce özgürlüğüne göz diktikleri sezilmektedir. Defne Kaman da bu adamların karşısına çıkmalarından dolayı huzursuz olmaktadır. Defne Kaman adına hazırladıkları dilekçe de gazeteci kadının bütün fikirlerinden vazgeçmesi yönündedir. (s. 20). Bu dilekçeyi imzaladığı takdirde davanın düşeceğine dair söylem ise kadının baskı altı alınmasında da oldukça mühim rol oynamaktadır. Sokrates, Pir Sultan Abdal, Galileo Galilei gibi önemli şahısların geçmesi de ayrıca önem kazanmaktadır. Mehmet isimli gencin Defne gibi ünlü bir gazeteciyi geyikli pijama, yunus şeklindeki terlik ve köylerindeki kızlar gibi örgülü saçlı bulmasına verdiği tepkiden anlaşılacağı üzere kadınlar için yapılan bir ayırım da söz konusu olmakla birlikte köy ve kent ayırımı da yapılmaktadır. Ayrıca kurduğu şifahane ile romanda yer bulan Gevher Nesibe büstünün betimlenişinde de örgülü olması dikkat çekmektedir. Gevher Nesibe’nin barındırdığı özellikler bağlamında Umay Bayülgen’in romanda yer alan söylemleri kadın haklarını savunur niteliktedir. Gevher Nesibe’nin oldukça bilgili ve cesur olmasına dikkat çekilmektedir. Selçuklu Hanım sultanlarının ata bindikleri, ava çıktıkları bilgisi de bu noktada önem kazanmaktadır. Sınıfsal bir ayrılık ise halktan olan kadınların örtüsüz, sultanlarda ise taç takıldığına değinilerek belirtilmektedir. (s. 49). Ayrıca Osmanlı sultanların kendilerinden yaşça büyük-dedeleri yaşında- adamlarla zorla evlendirilmeleri de kadınlar üzerinde kurulan tahakkümün bir örneğidir. (s. 51).

Gevher Nesibe’nin sevdiğiyle evlendirilmediği için aşk acısından öldüğünü söyleyen rehberin söylediği, aslında toplumda yayılagelen yanlış veya birileri tarafından öyleymiş süsü verilen bir hikâyedir. Umay Bayülgen’e göre bu durum kadınlara sunulan hürriyetin

yerleşik fikirlere uygun bulunmamasından kaynaklanmaktadır. (s. 58). Gevher Nesibe'nin at binmesi, ok kullanması gibi özelliklerinin dışında güçlü fikirlerini savunan ve bu sultanın sarayın değil kendi seçtiği bir başkomutana sevdalanmasından bahseden Umay Nine taht uğruna kardeşleriyle iktidar yarışına giren ağabeyinin yaptıklarını da aktarır. (s 59-60).

“ Tarih, dünyanın en çok arzulanan, en zehirli gücü olan iktidarı ele geçirmek ve elinde tutmak için kendi öz evlâtlarını bile öldürten ama bazı bakımlardan iyi hükümdarlık etmiş erkeklerin hikâyeleriyle dolu değil mi sanki?”(Uzuner, 2018b: 61). Yazar, böylece tarihler boyu süren savaflara dikkat çekmiş olur. Para ve ün sevdasının yarattığı iktidar aşkı doyumsuz toplumları da çağrıştırmaktadır. Bir bakıma da savafları eril düşüncenin yaratısı olarak görmek mümkündür. Herkes bu iki sevgilinin öldüğünü sansa da Gevher Nesibe'nin Ayhan Selçuki Bey ile yaptığı plan sonucunda ikisi de mutlu bir hayat sürmüştür. Para ve güçten vazgeçip kavuşan sevgililer ise evrende hala kendisini dünya nimetlerini kaptırmayan insanların var olduğunu göstermektedir. Ayrıca Gevher Nesibe gibi kadın kahramanların tarihte anılmadığına da değinilerek kadın-erkek eşitsizliğinin yüzyıllardır süregeldiğini göstermektedir.

Romanın lokantada yemek yenilmiş, sıra tatlıya gelmişken bir adamın saldırısıyla karşı karşıya kalınan sahnesinde çevre hukuku avukatı Kumru'nun çantasından –Karaca, bu şık çantada makyaj malzemelerinin olduğunu düşünmektedir-çıkardığı tabanca ise kadınların daima kendilerini korumak zorunda olmalarına karşı aldıkları tedbirleri akla getirmektedir. (s. 89).

Kendince tedbir alan daha yerinde bir ifadeyle kaçıışı sembolize eden kadın kahraman ise Semahat olarak sunulmuştur. Gerçek adı dâhil olmak üzere bütün geçmişinden kaçarak İstanbul' a gelen Semahat'ın hikâyesi bu romanla birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Yazarın deyimiyle 'aidiyetin ilk sesi' olan adını dâhil arkasında bırakarak Anadolu'dan İstanbul gibi 'kurtlar sofrası'na gelmiş olan Semahat romanda sesi bastırılmış olan kadınları temsil etmektedir. Semahat'ın yazdığı mektup onun yaşadıklarını aktarırken aslında sessiz çılgılığında boğulan kadınların da mektubudur. Mektupta yer alan kısa bir kesite baktığımızda doğadaki canlıların her biri yavrusunu benimserken insan türünde aynı durum söz konusu değildir. Semahat'ın dayısı tarafından tecavüze uğradıktan sonra annesinin onun ölümünü istemesi Semahat'ın duyduğu tüm hisleri daha da derinleştirmektedir.

“Bana 1 Mayıs’ta doğduğum için Bahar adını koyan biyolojik ailem, namusun sadece kadınlarda bulunduğunu sanan, “kadın düşmanı” insanlardır. Tabii çocukken bunu bilmiyordum. Şimdi de artık onlara cahil, geleneklerin esiri olmuş, zavallılar diye şefkat gösteremem. Çünkü doğadaki bütün canlılar, yavrusunun hayatı söz konusu olduğunda onu korumak üzere yaratılmıştır.” (Uzuner, 2018b: 101-106).

Semahat’ın tacize, tecavüze uğrayan çocukların hakkını aramak için vakıf kurma planı eko-feminizm bağlamında önemli bir detaydır. Ayrıca kadınların meslek sahibi olması da eserin bazı bölümlerinde tekrar edilmiştir. Bunun üzerine Karaca ve Ertuğrul Türel arasında geçen diyalogda kadınların meslek sahibi olmalarının demokratik bir ideal olduğuna değinilmektedir. (s. 147).

Romanda farklı bir detay ise Ertuğrul Türel’in başucundan eksik etmediği kitaplardır, bu kitapların şairlerinin erkek olmasına dikkat çeken Kumru Çalikuşu, kadın şairleri sıralar. Bunun üzerine Ertuğrul Türel feminizm konusuna girmek istemediğini zira erkeklerin savunulacak mantıklı bir taraflarının olmadığını, yıllarca kadın haklarının ihlal edildiğini belirterek kadın şairleri de listesine ekleyeceğini dile getirir. Böylece dörtlemeye bu romanla birlikte dâhil olan karakterlerin de tutumları Defne Kaman kadar eşitlikçidir. (s. 152).

Ayrıca Karaca ile Ertuğrul Türel sürekli atışmalarından yola çıkarak yazar, erkeklerin kadınlara nazaran saldırgan bir rekabet içerisinde olduklarını da vurgulamaktadır. (s. 156). Eserde işadımı-mühendis kimliğiyle yer bulan Şakir Yurtkan gerek nükleer konusundaki tavrı ile gerekse kadınlara karşı olan tutumuyla zihniyetini ortaya koymaktadır. Kayseri ağzıyla Kumru’ya ‘bir işi de sepli yap ve dölek dur’ –bir işi doğru düzgün yapmak ve durmak- diyerek romana dâhil olan, kadınları susturmayı büyüdüğü toplumun genlerinden alan bu adam daha sonra Umay Bayülgen’in etkisi altına girecektir. İlk başlarda giyim kuşamı dolayısıyla ciddiye almadığı Umay Bayülgen’in daha sonra karşısında ne yapacağını bilemez hale gelir. Hatta kendi değer yargılarına göre ‘ezik’ bir adam olarak hisseder. Umay Bayülgen ile tartışmasını bir ‘savaş’ olarak görmektedir. Umay Bayülgen’in tuzağına düştüğünü anlamlandıramayan bu adam yaşlı kadının işadımının hayatı hakkında verdiği bilgilerle yaşlı kadına taparcasına sıkı sıkıya bağlanır. Bu da yazarın Şakir Yurtkan’ın temsil ettiği karakterlere karşı verdiği paydır.

Tabiat Yazı ve Fotoğraf Derneği Başkanı olan Harun Arıkan'da kendisine göre demokratır ancak kadınlara karşı tavrı onun düşüncesini bir varsayım haline getirmektedir. Kadınları aşağılayan Harun Arıkan hak hukuk denince yazarın deyimiyle sadece 'insanoğlu'nu düşünmektedir. Kendini demokrat sayan bu adam için çiroz kız sıfatını yapıştırdığı Semahat'ın onun alaycı tavrına verdiği tepki kadınlar adına verilmiş bir tepkidir. Böylece Semahat saklısında tuttuğu ne varsa artık susmayacağını ve Harun Arıkan gibilere karşı daima dimdik duracağını da herkese göstermiştir. Ortamdan ayrılırken ağzına aldığı küfürlerle de kendi duruşunu bir kez daha gösteren Harun Arıkan ilerleyen bölümlerde cezasını bulacaktır. (s. 210-212). Harun Arıkan'ın asistanın ı tacizi üzerine hakkında soruşturma başlatıldıktan sonra daha önce taciz ettiği pek çok kadın da kendini demokrat sanan bu adamı dava etmiştir. Böylelikle Harun Arıkan ve onun gibiler de yazar tarafından cezalandırılmış ve layığını bulmuştur. (s. 308).

Yazarın okura verdiği mesajlardan birisi de din, dil, ırk ayrımı gözetmemektedir. Ayrıca erkek olduğu için kendisini üstün gören bir kesim olduğunu da dile getirmektedir. (s. 180). Buna ilişkin olarak yazarın değindiği ABD'de demokrasiyle övünülmesinin aksine seçilen başkanın insanları beyazlar ve siyahlar -yerliler- olarak ayıran ırkçı zihniyette olmasıdır. (s. 289). İnsan hayatının gezegende bir sonu olduğunu da vurgulayan yazar, doğanın varlığını sürdürdüğünü de hatırlatmaktadır. İnsana evrende sade bir birey olduğunu ve bu döngüdeki rolünün çok daha üstünde davrandığı mesajını vermektedir.

Yazarın tabiat dörtlemesinde sıkça başvurduğu şamanlık doğayla olan bağlılığı beraberinde kadını kutsal görmesi açısından da önem teşkil eder. Kadim şamanlık geleneği üzerinden de kadın imgesine vurgu yapılmaktadır. Kamlar sadece kadın olabildiğine değinilmektedir. Erkeklerin dualarının sadece kadın kılığına girdiklerinde kabul edilmesi bu bağlamda dikkat çekmektedir.

Dava günü kendilerine rol model olarak Defne Kaman' ı seçen üniversiteli feminist kız grubunun bina önünde toplanması gazeteci kadının ninesiyle bakışmasını anlamlandıran yazar 'kadın' mevzuunu bir kez daha irdeler. Tarihler boyu kadın oldukları için değersizleştirilen, gururu kırılan, örselenen, yok sayılan sadece bir kocası ve çocukları olduğunda varlığı beliren başka hiçbir alanda kendisini keşfetmesine izin verilmeyen, ezilen tüm kadınların o bakışmada zuhur etmesi kadınlara haklarının tanınması gerektiğini vurgulamaktadır. (s. 199).

Roman ‘kadın’ bağlamında Defne ve Kumru’nun Aysel için örnek teşkil etmesi, bir erkek kadar özgüvenli söyleminde kadını aşağı göre bir toplumun varlığı, şehirlerin kurulmasında erkeklerin düşünülmesi ve kadınlara hitap edilmemesi gibi çıkarım yapılacak kesitler sunmaktadır.

Romanda önem arz eden Gevher Nesibe’nin büstünün çalınmasının ardından roman sonunda ‘bir kadının büstünün dikilemeyeceği sadece erkek büstünün dikilebileceğini’ söyleyen, büstü çalan adamın yakalanması yazarın adaleti sağladığını göstermektedir.

Uzuner, üzerinde durduğu iklim krizi, kadın özgürlüğü ve hayvan hakları gibi konuların dışında politik tavrıyla da karşımıza çıkmaktadır. Bu durum yazarın, eserlerine de yansımıştır.

Yazarın ilk eserinde *-İki Yeşil Susamuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri-* romanın sonuna yaklaşıırken Teoman’ın partiden ayrılma kararı politik bağlamda değerlendirilebilecek bir unsurdur. Teoman’ın kafasında tasarladığı ekolojik parti kurma fikri onun çevreye olan duyarlılığının daha farklı boyutlara ulaştığını göstermektedir. Teoman, hâkimiyetin sadece doğa üzerinde değil buna bağlı olarak insan üzerindeki kabullenilmiş çaresizliğin kurulmasında da payı olduğunu vurgulamaktadır. Termik santraller için yapılan eylemlerin sadece ‘falanca yere termik santral yapılmasın, filanca körfez kurtulsun’ şeklinde algılanmasından yakınmaktadır. Şu ifadeleri boyunduruk altındaki zihinlere bir göndermedir: “Oysa ... Oysa konu bu kadar basit değil. Bak sen anlarsın Nil, senin beynin, kafanın içinde bir aksesuar değil... Öbürleri, onlar özgür düşünmeyi unutmuşlar. Birbirlerinin düşünceleriyle başka birinin yorumlarını birleştirip ‘kendi sentezlerini’ üretmişler yıllardır. Bu sentezlerin kendilerine ait olduğunu sanmışlar! Hah ha! Güleyim bari...” (Uzuner, 2019b: 274).

Romanda Alman yeşil çalışmalarına dair satırlar bulunmaktadır. Ayrıca Teoman’ın parti içindeki problemlerle nükleer karşıtlığıyla öne çıkan Almanya Yeşiller Partisi benzerlik göstermektedir. “Yeşil Partideki parti içi bölünmeler, parti açısından bir yön tayini sorununa yol açmaktadır. Parti içi fraksiyonlar ve hizipleşme, toplumsal hareket geleneğinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.” (Önder, 2003: 117). Teoman’ın

yeşillerinde de aynı sebepler baş göstermiş olup bununla birlikte partiden ayrılma karar almıştır.

Açıktan halkının öldüğü Etiyopya'nın İngiltere'ye et satması, kişi başına düşen milli gelirin ülkelere göre gösterdiği farklılık üzerinden Teoman'ın ülkeler arası güç dengesizliğine değinmesi bakış açısının boyutlarını gösteren diğer bir boyuttur. Türkiye'nin enerji sorununu güneş, su, rüzgârla neden çözmediğini ve üretim-tüketim politikasını buna göre düzenlemediğini sorgular ve bunu gelecekte beklenen bağlamında - neden olmasın?'- sorgulaması onun ütopyasının bir parçasıdır. (s. 276).

Teoman'ın çözüm arayışları ise onun nasıl geniş bir pencereden baktığına dair izler barındırmaktadır. Çevre problemlerine karşın daima çözüm arayışında olan ütopyacı Teoman'ın sunduğu çözümlerden biri de şudur: “...Ayrıca doğa, teknoloji ve toplum özellikleri, karşılaştırılmalı çalışmalarla incelenip her ülke ve toplum yararına bir enerji gereksinimi haritası çizilmelidir.” (Uzuner, 2019b: 277). Teoman'ın çocukluğundan süregelen örgütlenme başarısı onun Greenhope-Türkiye Yeşil Umut Örgütünü kurmasını sağlamıştır. Örgüt logosunda bulunan iki yeşil susamurunun sırt paylaşırcasına başını birbirine uzattığı ve Nilsu'nun tam evden ayrılacakken bu logoyu tamamlayıp susamurlarından birini yeşile boyayıp diğerinde kararsız kalınca üzerine ‘yeşil’ yazması doğa bağlamında ele alınmakla beraber okuru yarım kalmış bir sona teslim etmektedir. Kentli ve genç kadın Nilsu'nun aşk, terk, intihar, ölüm cebelleşmeleriyle geçen roman karakterin kimlik arayışını tamamlamasıyla genç kadın okurlara; duyarlılığıyla birlikte Teoman'ın ise erkek okurlara hitap etmesi ve her iki karakterin çevre bağlamında bakış açılarının daha da gelişmesiyle roman amacına ulaşmaktadır. (Uzuner, 2002: 293).

Dörtlemenin ikinci kitabı olan *Toprak* romanında Çorum, tarihin ilk yazılı anlaşmasının yapıldığı yer olmasıyla önemli bir yere sahiptir. Roman bağlamında ise şu noktalarla karşımıza çıkar: “...feminizm ve Marksizmle kıyaslanmasından da anlaşılacağı üzere, ekoeleştirici açıkça politik bir incelemedir.” (Garrard, 2017: 16).

Romanda yer alan politikacı karakterler çevre duyarlılığı konusunda kadınlara göre geri plandadırlar. Yöneticiler, halkı ezen, onları ötekileştiren değil aksine halkı koruyan, onların yanında duran yani devleti doğru temsil eden kişiler olmalıdır. Sahaf Semahat, Kutadgu Bilig şifrelerinden birini açıklarken devletin ne olduğuna değinmiş olur. *“Bak devlet diyor, hani konuşmuştuk ya devlet aslında mutluluk demekmiş diye...”* (Uzuner, 2015: 195).

Romanda devleti temsil eden iki önemli politik karakter karşımıza çıkar: Vali ve emniyet müdürü. Kayıp gazeteci Defne Kaman’ ın bulunması için şehre #DEFNEKAMANNEREDE, #TOPRAĞINATARIHİNESAHİPÇIK, #DEMOKRASİLERDEGAZETECİÖZGÜRDÜR yazılı pankartlarla gelen topluluğa karşı iki karakterin tutumu birbirinin aksi yönde olmuştur. Vali, gençleri sıcak bir tutumla karşılamış, onlara hoş geldin konuşması yapmıştır. Hatta Defne Kaman’ ın bulunması üzerine onlar için şenlik düzenlemeye karar vermiş, gençlere oldukça misafirperver davranmış ve onları doğayı, toprağı, ağacı, tarihi ve kültürü korumak için çalışan bir gazeteciye sahip çıktıkları için takdir etmiştir. (s. 511-516). Emniyet müdürü ise valiyle yaptığı konuşmasında bu gençleri namussuzlar, işsiz güçsüzler, paralı zengin elitler, teröristler, çapulcular olarak göstermektedir. Ayrıca topluluğu TOMA ve gaz stoklarıyla karşılama düşüncesindedir. (s. 484-487).

“...Değer mi birkaç çapulcu için? Bunlar yarın sizi unuturlar sayın valim! Maazallah sizden yüz bulup, Çorum sokaklarını savaş alanına çevirir, dükkânları falan da yağmalarlar. Allah göstermesin, ya ören yerlerini de talan ederlerse? Onların yerine sizleri atarlar zindana vallahi!” der. Vali ise şu şekilde cevap verir: *“Ben kararımı verdim müdür bey! Bunca yıl bu memleketin ekmeğini yedim, şimdi benim de borcumu ödeme vaktim geldi. Anlasana müdür bey, bu gençler sadece kayıp bir gazeteciye aramak için gelmiyor buraya. Defne Kaman onlar için bir demokrasi sembolü. Bu gençler, Anadolu’ da yüzyıllardır hiçbirimize danışılmadan dayatılan kararların adaletsizliğine karşı çıkıyorlar.”* (Uzuner, 2015: 486-487). Gençleri TOMA ile karşılamak isteyen emniyet müdürünün karşısında onları samimiyetle karşılayan bir vali getirilmiştir. Romanın sonunda emniyet müdürünün Suriye sınırında bir ilçeye tayin edilmesi ise muhtemelen yazarımızın olumlu bir devlet imajı yaratmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Yazarın yayımlanan son romanı *Hava* adlı romanında yazar, diğer kitaplarında olduğu gibi politik tavrını ince bir çizgide canlı tutmaktadır. Romanın henüz giriş kısmında İklim Değişikliği İnkâr Bakanlığı tarafından gönderildiklerini ileri süren iki genç adamın gelişine şaşırın Defne Kaman'ın devlet tarafından iklim kriziyle ilgili somut bir adım beklemekte olduğu sezilmektedir.

Memurların Defne Kaman adına hazırladıkları dilekçe bu hususta göze çarpmaktadır. Sadece doğayı korumaya çalışan Defne Kaman'ın fikirlerini ele geçirmeye çalışan bu dilekçe düşünce özgürlüğünün ihlalidir. Defne Kaman'ı ikna etmek için tanınmış kişilerin inkâr etmediklerinden ötürü başlarına gelen olaylar ve ölümleri aktararak gazeteci kadın üzerinde baskı kurulmaktadır. Jan Dark'ın erkek giysileri giydiği ve gaipten sesler duyan kâfir olduğu suçlamalarıyla engizisyon tarafından yakılması, Sokrates'in geleneklere uymayıp gençleri zehirleme suçuyla idama mahkûm edilişi, Pir Sultan Abdal'ın devlet aleyhine isyana katıldığı varsayımıyla idam edilmesi politik kritik bağlamda önem arz etmektedir. Ayrıca bireyin düşünce özgürlüğünün kısıtlanmasında devletin gerekeni yapması gerektiği çıkarımına da ulaşılmaktadır. *“İnsanı susturmaya çalışmak [onu] eşya haline getirmektir.”* (Uzuner, 2018b: 132).

‘Neden Nükleer Enerji Değil?’ adlı yazısı nedeniyle hakkında soruşturma açılması üzerine çok üzülen Defne Kaman ile Semahat arasında geçen konuşmada gazeteci kadının şu ifadelerle yer vermesi de bu bağlamda önemlidir: *“Beni, devletin güvenliği, iç ve dış siyasi yararları bakımından gizli kalması gereken bilgileri yayınlamakla suçlayarak ihbar ettiği söylenen o vatandaş her kimse, acaba bilgi kaynaklarımın herkese açık olduğunu gerçekten bilmiyor olabilir mi?”* (Uzuner, 2018b: 69).

Yazarın tabiat dörtlemesinde sıklıkla kullandığı *Kutadgu Bilig*'in ‘mutluluk veren bilgi’ anlamına geldiği bilinmektedir. Bu bağlamda devletin de mutluluğu temsil ettiğine değinilmesi önem kazanır. Almanya, Fransa, Japonya, İsviçre, Tayvan sanayi ülkeleri olmalarına rağmen nükleer santralleri kapatarak ‘temiz’ enerjiye dönmüşlerdir. Bu noktada Türkiye gibi bir ülkede –zengin kaynaklara sahip, deprem ülkesi -bu santrallerin kurulması eleştirilmektedir. (s. 129).

Romanda daha önce yaşanmış olaylara –Çernobil, Hiroşima ve Nagazaki- da yer verilmektedir. Fukuşima nükleer felaketinin deprem nedeniyle ortaya çıkmasıyla doğaya ve canlıların sağlığına verdiği zararlar hatırlatılmaktadır. Nükleer felaket, 9,0 şiddetinde yaşanan deprem ile bu depremin yol açtığı tsunami sonucunda ortaya çıkmıştır. 15 binden fazla insanın öldüğü bu afet beraberinde çok büyük kayıplara yol açmıştır. Radyoaktif kirlilik ile birlikte gıdalar da tehlike arz etmiş aynı zamanda tüm canlıların hayatı büyük tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Ne yazık ki etkileri süregelmiştir. (Claussen-Rosen, 2016: 93-132). Buradan örneklendirme yapılarak bazı ülkelerin bu santralleri kapatmasına ve yenilenebilir temiz enerji için çalışmalarına değinilmektedir. Bu santrallerin kurulumu ülke yönetimiyle ilişkili olduğundan doğa bağlamında politik bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. (s. 173).

Genel itibariyle yazar, iklim değişiklikleri üzerinde durmakla birlikte bu romanında devletin üzerine düşen sorumlulukları alması gerektiğini de alt mesaj olarak sunmaktadır. Coğrafi keşifleri başlatan Kolomb’ un döneminde biyoçeşitliliğe verdiği zarar ile anılması da dikkate değerdir. Ayrıca Trump’ ın başkan seçilmesi, ırkçı başkan, erkek milletvekillerince çıkartılamayan kanunlar, adaletin olmadığı ülkelere hukuk devletlerine kaçan insanlar gibi politik bağlamda ele alınabilecek pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak bunlar ekopolitika olarak değerlendirmeye uygun değildir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze dek çeşitli faktörlerle beraber dönüşüme maruz bırakılan doğanın sömürülmesi durdurulamamaktadır. Kuşkusuz, doğanın sömürülmesinde en büyük rolü insan ırkı üstlenmektedir. İnsan ilişkilerinin kutuplaşmalar ekseninde sürdürülmesiyle insanın insan ve insanın doğa üzerinde hâkimiyet kurma anlayışı da süregelen başlıca problemler arasında yer almaktadır. İnsan ve doğa arasındaki etkileşimin kökleri ilk insandan bugüne dayanmaktadır. Yani, doğanın tahribatı sonucu ortaya çıkan çevre problemlerinin kökeni sadece bu yüzyılın ürünü değildir; aynı zamanda insan ırkının köklerine dayanan bir krizdir. İnsanın var olması mutlak bir mekânın var olmasıyla ilişkilidir. Bu mekân doğanın kendisini işaret etmektedir. İnsan ırkının ihtiyaçları doğrultusunda içinde bulunduğu yaşam alanını değiştirmeye çalışması yadsınamaz bir gerçektir. 18. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkması evrilen gezegen için büyük bir hamle olarak görülmektedir. Dünya'yı etkisi altına alan bu devrim Türkiye'de de gelişim göstererek ilerlemiştir. Tanzimat ile birlikte küçük çaplı gelişmeler yaşanmış olsa da sanayinin Türkiye'de gelişimi Cumhuriyet ile ilerlemeye başlamış ve 1980 itibarıyla ülkemizde sanayi sektörü iyice benimsenmiştir. Elbette sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel koşullar gibi pek çok alanda değişiklikler yaşanmış ve bu durumlar her dönem olduğu gibi sanatçılar tarafından eserlere de yansıtılmıştır.

Buket Uzuner'in romanlarında doğayı, mistik unsurlar zengin kılmıştır. Yazarın, romanlarında duruşu çok boyutlu olmakla birlikte doğa ve insan ilişkisine edebi bir dokunuş yapılmaktadır. Romanlarda, doğayı nesne olarak gören insan tipleri ile doğayla bütün olan tipler çatışmaktadır. Bu çatışma sonucu “doğal” olan galip gelir. Yazarın ilk romanından itibaren doğa ve çevre önemli ölçüde ele alınmıştır. Doğanın katli kimi zaman mekanik organizma kimi zaman ise modernleşme çabasında statü yakalama olarak karşımıza çıkar.

Özellikle yazarın tabiat dörtlemesinde Defne Kaman'ın modern bir kadın gazeteci konumunda her romanda farklı bir günümüz sorununa parmak basması dikkate değerdir.

Defne Kaman gerek çevre gerek kadın gerek hayvan olsun bunları bir bütün olarak benimser ve hakkını savunamayanlara ses olur.

Buket Uzuner'in ilk öykü kitabının yayımlanışı 1980'li yılların ortalarında olmakla beraber farklı türde eserler veren yazarın ilk romanı *İki Yeşil Su Samuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri* ise 1991'de yayımlanmıştır. Romanda 1980'lerde yaşanan dalgalı toplumsal hayat ve çalkantılı siyasi süreçlerin yansımaları görülmektedir. Aşk ve intihar ekseninde bireylerin yaşamları işlenen romanda çağdaş iki gencin çevre krizlerine dair çözüm arayışları ve yeni fikirler üretmeleri doğanın korunması gerektiğini kavratmak adına önemli mesajlar barındırmaktadır. Yazarın ikinci romanı *Balık İzlerinin Sesi* ise seçilmişler ile normal insanların dünyalarını ayıran bir çatışma romanıdır. Düzene itaat eden normallerin distopyasından kaçan seçilmişlerin ütopya arayışı ve kurdukları ütopya mekânı olan adadaki yaşamın aktarıldığı roman, doğal bir afetle sona ermektedir. Romanda doğaya ait unsurların varlığının aktarılması ve kahraman seçimleri yazarın çevrebilimci kimliğiyle aydınlanmaktadır. Yazarın bir sonraki romanı ise beş yıl aradan sonra yayımlanan *Kumral Ada Mavi Tuna* adlı romandır. İç savaş unsurunun iki ayrı ekseninde ele alındığı romanda gerçek iç savaşın dış dünyaya verdiği zararlar ele alınırken aynı zamanda bireyin kendisiyle olan mücadeleleri de aktarılmaktadır. Roman mekânı Kuzguncuk'un tarihsel süreçte uğradığı dönüşümün okura ulaşması da önemli bir husustur.

Sanayileşmeyle beraber hızla artan nüfus beraberinde şehirleşme süreci ivme kazanmıştır. Yazarın çoğu romanında kent izleri görülmekle beraber kırsal mekânı tercih ettiği de görülür. Bir Çanakkale romanı olan *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında yazar, okurunu Eceyaylası Köyü'ne davet etmektedir. Romanda savaş mektuplarından hareketle savaşın yıkımları asker gözünden anlatılırken cennet doğanın cehenneme dönüşünde insan ırkının ihaneti sunulmaktadır. Bu mektuplarla beraber doğanın direnişi de romana yansımaktadır. Aynı zamanda eserin şimdiki zamanında köyün doğallıkları –ev, bahçe, organik yaşam-vurgusu da dikkat çekmektedir.

Şehirleşmeyle beraber doğanın evrilmesi de kaçınılmaz olmuştur. Kırsal alandan kentlere göçlerin artmasıyla birlikte ortaya çıkan çarpık kentleşme sorunu yazarın İstanbullular

romanına sirayet etmiştir. Mekanikleşen dünyada insanların duygu ve düşüncelerinin zamanla nasıl evrildiğini de aktaran eser doğanın sürekliliğini muhafaza ettiği mesajını vermektedir.

Buket Uzuner'in, doğayı ana unsur olarak kullandığı dörtlemesi yazarın doğayı özne olarak konumlandırması ve içselleştirmesi bağlamında en keskin romanlarını verdiği eserlerini içermektedir. Dörtleme olarak yazılan romanlar sırasıyla *Su*, *Toprak*, *Hava* ve henüz yazarın kalemindeki *Ateş*'tir. Romanların adının doğa filozofları tarafından evrenin ana maddesi olarak gösterilen unsurlardan seçilmiş olması romanların doğayla olan ilgisini göstererek doğayı bütünleştirmektedir. Doğayla olan bağlantısı düşünüldüğünde Uzuner'in bu romanlarında sıklıkla yararlandığı Şaman kültürü dörtlemenin kilometre taşlarından biridir. Yazarın dörtlemesinde üzerine eğildiği bir diğer husus ise kadın mevzuudur. Dörtlemenin ana kahramanı olan gazeteci Defne Kaman kentli çağdaş kadın portresiyle birlikte eski Türk inançlarının izlerini sürdüren bir karakter olarak kurgulanmıştır. Gazeteci olan bu kadının mesleğini icra ederken günümüz toplumundaki kanayan yaralara parmak basması sebebiyle bazı kesimlerce hedef gösterilmesi sonucunda ortadan kaybolmasına sebebiyet vermektedir. Yazar, kahramanını romanlarının adında –su, toprak, hava- yaşam süren hayvanların ruhlarında gizlemektedir. Dörtlemenin ilk romanı olan *Su*'da koruyucu hayvan ruhu yunus olarak karşımıza çıkmaktadır. *Toprak*'ta geyik motifi kullanılırken üçüncü romanda ise kartal motifi işlenmektedir. Bu muhafaza süreçlerinde mutluluk veren bilgi anlamına gelen *Kutadgu Bilig* eserinden gelen mesajlarla beraber aranan kadının doğada saklandığına dair bilgiler diğer roman kahramanlarına iletilmektedir. Romanda Umay Nine karakterinin doğaya ve şaman inançlarına olan bağlılığı etkileyici bir güç olarak sunulmakta ve bu karakter doğaya dönüşün temsil edildiği kuvvetli bir kahraman olarak işleyişe sirayet etmektedir. Umay Nine'nin günümüzün eczacısı olan otacı kültüründen gelen soyları kamlara dayanan bir geleneğe bağlı olması bununla ilgilidir. Roman kahramanı Defne Kaman'ın mesleğinin gazetecilik olması yazarın düşünce özgürlüğü noktasında yaşanan gerçeklerin farkındalık oluşturmaktan ileri gelmekte olup kahramanın farklı çalışmalar ve eylemler içinde bulunmasından ötürü baskılanmasına bağlıdır. Doğanın sömürüsüne karşı eylemler içerisinde olan kahramanın *Su* romanında erkeklerin işlediği kadın cinayetlerine dair yazdıkları, katıldığı yunus savunuculuğu gibi eylemlerle doğanın muhafazasında mühim rol oynamaktadır. Dörtlemenin *Toprak* adlı romanında yazar, Hititlere ait büyük bir tarihi eserin çalınmasına dair araştırma yapmak

üzere Defne Kaman' ı Çorum' a göndermektedir. Gazeteci kadının kaybolmasıyla beraber ortaya çıkan geyik motifiyle beraber olaylar daha da gelişir ve sosyal medya üzerinden örgütlenen eylemcilerin gazeteci kadını aramak için Çorum'a gelmeleri bazı kesimin tepkilerine yol açar. Dörtlemenin ikinci yapıtında okurla buluşan Türkiye'nin ilk eko-haktivisti Karaca karakteri de çevre bağlamında önem arz etmektedir. Yazarın eserleriyle, kadın, hayvan, doğa savunmasında gençlere yol gösterdiği görülmektedir. Dörtlemenin yayımlanan son romanı *Hava* ise Kayseri'de geçmektedir. Defne Kaman'ın Kayseri'de bulunma sebebi çevre sorunlarına yönelik tavrından kaynaklanmaktadır. Neden Nükleer Enerji Değil? adlı yazısından ötürü gazeteci kadın kahramana açılan dava için dostlarıyla birlikte Kayseri'ye gelmektedir. Doğanın sürdürülebilirliğinde doğayla barışık çalışmalar yapılması gerektiği savunulmaktadır.

Romanlar ekseninde, Uzuner'in doğayı bir bütün olarak gördüğü sezilmektedir. Uzuner, romanlarıyla birlikte doğayı içselleştirerek doğadaki varlıkların özümsemesi hususunda önemli veriler sunarken, okuruna doğanın üyeleri olarak doğayla adaptasyon halinde bir yaşam sürmek gerektiğini aşılır. Romanlar, insan ilişkilerinin şekillenmesiyle birlikte doğanın dönüşümüne dair yansımalar barındırmaktadır. İnsan ve doğanın kopmaz bağı neticesinde romanlarında karşıt karakterler sunan yazar böylelikle gerçek hayatta var olanı da işler. Doğa ve insan ilişkisi bağlamında yitirilen değerlere dikkat toplayan Uzuner, yaşamın eksik bırakılan yanlarını ve hükümcü zihniyetin eleştirisini de kalemine yansıtır.

Doğa ve doğa unsurlarını kişileştiren yazar, onu bir özne olarak konumlandırır. Kadın hakları, hayvan hakları, ırkçılık, sömürü, emek hırsızlığı, düşünce hırsızlığı, para ve hırs doyumsuzluğu gibi daha pek çok mevzunun ortaya çıkışı doğanın evrilmesiyle bağlantılı olarak vuku bulmuştur. İklim-kurgu bağlamında iklim değişikliği, çevre sorunları gibi konuları eserlerine işleyen yazar bu konulardaki çalışmalarına gündelik hayatta da devam etmektedir.

Bunlardan yola çıkarak Buket Uzuner'in doğayla ilişkisinin gücü görülmektedir. Doğanın umarsızca sömürülüşüne son vermek isteyen yazar, hakları üzerinde egemenlik kurulmaya çalışılan her varlığa ses olmaya çalışmaktadır. Romanları da bu duruşunu destekler

niteliktedir. Çağdaş kadın romancımız Buket Uzuner, iklim-kurgu bağlamında kendine özgü bir noktada durmuş ve durmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, N. ve Saral, Z. (2013). 1. basım, *Edebiyatımızda Kadın Yazarlar Sözlüğü*. Phoneix Yayınevi: Ankara.
- Ağırman, F. (2018). Hobbes Ve Rousseau'nun Devlet Kuramlarında Doğa Durumu. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32: 115-120.
- Akbaba, M. (2020). *Eve Dönen Düşünce Toplum-Doğa İlişkisinin Tarihsel Dönüşümü*. 1. basım, Runik Kitap: İstanbul, 229 s.
- Aristoteles. (2021). *Politika*. 23. basım, Çev. Tunçay, M. Remzi Kitabevi: İstanbul, 303 s.
- Aydın, M. (2001). *Edebiyatımızda Kadın Şair ve Yazarlar Sözlüğü*. 1. basım, Alesta Yayınları: Ankara.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*. 3. basım, Doğu Batı Yayınları: Ankara, 480 s.
- Aytaç, G. (2020). *Bilgiden Kurmacaya Bir Çağdaş Edebiyat Çözümlemesi*. 1. basım, Ayrıntı Basımevi: Ankara, 133 s.
- Balık, M. - Tekben, B. (2014). Çevreci Eleştiri Kuramı Açısından Müge İplikçi'nin Cemre Adlı Romanı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Haziran, 338-351.
- Bayat, F. (2017). *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri*. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Bayat, F. (2020). *Türk Mitolojik Sistemi-Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. 5. basım, Ötüken Neşriyat: İstanbul, 349 s.
- Bayat, F. (2021). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. 7. basım, Ötüken Neşriyat: İstanbul, 294 s.
- Cevizci, A. (2022a). *Felsefeye Giriş*. 8. basım, Say Yayınları: İstanbul, 408 s.
- Cevizci, A. (2022b). *Uygulamalı Etik*. 3. basım, Say Yayınları: İstanbul, 384 s.
- Claussen, A. ve Rosen, A. (2016). *Nükleer Felaketlerle Yaşamak-Çernobil ve Fukuşima'nın Sağlık Üzerine Etkileri*. Çev. Öktem, A. Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul.
- Collingwood, R. G. (1999). *Doğa Tasarımı*. 1. basım, Çev. Dinçer K. İmge Kitabevi Yayınları: Ankara, 212 s.
- Çepel, N. (2006). *Ekoloji, Doğal Yaşam Dünyaları ve İnsan*. 1. basım, Palme Yayıncılık: Ankara, 188 s.
- Davletov, T. B. (2020). *Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca*. 4. basım, Asi Kitap: İstanbul, 270 s.

- Denkel, A. (2020). *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*. 1. basım, Doğu Batı Yayınları: İstanbul, 302 s.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk Edebiyatında Tabiat*. 1. basım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara, 330 s.
- Eliade, M. (2018). *Şamanizm*. 4. basım, Çev. Birkan, İ. İmge Kitabevi Yayınları: Ankara, 628 s.
- Garrard, G. (2017). *Ekoeleştirici Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. 2. basım, Çev. Genç, E. Kolektif Kitap: İstanbul, 304 s.
- Gültekin, A. - Çaklı, L. (2005). Sait Faik Abasıyanık Ve André Gide'de İnsan Ve Doğa Sevgisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 117-128.
- Güney, E. (1997). *Türkiye'de Çevre Sorunları*. 1. basım, Öz Eğitim Yayınları: Konya, 263 s.
- Harari, Y. N. (2021). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. 60. basım, Çev. Genç, E. Kolektif Kitap: İstanbul, 413 s.
- Hesse, H. (2019). *Ağaçlar*. 3. basım, Çev. Aksu Yılmaz, Z. Kolektif Kitap: İstanbul.
- Elçi, İ. H. (2003). *Roman ve Mekân, Türk Romanında Ev*. 1. basım, Arma Yayınları: İstanbul, 266 s.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2006). *Turizm ve Çevre*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Karahan B. (2002). Yeşillenen Edebiyat Eleştirisi. *Varlık*, 1138: 28-34.
- Kılıç, S. (2008). *Çevre Etiği, Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sonuçları*. Orion Kitabevi: Ankara.
- Leopold, A. (2020). *Bir Kum Yöresi Almancağı ve Oradan Buradan Eskizler*. 1. basım, Çev. Özdağ, U. Kültür Yayınları: İstanbul, 265 s.
- Mesutoğlu, N. (2021). *Yazarların İstanbul'u*. 11. basım, Pozitif Yayınevi: İstanbul, 167 s.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. 1. basım, Odak Yayınevi: Ankara, 240 s.
- Özdağ, U. (2014). *Çevreci Eleştiriye Giriş Doğa Kültür Edebiyatı*. 1. basım, Ürün Yayınları: Ankara.
- Özdağ, U. (2017). *Edebiyat ve Toprak Etiği Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce*. 2. basım, Ürün Yayınları: Ankara, 162 s.
- Ponting, C. (2000). *Dünyanın Yeşil Tarihi-Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü*. 1. basım, Çev. Başçı Sander, A. Sabancı Üniversitesi Yayınevi: İstanbul, 388 s.

Rousseau, J. J. (2021). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. 18. basım, (Çev. İleri, R. N. Say Yayınları: İstanbul, 224 s.

URL-1 (2020)
https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/2494/mod_resource/content/2/7.%20HAFTA.pdf
Saritaş, S. *Şamanizm ve Türk Mitolojisi, Türkiye Bilimler Akademisi*. (06.2020)

Tuna, M. (2006). *Türkiye’de Çevrecilik*. 1.basım, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 161 s.

Uzuner, B. (2002). *Gümüş Yaz Gümüş Kız*. 1. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 420 s.

Uzuner, B. (2007). *İstanbulullar*. 1 basım, Everest Yayınları: İstanbul, 519 s.

Uzuner, B. (2015). *Toprak*. 1. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 558 s.

Uzuner, B. (2017). *Balık İzlerinin Sesi*. 24. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 222 s.

Uzuner, B. (2018a) *Kumral Ada Mavi Tuna*. 66. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 499 s.

Uzuner, B. (2018b). *Hava*. 1. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 327 s.

Uzuner, B. (2019a). *Su*. 13. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 329 s.

Uzuner, B. (2019b). *İki Yeşil Su Samuru*. 57. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 298 s.

Uzuner, B. (2020). *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*. 75. basım, Everest Yayınları: İstanbul, 342 s.

Yavuz, Y. (2019). Edebiyat ve Ekoeleştiri: Latife Tekin’in Manves City ve Sürüklenme Adlı Romanları. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 3 (3): 245-259.

Yazıcı, N. (1998). Halikarnas Balıkçısı’nın Eserlerinde Tabiat. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 344 s.

Yılmaz, Z. G. (2012). Yaşar Kemal ve Orman Yangınları, Bölüm 3. *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*, Ed.; Oppermann, S.; Phoenix Kitap, Ankara s. 129-169)

